

ՄԵԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ ՄԱՏԹԵՈՍԻ ԱՎԵՏԱՐԱՆԻ

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

Այս գրքում առաջին անգամ հայ ընթերցողին ներկայացվում է սբ Ներսես Շնորհալու՝ հայոց ամենասիրելի և համբավվոր կաթողիկոսներից մեկի «Մատթեոսի Ավետարանի մեկնության» արևելահայ թարգմանությունը:

Սբ Ներսես Շնորհալի կամ Կլայեցի հայրապետը ծնվել է 1098 թվականին Ծոփաց նահանգի Անճիտ գավառի Ծովք բերդում: Եղել է Պահլավունի տոհմից, որն իրեն համարում էր սբ Գրիգոր Լուսավորչի ցեղից սերած: Սբ Ներսեսը Գրիգոր Մագիստրոս Պահլավունու ծոռն է՝ իշխան Ապիրատի որդին, Գրիգոր Բ Վկայասեր կաթողիկոսի քրոջ թոռն ու Գրիգոր Գ կաթողիկոսի հարազատ եղբայրը: Վաղ տարիքում կորցնելով հորը՝ նա և նրա ավագ եղբայրը՝ ապագա Գրիգոր Գ-ը, մեծանում են Գրիգոր Բ Վկայասեր, ապա Բարսեղ Անեցի հայրապետերի խնամքի ներքո, կրթություն ստանում Շուղրի Կարմիր վանքի դպրոցում՝ աշակերտելով հանրահայտ Ստեփանոս Մանուկ եպիսկոպոսին: Երբ վախճանվում է Բարսեղ հայրապետը, կաթողիկոսական գահին նրան փոխարինում է Ներսեսի 20-ամյա եղբայրը՝ Գրիգոր Գ-ը (1113-1166), իսկ Ներսեսն այդուհետ մինչև եղբոր մահը դառնում է նրա օգնականը: 16 կամ 18 տարեկանում Ներսեսը Գրիգոր Գ-ի կողմից ձեռնադրվում է կուսակրոն քահանա, ապա՝ 30 տարեկանում՝ եպիսկոպոս: 1141թ.-ին Գրիգոր Գ-ի հետ մասնակցում է Անտիոքի ժողովին՝ գումարված Անտիոքի Ռուդոլֆ պատրիարքի վարքը քննելու համար: Այս ժամանակից ի վեր սկսվում են հայ-կաթողիկ եկեղեցական հարաբերությունները: 1150թ.-ից կաթողիկոսական աթոռը Տլուք գավառի Ծովք դղյակից տեղափոխվում է Հոռմկլա, և այդուհետ Ներսեսը մինչև իր երկրային կյանքի վախճանն անցկացնում է այնտեղ, ինչ պատճառով և կոչվում է նաև Կլայեցի: Իսկ նրան տրված Շնորհալի անունն այդ ժամանակ հայոց եկեղեցական շրջանակներում գործածվող պատվանուն էր:

1166թ.-ին՝ Գրիգոր Գ-ի վախճանից հետո, սբ Ներսեսը դառնում է կաթողիկոս՝ նախապես օժվելով հենց Գրիգոր Գ-ի կողմից: Պաշտոնավարում է 7-8 տարի: Կաթողիկոսանալուց հետո նրա առաջին գործերից է լինում «Թուղթ ընդհանրական»-ի ստեղծումը՝ փաստորեն նրա առաջին ընդարձակ կոնդակը՝ ուղղված հայ ժողովրդի տարբեր խավերին: Սբ Ներսեսը եղել է բեղուն մատենագիր և եկեղեցական մեծ բարեկարգիչ: Նրա սրբություն համբավն այնքան մեծ է եղել, որ տարածվել է նաև օտար շրջանակներում: Նա ջատագովն էր Հայ և այլ եկեղեցիների, մասնավորապես Բյուզանդական եկեղեցու միջև բարեկամական հարաբերությունների: Սբ Ներսես Շնորհալին է բարեկարգել հայոց ժամագիրքը՝ վերջնական տեսքի բերելով և համալրելով բազմաթիվ սքանչելի երգերով: Բարեկարգել է նաև այլ ծիսական մատյաններ: Գրել է շարականներ ու տաղեր, թղթեր, հանելուկներ, պոեմներ, որոնցից թերևս ամենասիրվածն ու հայտնին «Յիսուս Որդին» է, որը նաև երգվել է: Բացի Մատթեոսի Ավետարանի մեկնությունից, հեղինակել է նաև կաթողիկե թղթերի մեկնություններ: Կատարել է նաև թարգմանություններ: Սբ Ներսեսը վախճանվել է 1173թ.-ին Հոռմկլայում և թաղվել սբ Գրիգոր Գ Պահլավունի հայրապետի կողքին, ով մեր ամենաերկար պաշտոնավարած կաթողիկոսն է և նույնպես սրբակենցաղ մի անձնավորություն, ում հիշատակում ենք «Գրիգորիսյանք» ընդհանուր անվան տակ սբ Պատարագի ընթացքում:

Հայոց հիրավի շնորհագարդ հայրապետ սուրբ Ներսես Շնորհալու հարուստ գրական ժառանգությունը մեջ Մատթեոսի Ավետարանի մեկնությունը, չնայած իր անավարտությունը, ունի կարևոր տեղ: Հեղինակն այն գրել է եպիսկոպոս եղած ժամանակ և, ինչպես ինքն է նշում գործի նախաբանում, Գրիգոր Գ-ի թելադրանքով:

Արդեն իսկ մեսրոպյան շրջանից Հայոց եկեղեցին գործածում էր ընդհանրական հայրերի ավետարանական մեկնությունները, ինչպես օրինակ՝ սրբեր Հովհան Ոսկեբերանի, Եփրեմ Ասորու, Կյուրեղ Ալեքսանդրացու: Սակայն Հայ եկեղեցու հայրերից մի քանիսն էին միայն ձեռնամուխ եղել նման աշխատանքի, ինչպես օրինակ՝ Ստեփանոս Սյունեցին է դարձում և Անանիա Սանահնեցին ժԱ դարում: Ստեփանոս

Սյունեցու «Մեկնութիւն չորից աւետարանչաց»-ը, որ ներկայացնում է գլխավորապես դարձյալ Մատթեոսի Ավետարանի մեկնութիւնը, թերի էր՝ այն առումով, որ չէր անդրադառնում բոլոր ավետարանական խոսքերին և չէր մեկնում հանգամանորեն: Անանիա Սանահնեցու Մատթեոսի Ավետարանի մեկնութիւնն էլ թեև առավել ամբողջական է, սակայն հավանաբար դարձյալ լիովին չի բավարարել ժամանակի պահանջներին: Ուստի Շնորհալու ձեռնարկած գործը՝ ստեղծել իրեն նախորդած հայրերի մեկնութիւններն ամփոփող և լրացնող մի նոր և հանգամանալից մեկնութիւն, խիստ կարևոր էր հայ իրականութեան մեջ:

Սբ Ներսէս Շնորհալին ինքը նույնպես իր նախաբանում նշում է, որ երկը հիմնականում իրեն նախորդած հայրերի մեկնութիւնների վերաշարադրումն է: Շնորհալու հայրաբանական աղբյուրներից գլխավորը, ինչպես ցույց է տալիս անգամ թեթևակի զննումը, սբ Հովհան Ոսկեբերանի հեղինակած համապատասխան մեկնողական երկն է: Որոշ հատվածներ վերաշարադրանքն են ընդհանրական հոր մտքերի՝ այսպիսով հարազատորեն փոխանցելով նրա մտքերը: Սակայն, ինչպես դարձյալ նշում է Շնորհալին, ինքը չի սահմանափակվել ուրիշների մտքերի լոկ վերաշարադրութեամբ, այլ հարկ եղած դեպքում ներկայացնում է նաև իր սեփական բացատրութիւնները: Նա խիստ հանգամանորեն է մեկնում ավետարանական համարները՝ բաց չթողնելով ոչ մի կարևոր խոսք: Այս թեկուզ անավարտ գործով կարելի է հստակորեն գաղափար կազմել նաև Հայ Եկեղեցու որդեգրած դավանաբանական մի շարք առանձնահատկութիւնների մասին՝ կապված Տիրոջ մարդեղութեան խորհրդի հետ: Եվ այս ամենն էլ մեծ արժեք են հաղորդում սբ Ներսէսի մեկնողական սուլյն գործին:

Դժբախտաբար, հայտնի չէ, թե ինչն է պատճառը, որ այս մեկնութիւնը մնացել է անավարտ. հավանաբար, պատճառը եղել է 1166թ.-ին հայոց հայրապետական գահին Շնորհալու բազմելն ու բազմազբաղութիւնը: Նա հասել է Մատթեոսի Ավետարանի Ե գլխի 17-րդ համարին, այն մեկնել և սրանով սահմանափակվել: Շուրջ մեկուկես դար անց այս գործի շարունակութիւնն ու լրումը ստանձնել և դարձյալ հիանալիորեն իրականացրել է Հովհաննէս Ծործորեցի հայոց վարդապետը 1316թ.-ին՝ այսպիսով Հայոց Եկեղեցուն ընծայելով մի կարևոր և հանգամանորեն բացատրված մեկնութիւն, ուր ընթերցողը կարող է գտնել Մատթեոսի Ավետարանի բոլոր համարների բացատրութիւնը:

Ներկա թարգմանութիւնն իրականացվել է Կ. Պոլսի 1825թ.-ի հրատարակութիւնից, որը, ըստ այն իրականացնողների հավաստման, կատարվել է մեկից ավելի ձեռագրերի հիման վրա:

Ս. Ստամբուլյան

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՆԱԽԱԲԱՆԸ

Այստեղ Շնորհալիճ դիմում է իր եղբայր տեր Գրիգոր կաթողիկոսին, ում հրամանով է ստանձնել Մատթեոսի Ավետարանի մեկնությունը [□րել]: Ասում է.

Սիրո գորութիւնը գերազանցում է բնութիւնը, այնքան, որ մոռանալ է տալիս տկարութիւնը. որովհետեւ եթե [սերը] հեռացնում է մահվան երկյուղը, ինչպէս գրված է¹, ինչ ասել այն ցրել ցանկացող փոքր հակառակորդների մասին: Եվ եթե ոմանց համար [այն] պանծալի է ինչ—որ մարմնավոր պատճառով, ապա ինչպիսի՞ն կլինի ամենքի [հոգսը] կրողների համար՝ համաձայն քո՝ իմ հանդեպ ցուցաբերած զթութիւն: Ո՛չ միայն բնական արյունակցութեան պատճառով, որ հատուկ է բոլորին, անգամ փոքրոգիներին, այլև իմ հանդեպ [քո] գործած և խոսք ու գիր գերազանցող բարիքների, որոնք չենք [կարող] արժանապես փոխհատուցել փոփոխական տեսանելի բաներով, բացի թերևս մեզ հրամայվածներն ի կատար ածելուց, և որոնք, ըստ այսմ, հավիտենական բարու նախաշավիղ ու պատճառ են: Սրանցով իմ տկար միտքն էլ գորանալով՝ ձեռնարկեց այս հանձնարարութեան [իրագործմանը]՝ ըստ քո՝ [ինձ] պատվասիրելով [տոված] հրամանի, ո՛վ պատվական գլուխ՝ Եկեղեցու Գլխից² հետո, հայոց Գրիգորիո՛ս կաթողիկոս, հավաքելու սրբերի [այստեղ—այնտեղ] ցրված խոսքերը և դնելու ավետարանական յուրաքանչյուր խոսքի դիմաց, որպեսզի մտքով դյուրընկալ³ լինեն ուսումնասեր երիտասարդներին կրթողների համար: Հանդդնութեանս և սխալներիս համար նրանցից ներում եմ հայցում, իսկ օգուտ ստանալու դեպքում՝ շնորհ, որ արժանացնեն [ինձ] աղոթքի մեջ հիշատակութեան:

Եվ արդ՝ երբեմն մեկնիչների խոսքերը նույն ձևով դրեցինք, երբեմն էլ նրանց միտքը, երբ խոսքերի մեկնութիւններն առավել ծավալուն էին, մեր բառերով [վերարտադրեցինք]: Տարբեր տեղերում ցրված [մեկնութիւններն] էլ մի տեղում հավաքեցինք՝ կցելով համապատասխան խոսքին: Փոքր—ինչ էլ մեզնից ավելացրինք, երբ [որեէ] խոսք անտեսվել էր նրանց կողմից. ինչ—որ բաներ գտանք այլևայլ հեղինակների գրվածքներում, ուրիշներ էլ՝ մեր ներածութիւններում: [Այսպէս վարվեցինք], որպեսզի փառքի անկարոտ Աստված փառավորվի ամենքի միջոցով:

Իմանալի և զգալի⁴ արարածների բնութիւններն աստվածային բնութիւնից անմասն են՝ ոչ միայն ըստ միավորութեան, այլև ըստ ամբողջական գիտութեան: Միայն մարդկային բնութիւնը կերտվելիս սկզբում ընդունեց այս փառքն ու պատիվը՝ նրանով, որ [Աստված] իր պատկերով ստեղծեց մարդուն, իսկ «օրերի վախճանին» (Եբր. Ա. 2) հայտնապէս միավորվեց մեր բնութեան հետ⁵ և [այս պատիվը] կատարելապէս [կրնծայի] հանդերձյալում, երբ անդամներին սիրով միավորի Գլխի հետ: Եվ թեև Քրիստոսի մարդանալու խորհուրդն իրագործվեց [ժամանակների] վախճանին, սակայն Աստծո մոտ անժամանակաբար էր՝ ըստ առաքյալի. «Այն խորհուրդը, որ ծածկված էր հավիտյաններից և սերունդներից, այժմ հայտնվեց» (Կող. Ա. 26): Որովհետև թեպէտ հին Ադամն իր անձնիշխան կամքով կորցրեց սկզբնական պատիվը, սակայն Աստծո գիտութեանը հայտնի էր լինելիքը՝ այն, որ ինքը Նոր Ադամ էր դառնալու և անվանվելու և հին [Ադամին] վերստին կյանք տալու: Իր տնօրենութեան խորհուրդը Նա առաջին դարերի արդարներին ևս հայտնում էր խոսքով ու գործով, ինչպէս գրում է Պողոսը. «Բազմաթիւ ձևերով և շատ օրինակներով Աստված կանխապէս խոսեց մեր հայրերի հետ» (Եբր. Ա. 1): Ինչպէս որ Աբրահամի հետ [խոսեց նրա] որդու՝ [Իսահակի ծննդեան] ավետիսը տալով⁶, Հակոբի հետ՝ տեսիլքով, որ մարդիկ դասակից էին դառնալու հրեշտակներին⁷, և Մովսեսի հետ՝ մորենու միջոցով և ասելով. «Իջա փրկելու իմ ժողովրդին» (Ելք Գ. 8), այլև [Վկայութեան] խորանի ու գոհերի միջոցով և Օրենքում եղած ամեն ինչով: Իսկ մարգարեների հետ հայտնապէս [խոսեց] բազմաթիւ խոսքերով ու օրինակներով՝ ըստ ձայների բնութեան. որովհետև որքան հեռու է ձայն տվողը, այնքան վատ է լսվում [նրա խոսքը], և որքան մոտենում է, այնքան ավելի լավ է լսողներին հայտնի դարձնում խոսքը:

¹ Ա. Հովհ. Դ. 18

² Այսինքն՝ Քրիստոսից (Եփես. Ա. 22, Դ. 15, Կող. Ա. 18, Դ. 10, 19 §Գ):

³ Դյուրընկալ — դյուրավ՝ հեշտությամբ ընկալվող՝ հասկացվող

⁴ Իմանալի — հոգճոր, աննյութական, ոչ թե զգայարաններով ճանաչվող, այլ մտքով՝ իմացական կարողությամբ:

⁵ Զգալի — մարմնավոր, ֆիզիկական, նյութական:

⁶ Նկատի ունի ժամանակների վախճանին (Ա. Պետ. Ա. 20) Տեր Հիսուսի մարդանալը՝ աստվածային բնության՝ մարդկային հետ միավորվելը:

⁷ Ծննդ. ԺԸ 1—15

⁸ Ծննդ. ԻԸ 10—22

Տերը սա նմանեցնում է Հոդի [մեջ գցվող] սերմերի¹ [ասելով], որ Հոդը նախ խոտ է աճեցնում, որը Օրենքին նախորդած [աստվածային վարդապետութունն] է, ապա հասկ՝ սովերական Օրենքը², և [այնուհետև] հասկում հասունացած ցորեն՝ մարգարեների բազմաբազում խոսքերը, ովքեր անգամ գոհերն արհամարհեցին իբրև մանկական օրենք: Եվ մարդկանց սակավ առ սակավ հասու դարձրին [աստվածային] խորհուրդներին, մինչև կատարյալ օրենքը տվող Քրիստոսի [գալուստը]: Վերջինս, աշխարհ գալով և մարգարեներից հետո առաքյալների դասն ընտրելով, հրամայեց նրանց լինել մարդկանց որսորդներ³՝ տալով նրանց գորութուն և Հոգու իմաստութունը, որպեսզի մարգարեների արդյունավորած հասկերը ժողովեն երկնքի արքայության շտեմարանների մեջ, ինչպես Տերն [ասաց]. «Ուրիշներն աշխատեցին, իսկ դուք նրանց վաստակի մեջ մտաք» (Հովհ. Դ 38): Եվ նրանք, սփռվելով աշխարհով մեկ, քարոզում էին Աստծո Որդու գալստյան ավետիսի, Նրա հրաշագործութունների, ուսմունքի և այն փրկության մասին, որ տրվեց աշխարհին Նրա մահվամբ ու հարությամբ:

[Առաքյալները], սրանք [բանավոր] խոսքով պատմելով, չէին կամենում գրի առնել, ինչպես Մովսեսի միջոցով Աստված՝ քարե տախտակների վրա⁴, որովհետև կամենում էին, որ իրենց խոսքը լսողները իրենց օրինակով այն գրեն սրտի տախտակների վրա՝ [Սուրբ] Հոգով և ո՛չ թե մրով: Բայց քանի որ ոչ ոք չմաքրվեց [առաքյալների] չափ, ուստի Հոգու շնորհն էլ կատարելապես չընդունեց: Այս պատճառով էլ քարոզված խոսքերը մոռացվում էին, և հավատացյալներն [առաքյալներին] խնդրեցին գրով ավանդել իրենց այն, ինչ բանավոր խոսքով նրանք սովորեցնում էին: Եվ նրանք գրի առան, սակայն ո՛չ ամենքը, այլ ովքեր Տիրոջ հրաման ստացան ավետարանիչ լինելու՝ ըստ Պողոսի. «Նա ոմանց առաքյալներ կարգեց, ոմանց՝ ավետարանիչներ» (Եփես. Դ 11):

Առաջինը Մատթեոսը գրեց՝ հրեաների համար, Տիրոջ համբարձումից յոթ տարի հետո: Այնուհետև [գրեց] Մարկոսը՝ ալեքսանդրացիների համար, տասնհինգ տարի հետո, խոնարհ ու համառոտ շարադրանքով, իր ուսուցիչ Պետրոսի նման: Ղուկասը [գրեց] հռոմեացիների համար՝ քսաներկու տարի հետո, ծավալուն շարադրանքով, ինչպես իր ուսուցիչ Պողոսը, ով նման էր գետի հորդ հոսանքի: Իսկ Հովհաննեսը [գրեց] յոթանասուն տարի հետո ասիական նահանգների համար՝ Պատմոս կղզուց հեռանալուց հետո:

Որ սրանք միայն չորսն են և ո՛չ ավել կամ պակաս, պետք է իմանանք, որ այս մասին նույնպես Հոգին [նախապես] հայտնել էր օրինակներով: Նախ՝ Եդեմից ելնող չորս վտակներով. որովհետև ինչպես նրանք են ուռուցում ու զովացնում աշխարհը տապի ջերմութունից, այդպես էլ [ավետարանիչներն] աշխարհի չորս կողմում [Սուրբ] Հոգու բխմամբ և Ավագանի ջրով հանգրթին մեղքերի բոցը, որ վառվեց Եվայից, և գետերի հորձանքներով ուրախացրին Աստծո քաղաք Եկեղեցին⁵, որը տրվեց մեզ դրախտի փոխարեն: Նրանում նաև տնկվեց Կյանքի ծառը՝ Քրիստոսը՝ բերելով անմահության պտուղը՝ Ինքը լինելով նաև անսպառ աղբյուրը, որ ծարավյալներին կանչում է խմելու: Սրանց խորհրդով են նաև գետերի ու նրանց տարածքների անունները:

Առաջինը կոչվում է Փիսոն, որը թարգմանվում է կրակի բերան, ինչպես որ Մատթեոսն էլ իր ընդունած հրեղեն լեզվով լուսավորեց արևելյան [երկրները]: Այդպես նաև Հոգու մասերից⁶ բանականը, լինելով առաջինը, կոչվում է արևելք, քանի որ լուսավորում է մեր մեջ եղած ամեն գորութուն:

Երկրորդը [կոչվում է] Գեհոն, որը թարգմանվում է լանջ⁷, և Մարկոսը բխեցրեց Ավետարանը Եգիպտոսի Ալեքսանդրիա [քաղաքում], դեպի ուր և հոսում է այս գետը, և մաքրեց ամբողջ հարավային շրջանը մինչև Գադիրոն: Մեր մեջ էլ ցամառական [մասն] արիության [առաքիչությամբ] մաքրում է նվաստության փստը⁸:

Երրորդը Տիգրիսն է, որը բխում է Միջագետքում՝ նման [Հոգու] ցանկական մասին, որը տեղակայված է գոտկատեղի և որովայնի շրջանում: Այդպես էլ Ղուկասն ավետարանը բխեցրեց Հռոմում, Իտալիայում

¹ Մարկ. Դ 26—28

² Եբր. Ժ 1

³ Մատթ. Դ 19

⁴ Ելք ԻԴ 12

⁵ Սաղմ. ԽԵ 5

⁶ Հոգու մասերը կամ «գորությունները», ըստ հին հունական իմաստասիրության § Եկեղեցու հայրերի որդեգրած տեսության, երեքն են՝ բանական, ցամառական § ցանկական: Այս մասին առավել հանգամանորեն բացատրված է Գրիգոր Վարդապետի «Խոսք ճշմարիտ հավատքի § առաքինասեր վարքի մասին» գործում (Երջան, 1992թ., էջ 22—32): Տես նաև Ս. Ստամբուլյան, Մեղայ Աստուծոյ, Սբ Էջմիածին, 2001թ., էջ 42—45:

⁷ լանջք — կրծքավանդակի մասը

⁸ «Նվաստության փստով» նկատի է առնված արիության հակադիր մոլությունը՝ երկչոտությունը:

«Ախտ» եզրը կրոնական գրականության մեջ սովորաբար գործածվում է հոգևոր հիվանդության՝ մոլության, մեղաձեռն կրքի իմաստով:

և ամբողջ Արևմուտքում և սովորեցնում է [Սուրբ] Հոգու ջրերով մաքրել [Հոգևոր] ախտերի տխրալի նսեմությունը:

Չորրորդը Եփրատն է, որը նույնպես հոսում է Միջագետքով: Այդպես և Հովհաննեսն [ավետարանի] խոսքը բխեցրեց Ասիայում և [Սուրբ] Հոգու վտակներով ոռոգեց աշխարհի ծայրերը: Եվ արդարությունն էլ, երբ մնում է [Հոգու բոլոր մասերում], մեր մեջ ամեն ինչ ուղղում է դեպի աստվածային կամքը:

Եզեկիելի տեսած քառադեմ կառքը¹ նույնպես խորհրդանշում է չորս ավետարանիչներին և մեր Հոգու մասերը: Մարդու դեմքը, որը [խորհրդանշում] է մեր [Հոգու] բանական [մասը], խորհրդանշում է [նաև] Մատթեոսին: Որովհետև [վերջինս] Խոսքի մարդեղությունից սկսեց և ներկայացրեց Նրան իբրև Դավթի և Աբրահամի որդի: Եվ ինչպես որ մարդու դեմքն առաջինն էր կառքի կենդանիների մեջ, այդպես էլ ավետարանիչների մեջ [Մատթեոսն] առաջինը կարգվեց: Առյուծի դեմքը, որը [խորհրդանշում] է մեր ցասմանական [մասը], խորհրդանշում է [նաև] Մարկոսին, ով արագորեն է շարադրում ավետարանական պատմությունը և անմիջապես ներկայացնում Հիսուսի՝ Հորդանանից ելնելը, որից մենք թող խրատվենք առաքինությամբ արիանալ չարի դեմ: Զվարակը², որ [խորհրդանշում է] մեր ցանկական [մասը], խորհրդանշում է [նաև] Ղուկասին, որովհետև [վերջինս Աստծո] Որդու սպանությունը նմանեցնում է պարարտ եզի [մորթվելուն]: Սրանից խրատվում ենք, որ մենք ևս, Տիրոջ նմանությամբ, «սպանենք մեր երկրավոր անդամները» (Կող. Գ 5), որոնք այս աշխարհի ցանկություններն են: Եվ արծիվը [խորհրդանշում] է ճշմարիտ գիտությունը, որով թեթևանալով մարմնի ծանրությունից՝ [Սուրբ] Հոգու թևերով բարձրացվում ենք դեպի երկնայինը: Այդպես էլ Հովհաննեսը, [Տիրոջ] սարսափելի պարանոցին փարվելուց հետո երկնային դառնալով, արծիվի նման սլացավ դեպի բարձունքներ և [Սուրբ] Հոգու խոսքով որոտաց Որդու՝ անսկիզբ Հորից անսկիզբ ծննդյան մասին:

Ավետարանիչները չորսն են նաև մեկ այլ խորհուրդով: Օրենքը մեկ մարդու համար հրամայում է երեք վկա կարգել³, իսկ քանի որ Քրիստոսը և մարդ էր, և Աստված՝ [լինելով] մեկ անձ, [Նրա] վկաները չորսը պիտի լինեին. երեքը՝ Նրա մարդեղության համար, և չորրորդը՝ աստվածության հետ [Նրա մարդկության] միավորման: Այս խորհուրդով էլ [ավետարանիչներից] երեքը սկսում են Նրա մարդկությունը [ներկայացնելուց], իսկ չորրորդը՝ Նրա անժամանակ աստվածությունը: Իսկ որ Ավետարանների դասավորության մեջ սկզբում Մատթեոսինն է և վերջում Հովհաննեսինը, իսկ [մյուս] երկուսը՝ մեջտեղում, և [այս Ավետարանները] միմյանց միացած են իբրև ոսկե շղթայի շարք, [այս մասին] սովորում ենք Հակոբի [տեսիլքի] սանդուղքից⁴: [Հակոբի գլխատակի] վեմի օծումն [ուղղված էր] ներքև, և Մատթեոսը սկսում է [Տիրոջ] օծման անունից⁵: [Սանդուղքի] գլխին Տերն էր հաստատված, և Հովհաննեսն էլ սկսում է [Քրիստոսի] աստվածությունից: Իսկ երկուսի միջև եղած սանդղամասը Մարկոսն ու Ղուկասն են: [Ահա] սրանցով մարդիկ հրեշտակների հետ բարձրացան երկինք:

Նաև քանի որ [Քրիստոսի] աստվածությունը հայտնի դարձավ Նրա մարդանալով, այդ պատճառով էլ սկզբում գրվեցին այն Ավետարանները, որոնք սկսում են պատմել Նրա տնօրենության⁶ մասին: Այլև, ինչպես արդեն ցույց ենք տվել, [Ավետարաններն] այսպես դասավորվել են սկզբում և հետո գրվելու, [այսինքն՝ գրության] ժամանակի պատճառով:

Իսկ այժմ անցնենք Մատթեոսի սուրբ Ավետարանի խոսքերի մեկնությանը՝ իմաստության օգնություն խնդրելով նույն Հոգուց, Որով նա է խոսում: Որովհետև այժմ մենք նույնպես, ինչպես այնժամ՝ առաքյալները, նշանագրերով գրելու օգնության կարիքը պիտի չունենայինք, այլ այնպիսի սուրբ կյան-

¹ Եզեկ. Ա

² զվարակ – երիտասարդ արջառ, փոքր եզ կամ ցուլ, հորթ

³ Բ Օր. ԺԷ 6, ԺԹ 15

⁴ ԾԱՆՊ. ԻԸ 10—22

⁵ Հավանաբար Ակատի է առնված Մատթեոսի Ավետարանի սկզբում «Քրիստոս» (Աշանակում է «օծյալ») անվան գործածությունը (սակայն Մարկոսը նույնպես իր Ավետարանը սկսում է այս անվան գործածությամբ):

⁶ տնօրենություն – այստեղ՝ Քրիստոսի մարդեղության խորհուրդը: Ընդհանրապես «տնօրենություն» են կոչվում երկրի վրա Տիրոջ կատարած այն գործերը կամ Նրա ձեռն տեղի ունեցած այն իրադարձությունները, որոնք իբրև Ապաստակ ունեին մարդկության փրկությունը, այսինքն՝ Տիրոջ տնօրենություններն էին փրկագործության համար: Այսպես՝ տնօրենություն են, օրինակ, Տիրոջ ծնունդը, մկրտությունը Հովհաննեսից, խաչելությունը, թաղումը, հարությունը § այլն: Թե՛ «տնօրենություն» գրաբարյան բառը նույն «տնօրենություն»—ն է, սակայն մեր թարգմանության մեջ, երբ խոսքը Տիրոջ փրկագործական տնօրենության կամ տնօրենությունների մասին է, պահպանել ենք գրաբարյան ձևը (այսինքն՝ «ե»—ով § ոչ թե «ի»—ով) պարզապես տարբերակում մտցնելու համար իմաստային երկու գործածություններն արտահայտող բառերի միջև:

քով պիտի ապրեինք, որ գրերի փոխարեն Հոգու շնորհը մեր մտքին սատարեր¹: Բայց քանի որ այդ առատ շնորհից զրկված ենք, անշուշտ այս երկրորդ [միջոցին] պիտի դիմենք:

Նախ քննենք, թե արդյոք ինչպես տրվեց Հին Օրենքը կամ երբ և որտեղ: Հայտնի է, որ [այն տրվել է] եգիպտացիների սատակումից հետո, անապատում՝ Սինա լեռան վրա՝ կրակով, ծխով, մրրիկով և մեգով²: Իսկ Նոր Կտակարանը [չտրվեց] ծխով կամ խավարով, այլ երևաց իբրև ցերեկային փայլարձակութուն և լույս ծագեցրեց խավարում նստածների վրա³: Որովհետև խստապարանոց [ժողովրդին] ահարկու տեսարանն էր վայել, իսկ հոգևոր ու բարձրագույն [անձինք] նման բաների [կարիք չունեն]: Հին [ուխտում] Աստված իջավ, երբ Մովսեսը լեռը բարձրացավ, իսկ Նորում մեր բնության՝ երկինք բարձրանալուց հետո⁴ իջավ [Սուրբ] Հոգին, Որից իմաստությամբ լցվելով՝ [առաքյալները] գրեցին Նոր Կտակարանը:

Իսկ ինչո՞ւ այն կոչվեց «Ավետարան»: Այդ անունը ստացավ ըստ գործերի նմանության, որովհետև աշխարհին ավետիս է տալիս, որ Աստված երկրում է, և մարդիկ՝ երկնքում, հրեշտակները մարդկանց բնակակից են, և մարդիկ՝ հրեշտակներին հաղորդակից, երկարատև պատերազմին վերջ տալով ու թշնամուն ամաչեցնելով՝ եկել-հասել է ճշմարտությունը և խոսքով ու գործով սերմանել ամենուրեք աստվածապաշտության քարոզությունը: Այս ամենի պատճառով է այս պատմությունն «Ավետարան» կոչվում:

Ինչո՞ւ տասներկու աշակերտներից միայն երկուք լրացին, իսկ մյուս երկու [Ավետարանները լրացին] առաքյալների օձնակալների կողմից՝ մեկը՝ Պետրոսի [աշակերտի], մյուսը՝ Պողոսի [աշակերտի]: Որովհետև ինչ որ գրեցին, իրենց պատվի համար չգրեցին, այլ ուրիշների օգտի համար: Նաև թեև [Մարկոսն ու Ղուկասը յոթանասուններկու] աշակերտների թվից էին, սակայն քանի որ Հոգու իմաստությամբ ընտիր էին, [Աստված] կամեցավ, որ որոշ ժամանակ անց նրանք երևելի դառնան, ինչպես և Պողոսը գրում է Ղուկասի մասին. «Նրա գովեստը [տարածված է] բոլոր Եկեղեցիներում ավետարանի [գործում]» (Բ Կոր. Ը 18), իսկ Պետրոսն էլ Մարկոսին «որդի» և «ընտրելակից» է կոչում⁵:

Ջարմանալի է նաև այն, որ թեև [ավետարանիչները] ո՛չ նույն ժամանակ և ո՛չ նույն տեղում գրեցին, սակայն ամեն ինչ ներկայացնում են ասես միևնույն բերանից, ինչով ճշմարտությունն առավել է երևում: Սակայն ասվում է, թե շատ տեղերում նրանք չեն համաձայնում: Պատասխանենք, որ դա նույնպես ճշմարտության մեծ ապացույց է, որովհետև եթե ամեն ինչ նույն կերպ գրած լինեին, թշնամիներից ոչ ոք չէր հավատա, թե տարբեր վայրերում ու ժամանակներում են գրել: Այլ կասեին, թե մի վայրում հավաքվելով և համաձայնության գալով գրեցին ինչ որ կամեցան: Իսկ կարծեցյալ սակավաթիվ անհամաձայնություններն այսպիսի կասկածից ազատում են նրանց, ովքեր համաձայնությունն անխախտ են պահում գլխավոր բաներում, այսինքն՝ որ [Քրիստոսն] Աստված էր և մարդ դարձավ, հրաշքներ գործեց, խաչվեց, թաղվեց, հարություն առավ, երկինք համբարձվեց և երկրորդ անգամ ևս գալու է՝ դատելու երկիրը: Իսկ որ մեկը [Նրա] հրաշքներից կամ խոսքերից սա է ներկայացնում, մյուսը՝ նա, բնավ մի՛ չփոխվիր, որովհետև եթե [ավետարանիչներից միայն] մեկն ասեր ամեն ինչ, մնացածի շարադրանքն ավելորդ կլիներ: Այդ պատճառով էլ մեծավ մասամբ նույնը ներկայացրին, իսկ սակավաթիվ բաներով էլ տարբերվեցին, որպեսզի ավելորդ ու իզուր չհամարվեին չորսի գրածները:

Պետք է քննության առնել նաև այն, թե ինչու Ավետարանը սկսելիս [Մատթեոսը] մարգարեների պես չի գրում. «Այն տեսիլքը, որը տեսավ Եսային» (Հմմտ. Ես. Ա 1) կամ «Այն խոսքը, որն ասվեց Երեմիային» (Հմմտ. Երեմ. Ա 1), այլ ասում է. «Հիսուս Քրիստոսի ծննդյան գիրքը»: Պատճառն այն է, որ նա գրել է իր [քարոզած] վարդապետությանը հավատացողներին, ովքեր նաև [Սուրբ] Հոգուց էին իմաստնացել ու նախակրթվել և հրաշքներով համոզվել, ուստի չունեին նման խոսքերի կարիք: Իսկ մարգարեները խոսում էին ստամբակ ու վայրենաբարո մարդկանց հետ, և հարկ էր Աստծո դեմքից խոսել, որպեսզի Նրա երկյուղով թերևս վերջ գտնեին չարերի գազանությունները: Ուստի մեզ, որ արժանի եղանք բարձրագույն պատվին, սրանից հետո վայել է մեծ զգուշությամբ ականջ դնել ասվող խոսքերին: Որովհետև եթե հրեաները, որ հեռու պիտի կանգնեին և աստվածային խոսքն այն միգապատ լեռից լսեին⁶, հրաման ստացան երեքօրյա սրբություն ու մարմնի լվացում կատարել, որքան առավել մենք պետք է պարկեշտություն ցուցաբերենք աստվածային այս խոսքերը լսելու համար, որոնք մեզ ոչ թե լեռից հեռու կանգ-

¹ Այս նշանավոր մտքի ճեղհակը սբ Հովհան Ոսկեբերանն է: Հենց այս մտքով է նա սկսում Մատթեոսի Ավետարանի իր մեկնությունը: Սբ Ն. Ծնորդալու գործածած գլխավոր աղբյուրներից մեկը ճեղհ Ոսկեբերանի այս մեկնությունն է:

² Ելք ԺԹ

³ Ես. Թ 2

⁴ Այսինքն՝ մեր մարդկային բնությունն առած ու մարդացած Աստվածորդու համբարձումից հետո:

⁵ Ա, Պետ. Ե 13

⁶ Նկատի ունի Սինա լեռը (Ելք ԺԹ):

նել, այլ երկինք մտնել են հրավիրում: Արթնանանք այսուհետ և մեր հոգու պատմուճանը մաքրենք՝ լվանալով չար գործերի [պատճառած] խղճմտանքից, քանզի ահավասիկ տեսնում եմ մեր առաջ դռները բացված: Իսկ ո՞րն է առաջին դուռը:

ԳԼՈՒԽ Ա

Հիսուս Քրիստոսի՝ Դավթի որդու, Աբրահամի որդու, ծննդյան օրըրը (Ա 1):

Ի՞նչ է ասում ավետարանիչը: Պատրաստվում է խոսել Աստծո Միածին Որդու մասին և հիշատակում է Դավթին՝ մի մարդու, ով [Միածնից] շատ ժամանակներ հետո եղավ: Սակայն դու հանդարտ եղիր և ամեն ինչ այժմ մի՛ կամեցիր [իմանալ]:

Ոչ թե [աստվածային] անպատմելի առաջին ծննդյան մասին է պատմում մեզ, որովհետև դրա մասին Եսային ասում է. «Նրա ազգատոհմի մասին ո՞վ կպատմի» (Ես. ԾԳ 8), այլ այն [ծննդյան], որն այս երկրի վրա տեղի ունեցավ, թեև սրա մասին ևս հնարավոր չէ լիովին պատմել, քանզի խոսքը [դրա] կարողութունը չունի: Այլ [ավետարանիչը կամենում է] միայն այնքանը ցույց տալ, որ Աստծո Որդին ճշմարտապես հանձն առավ մարդու որդի դառնալ, որպեսզի Աստծո որդի դարձնի հոգեղենիդ: Երբ լսում ես, որ Աստծո Որդին մարմնով դարձավ Դավթի և Աբրահամի որդի, մի՛ կասկածիր, թե դու՝ Ադամի որդիդ, շնորհով չես դառնա Աստծո որդի, որովհետև իզուր կլինեն նրա գալուստը, եթե մեծ գործ անելու չլինեն: Մարմնով ծնվեց, որպեսզի դու հոգով ծնվես: Կույսից ծնվեց, որպեսզի դու Ավագանից ծնվես: Այս պատճառով էլ նրա ծնունդը և՛ նման է մեր [ծննդյանը], և՛ գերազանցում է դրան. կնոջից ծնվելը մեզ է հատուկ, իսկ կույսից և առանց տղամարդու [ծնվելը]՝ մեր բնութագրերն են: Ինչպես որ նա՝ հոգևորապես ծնվեց մարմնավոր ծննդյամբ, այդպես էլ մենք ենք հոգով վերստին ծնվում:

Որպեսզի ավետարանիչի՝ «Հիսուս» անունը տալու պատճառով [Աստծո Որդուն] չչփոթես նրա անվանակցի՝ [Հեսուի] հետ¹, ավելացնում է «Դավթի որդու» [բառերը], որովհետև նավեի որդի Հեսուն Հուդայի ցեղից չէր, որից Դավթին ու Քրիստոսն էին, այլ մի ուրիշ ցեղից:

Ինչո՞ւ է [ավետարանիչն] ասում. «Հիսուս Քրիստոսի ծննդյան օրըրը», եթե պատրաստվում է նրանում ամեն ինչ պատմել: Ինչպես Մովսեսը «երկնքի և երկրի արարչության գիրք» (Ծննդ. Բ 4) ասելով՝ ոչ միայն երկինքն ու երկիրը նկատի ունի, այլև սրանց մեջ գտնվող ամեն ինչ, այդպես էլ [ավետարանիչը] սրանով նկատի չունի [Քրիստոսի] միայն ծնունդը, այլ նրա ամբողջ տնօրենությունը:

Եվ ինչո՞ւ է նախ հիշատակում Դավթին § հետո՝ Աբրահամին: Որովհետև [այդ ժամանակ Դավթը] բոլորի բերանում էր և ժամանակի մերձավորությունը առավել հայտնի էր: Քանզի թեպետ երկուսին էլ տրվեց Աստծո ավետիսը, Աբրահամին թե՛ «Քո Զավակով կօրհնվեն երկրի բոլոր ազգերը» (Ծննդ. ԻԲ 18), և Դավթին՝ «Քո որովայնի պտղից կնստեցնեմ քո աթոռին» (Սաղմ. ՃԼԱ 11), սակայն [Աբրահամը] իբրև ավելի վաղնջական [նախնի], մոռացվել էր, իսկ [Դավթը] իբրև ավելի նոր մեկը, հայտնի էր: Այդպես օրենսգետներն² էլ [Քրիստոսի մասին] Հերովդեսին վկայություն տալիս Աբրահամին՝ չհիշեցին, այլ [ասացին], որ Քրիստոսը պիտի գար Դավթի զավակից և Բեթղեհեմ գյուղից, որից Դավթին էր³: Հրեշտակը նույնպես Կույսին ավետեց, թե Տեր Աստված [ծնվելիք Մանկանը] տալու էր նրա հայր Դավթի աթոռը⁴, ինչպես որ մարգարեն [էր ասում], թե նա «կնստի Դավթի աթոռին» (Ես. Թ 7, Երեմ. ԻԹ 16): Այլև նրան չէին կոչում «Աբրահամի որդի», այլ «Դավթի», ինչպես աղաղակում էին կույրերը⁵, և ինչպես հարցրեց Տերը փարիսեցիներին. «Ո՞ւմ որդին եք համարում Քրիստոսին», և պատասխանեցին. «Դավթի»⁶, քանի որ մարգարեներից էին [այդպես] սովորել, ովքեր ասում էին, թե Դավթը գալու էր կամ հայտնվելու⁷: [Նկատի ունեին] ոչ թե վախճանված [Դավթին], այլ որ նրա սերնդից էր լինելու աշխարհի Փրկիչը:

Բայց որտեղի՞ց է հայտնի, ասում եմ, թե [Փրկիչը] Դավթի [սերնդից] էր, եթե տղամարդուց չի ծնվել, այլ [սիսյան] կնոջից, § կույսն էլ ազնաամարի մեջ չի մտնում: Լսիր հենց Աստծուն, Ով ասաց Գաբրիելին. «Գնա այն կույսի մոտ, ով

¹ «Հիսուս»-ն ու «Հեսու»-ն նույն անվան տարբերակներ են (եբրայերեն՝ Յեշու'ա-Յիշու'ա):

² Օրենսգետները (գրաբարում՝ «դպիրք») Սուրբ Գրքի § Մովսիսական օրենքի գիտակներ էին, ովքեր նախ «ուսուցիչ» («ուսուցիչ») էին կոչվում, քանի որ բացատրում էին ժողովրդին Օրենքի պատկերները: Նրանք մեծ համբավ ունեին ժողովրդի մեջ իբրև գիտուն անձինք § Բաբելոնյան գերությունից (մ.թ. 538թ.) հետո ժողովրդի մեջ նույն դերն էին կատարում, ինչ մարգարեները՝ նախքան գերությունը:

³ Մատթ. Բ 5—6

⁴ Ղուկ. Ա 32

⁵ Մատթ. Թ 27

⁶ Մատթ. ԻԲ 41—42

⁷ Երեմ. Լ 9, Եզեկ. ԼԳ 23, ԼԷ 24, Օսեե Գ 5

նշանածն է Հովսեփ անուկնով մարդու՝ Դավթի ցեղից ու տնից» (Հմմտ. Ղուկ. Ա 26–27): Ուրեմն եթե Հովսեփը Դավթի ցեղից էր, նշանակում է՝ Կուլյը ցեղակից էր նրան, որովհետև Օրենքը հրամայում էր ամուսնանալ նույն և ոչ թե մի ուրիշ ցեղի պատկանող կնոջ հետ: Իսկ որ [ավետարանիչը] Կուլյին ազգահամարի մեջ չի հիշատակում, այլ միայն Հովսեփին, սրա պատճառով մի՛ երկմտիր, որովհետև [հրեաների] օրենքով կանայք չէին թվարկվում ազգահամարի մեջ, այլ միայն տղամարդիկ: Եվ որպեսզի հենց սկզբից Օրենքի սովորությունը չխախտի, Կուլյի նախնիների մասին լռում է և Հովսեփինը հիշատակում: Նաև իսկույն չէր կամենում հրեաներին հայտնել, թե Քրիստոսը կուլյից է ծնված, որպեսզի այդ խոսքին չհավատալու պատճառով Կուլյին չքարկոծեն մեղքի բարուրանքով նրանք, որոնց չարությունը նաև անցած ժամանակներն էին նպաստում, քանի որ ի սկզբանե ոչ ոք չէր լսել, թե կինը [կարող] է առանց տղամարդու ծնել: Եթե Հովսեփը, ով արդար էր և [աստվածային տնօրենություն] խորհրդի սպասավոր, կարիքն ունեցավ հրեշտակի երևման և մարգարեի վկայություն, որպեսզի հավատար կուսական ծննդյանը, հրեաներն ինչպե՞ս կարող էին ազատվել չար կասկածներից, երբ [այսպիսի ծննդյան] իրողությունը նոր ու գարմանալի էր, և դրա մասին նույնիսկ չէին լսել երբեք:

[Ավետարանիչը] Դավթից հետո բարձրանում է դեպի օրհնություն աղբյուրը՝ Աբրահամը, որովհետև սրանք երկուսն էլ գարմանալի էին հնում՝ մեկը՝ իբրև մարգարե և թագավոր, մյուսը՝ իբրև նահապետների հայր, ում՝ ամուկ Սառայից ավետիսով ծնված զավակը նախանշում էր [Աստծո] խոսքի ծնունդը սուրբ Կուլյից: Այս պատճառով էլ [ավետարանիչն] ասում է.

Աբրահամը ծնեց Իսահակին, — իբրև Քրիստոսի նախօրինակի, — Իսահակը ծնեց Հակոբին (Ա 2):

Ինչո՞ւ [Հակոբի] եղբոր մասին չի հիշատակում: Որովհետև [Հակոբի եղբայրը] կապ չունի Իսրայելի՝ ցեղի հետ, որի [սերունդները], ըստ մարմնի, Քրիստոսի նախնիներն էին: Նաև սրանով այն բարձրագույն խորհուրդն է ցույց տալիս, որ ինչպես Ռեբեկան, ով հեթանոսներից էր, իր ազգատոհմին թողնելով, եկավ միացավ Իսահակին, այդպես էլ հեթանոսների Եկեղեցին՝ մեր Տիրոջը՝ ըստ այսմ. «Լսի՛ր, Դուստր, և տե՛ս.... մոռացի՛ր քո ժողովրդին» (Մաղմ. ԽԴ 11): Եվ ամուկ լինելով՝¹ [Ռեբեկան] երկու որդիով հղիացավ, ինչը կանխագուշակում էր երկու ժողովուրդներին: Որովհետև ասվում է, որ նախ Հակոբը սաղմնավորվեց որովայնում, բայց Եսավը ուժ գործադրելով առաջինը ծնվեց՝ մի կարծ ժամանակի համար ստանալով անդրանկությունը, իսկ հետո Հակոբը [ծնվեց] բռնելով նրա գարշապարից, ուստի թեև անմիջապես չհաղթեց, սակայն հոր վախճանից հետո անդրանկությունն առավ եղբորից², ինչպես հեթանոսները՝ [հրեաներից]: Որովհետև Օրենքի սպառումից հետո [հեթանոսներն] անդրանկությունը վերցրին հրեաներից՝ ըստ գրված [հետևյալ խոսքի]. «Հակոբին սիրեցի և Եսավին ատեցի» (Մաղ. Ա 2):

Հակոբը ծնեց Հուդային § Արա եղբայրների:

[Ավետարանիչն] ինչո՞ւ նախ չի հիշատակում [Հակոբի] անդրանկի որդիներին՝ Ռուբենին, Ծմալոնին § ՂԹԻԻ: Որովհետև նրանք զրկվեցին իրենց հոր օրհնությունից իրենց չարություն պատճառով. Ռուբենը՝ հարձին պղծելու, և Ծմալոնն ու Ղեկին՝ սպանություն անօրինություն³, ինչպես բոլոր հրեաները՝ կուսակալությունը պոռնկանալու պատճառով, և օրենսգետներն ու փարիսեցիները⁴ Տիրոջը սպանելու: Իսկ երջանիկ Հուդան՝ իբրև Քրիստոսի նախօրինակ, անդրանկությունը ստացավ՝ Թամարի հանդեպ արդարացիորեն վարվելու պատճառով, նաև որովհետև իր խորհուրդով փրկեց Հովսեփին մահվանից⁵: Այս պատճառով էլ Հակոբն իր օրհնության մեջ ասաց. «Շառավղից ելար, որդյակ՛ի իմ» (Ծննդ. ԽԹ 9). որովհետև Հովսեփի մահվան մեղքի տակ չընկար: Ուստի հենց [Հուդան] ընդունեց անվերջանալի թագավորության ավտոր:

Հուդան ծնեց, — ասում է [ավետարանիչը], — Փարեսին ու Զարային Թամարից (Ա 3):

¹ Իսրայելը Հակոբին Աստծուց տրված նոր անունն է: Տես ԾԱՆԳ. ԼԵ 10:

² ԾԱՆԳ. ԻԵ 21–23

³ ԾԱՆԳ. ԻԵ 25–34

⁴ ԾԱՆԳ. ԽԹ 4, ԼԴ 25

⁵ Փարիսեցիները (եբրայերեն՝ «պերուշիմ»՝ բաժանվածներ) Ա.Ք. հավանաբար Բ դարում ծագած հրեական մի տարածված աղանդի հետևորդներ էին, ովքեր Հին Կտակարանի գրքերը մեկնում էին տառադարձության § շատ մեծ տեղ տալիս մարդկանց կողմից ստեղծված ավանդույթներին: Ունեին սրբակյաց մարդկանց համբավ, սակայն նրանց ամենից շատ բնորոշող հատկությունը, ըստ Տիրոջ հավաստման, կեղծավորությունն էր, ինչ պատճառով § «փարիսեցի» — ն դարձել է «կեղծավոր» բառի հոմանիշ: Նրանց մեջ, սակայն, կային § իրապես առաքինի անձինք, ինչպես, օրինակ, Նիկողայմոսը (Հովհ. Գ, Է, ԺԹ): Փարիսեցիները հավատում էին հոգու անմահությանը, մեռելների հարությանը, դաստաստանին, ինչպես նաև § բախտին կամ ճակատագրին՝ ընդունելով հանդերձ մարդու կամքի ազատությունը:

⁶ ԾԱՆԳ. ԼԸ, ԼԷ 26–27

Ինչո՞ւ է հիշում այն պատմությունը, որում այնպիսի անատակություն $\square$ ործվեց՝ Սրանով մեզ խրատում է նախնիների չարագործությունների պատճառով չամաչել: Եվ ցածրացնում է Աբրահամով պարծեցող հրեաների հպարտությունը, թե օգուտ չկա ուրիշների առաքինությունը պարծենալուց, սակայն նաև այն ցույց տալիս, որ ամենքն էլ՝ թե՛ նրանք, թե՛ նրանց նախնիները, մեղքի տակ էին: Հետևաբար անհրաժեշտ էր, որ Քրիստոսը դարձեր, որպեսզի ամենքին ազատեր մեղքից: Նույն պատճառով [ավետարանիչը] նաև տասներկու նահապետներին չի հիշատակում, որովհետև նրանցից շատերը հարձեհից էին ծնվել, և նույնիսկ Դավիթը Սողոմոնին պոռնիկ կնոջից ունեցավ²:

Սակայն ինչո՞ւ է Փարեսի հետ մասնաձայն հիշատակում: [Սրանց հետ] կատարվածը խորհուրդ ուներ: Երբ Թամարն արդեն ծնում էր, նախ Զարան ձեռքը հանեց: Երբ մանկաբարձը սա տեսավ, կարմիր [[թել] կապեց [Զարայի] ձեռքին՝ անդրանիկ [ծնվածին] ճանաչելու համար, որովհետև հասկացավ, որ երկուսն էին [ծնվում]: Սակայն մանուկը ձեռքը հետ քաշեց, Փարեսը ելավ, և հետո՝ Զարան: Եվ մանկաբարձն ասաց. «Ինչպես՞ ճեղքվեց քեզ համար ցանկապատը» (Մենդ. ԼԸ 29): Ուստի քննենք պատահածը և մանկան անունը, թե ի՞նչ են խորհրդանշում: Ովքեր Հոգով հասու եղան, ասում են, որ երկու մանուկները խորհրդանշում են երկու ժողովուրդներ: Ինչպես որ անդրանիկ մանուկը, նախ միայն ձեռքը ցույց տալով, հետ քաշվեց՝ տեղ տալով կրտսերին, որ կատարյալ անդամներով դուրս գա, ապա ինքն էլ ելավ, այդպես էլ Եկեղեցու առաքինությունը, արահամյան ժամանակներում աղոտաբար երևալով, հետ քաշվեց, հրեա ժողովուրդը Օրենքի առաքինությամբ հայտնվեց, և դրանից հետո պայծառապես երևաց Նոր [ուխտի] առաքինությունը]: Այս պատճառով էլ «Փարես» անունը «ճեղքվածք» է թարգմանվում՝ համաձայն մանկաբարձի խոսքի՝ «Ճեղքվեց քեզ համար ցանկապատը», այսինքն՝ Հին օրենքը՝ Նորի միջոցով: Որովհետև Սուրբ Գրքին հատուկ է «ցանկապատ» կոչել օրենքը՝ ըստ այսմ. «Քանդեցիր նրա ցանկապատը» (Սաղմ. ՀԹ 13), կամ՝ «Ցանկապատով փակեցի այն» (Ես. Ե 2), կամ՝ «Ցանկապատի միջնորմը քանդեց» (Եփես. Բ 14): Իսկ մանկան ձեռքին [կապված] կարմիր [թելը] խորհրդանշում է [մարդկության] մեղքերն Իր վրա վերցնողի արյունը:

Փարեսը ծնեց Եզրոնին: Եզրոնը ծնեց Արամին: Արամը ծնեց Ամինադաբին: Ամինադաբը ծնեց Նաասոնին (Ա 4):

Քանի որ Ահարոնը [Նաասոնի] քրոջ հետ ամուսնացավ³, քահանայությունն ու թագավորությունը միացան մի ցեղի մեջ⁴, որպեսզի երբ Քրիստոսը ծնվեր, թագավորական և քահանայական իշխանությունները միասին վերցնեին:

Նաասոնը ծնեց Սաղմոնին: Սաղմոնը ծնեց Բոոսին Հուսաբից⁵ (Ա 5):

[Ավետարանիչը] հիշատակում է Ռախաբ պոռնիկին իբրև Եկեղեցու նախօրինակի: Որովհետև երբ [Ռախաբը] տեսավ կույս Հեսուին, իր ազգն ուրացավ, պոռնիկությունից մաքրվեց և դավանեց Հեսուի Աստծուն⁶, ինչպես որ Եկեղեցին էլ, երբ լսեց Փրկչի ճշմարիտ անունը, թողեց իր [հեթանոսական] հայրենի կրոնը, մաքրվեց [մկրտության] Ավազանով և հավատաց երկնքի և երկրի Աստծուն: Եվ ինչպես Ռախաբն իր ամբողջ տնով փրկվեց կարմիր նշանի միջոցով⁷, այդպես էլ հեթանոսների Եկեղեցին՝ խաչի վրա Միածնի թափած արյամբ:

Բոոսը ծնեց Ովթեդին Հոուսից:

Այս Հուսուի մովաբացի էր, Ղովտի ցեղից⁸: Թողնելով իր հայրենիքը՝ ցանկացավ Հուսուի օրհնյալ գավակին, ուստի Աստված, տեսնելով նրա հավատը, Բոոսի սրտի մեջ գուլթ դրեց՝ կնություն անելու Հուսուին, ումից ծնվեց Հեսուսն: Հուսուի նույնպես խորհրդանշում է Եկեղեցին. ինչպես որ Բոոսը չզարչեց նրա այլազգի լինելուց և անպատասպարան աղքատությունից, այդպես էլ Քրիստոսը չարհամարհեց հեթանոսների Եկեղեցին՝ սրա այլազգի և առաքինություններից աղքատ լինելու պատճառով, այլ ընդունեց և

¹ Տե՛ս ԾԱՆԳ. ԼԸ գլուխը Հուդայի § Արա հարս Թամարի մասին:

² Բ Թագ. ԺԱ 2—ԺԲ 24

³ Ելք 23

⁴ Ահարոնը, ինչպես հայտնի է, հրեա առաջին քահանայապետն էր: Իսկ Նաասոնը Թվեր Բ 3—ում կոչվում է «Հուդայի որդիների իշխան» § Արևելյանցվում բոլոր հրեա իշխանների մեջ պատվով առաջինը (տես մասնաձայն Թվեր Բ 13, Ժ 14): Ռաբինական գրականության մեջ Նաասոնը (Նախշոն) կոչվում է «թագավոր» (Sifre, Num. 47):

⁵ կամ՝ Ռախաբ

⁶ Հեսու Բ

⁷ Հեսու Բ 21, Զ 22—23

⁸ ԾԱՆԳ. ԺԹ 37

գերազույն բարձրութեանը հասցրեց: Եվ ինչպես որ [Հոռութը] նախ թողեց իր տունն ու ազգատունն ինչ և հետո՝ այն ամուսնութեանն արժանացավ, այդպես էլ Եկեղեցին նախ հրաժարվեց վնասակարից և հետո՝ արժանացավ Փեսային, ինչպես և սովոր է [սաղմոսում]։ «Մոռացի՛ր քո ժողովրդին և քո հոր տունը, քանզի Թագավորը ցանկացավ քո գեղեցկութիւնը» (Սաղմ. Խ Դ 11–12)։

Հեսսեն ծնեց Գավիթ արքային: Գավիթը ծնեց Սողոմոնին Ուրիայի կնոջից (Ա 6):

Ուրիան հեթանոսներից եղած նորահավատ էր¹, և [նրա կին] Բերսաբեեն գիտեր Հակոբի այն օրհնութեան մասին, որ Հոռուայից հաստատվել էր Դավթի վրա², ուստի փափագում էր գողանալ օրհնյալ ծնունդին Դավթից, ինչպես Թամարը՝ Հոռուայից: Եվ թեև Դավթն այս նպատակով չէր մերձենում նրան, և սա երևում է նրանից, որ պատժեց [Բերսաբեեի հետ շնանալու համար]³, սակայն Բերսաբեեն ընդունեց Աստծուց ինչ որ ցանկանում էր:

Սողոմոնը ծնեց Ռոբովամին: Ռոբովամը ծնեց Աբիային: Աբիան ծնեց Ասափին (Ա 7):

Ասափը ծնեց Հովսափատին: Հովսափատը ծնեց Հովրամին (Ա 8):

Այստեղ [ավետարանիչը] ազգաբանութեան մեջ հիշատակելու արժանի չի համարում Հովրամից հետո եղած երեք թագավորներին՝ Ոքոզիային, Հովասին և Ամասիային: Եվ իրավացիորեն՝ որովհետև Հովրամը, կին առնելով պիղծ Հեզաբելի դուստր Գոթողիային, ունեցավ Ոքոզիային, Ոքոզիան նմանապես չար եղավ և մեկ տարի թագավորելուց հետո սատակվեց⁴: Հովասը [վերջում] կռապաշտ դարձավ և իրեն թագավորեցրած Հովիդայե քահանայից հանդիմանվելու պատճառով սպանեց նրան ու անիծվեց Աստծուց⁵: Այս քահանան ամուսնացած էր Հովրամ արքայի դստեր հետ⁶, ինչի հետևանքով քահանայութիւնն ու թագավորութիւնը դարձյալ միախառնվեցին: Իսկ Ամասիան ազգաբանութեան մեջ չհիշատակվեց, որովհետև չվերացրեց [կուռքերին ընծայված] բարձունքները⁷:

Ոզիան ծնեց Հովաթամին: Հովաթամը ծնեց Աքազին: Աքազը ծնեց Եզեկիային (Ա 9):

Եզեկիան ծնեց Մանասէին: Մանասէն ծնեց Ամովսին: Ամովսը ծնեց Հովսիային (Ա 10):

Հովսիան ծնեց Հեքոնիային § Արա եղբայրներին Բաբելոնյան □երութեան ժամանակ (Ա 11):

Բաբելոնյան □երութեանից հետո Հեքոնիան ծնեց Սաղաթելին: Սաղաթելը ծնեց Զորոբաբելին (Ա 12):

Այս Զորոբաբելն⁸ իբրև փրկիչ ծնվեց [հրեա] ժողովրդի համար [Բաբելոնյան] գերութեան ժամանակ, ինչպես Մովսեսը՝ Եգիպտոսում, և Քրիստոսը՝ հոգիների գերութեան ժամանակ: Զորոբաբելն Իսրայելի [ժողովրդին] Բաբելոնից վերադարձրեց Երուսաղեմ, իսկ Քրիստոսը նոր Իսրայելին [բարձրացրեց] վերին Երուսաղեմ: Զորոբաբելը վերստին կառուցեց [Երուսաղեմի] տաճարը՝ առավել մեծ փառքով, քան նախկինը, իսկ Քրիստոսն իր Եկեղեցին առավել բարձրացրեց, քան հրեաների ժողովարանը:

Զորոբաբելը ծնեց Աբիուդին: Աբիուդը ծնեց Եղիակիմին: Եղիակիմը ծնեց Ազովրին (Ա 13):

Ազովրը ծնեց Սաղովկին: Սաղովկը ծնեց Աքիմին: Աքիմը ծնեց Եղիուդին (Ա 14):

Եղիուդը ծնեց Եղիազարին: Եղիազարը ծնեց Մատթանին: Մատթանը ծնեց Հակոբին (Ա 15):

Հակոբը ծնեց Հովսեփին՝ Մարիամի ամուսնուն, որի հետ էր ճանաչված Մարիամ կույսը, ումից ծնվեց Հիսուսը, Ով անվանվեց Քրիստոս (Ա 16):

Հովսեփին «ամուսին» է կոչում, սակայն որպեսզի ոչ ոք անվայել բան մտքով չանցկացնի, ավելացնում է, որ [Կույսը նրա հետ] միայն «նշանված» էր, որպեսզի սրանով Կույսի վերաբերյալ որևէ կասկած բացառի և նրան մաքուր ցույց տա:

Բայց անհրաժեշտ է պարզել նաև, թե ինչո՞ւ Մատթանը ազ□արանությունը անկայացնում է վերջից անքճ, իսկ Ղուկասը՝ անքճից վերջ բարձրացնում: Պատճառը նախ այն է, որ Մատթանը հրեաների համար է գրել, ուստի հիշատակում է միայն նրանց, ովքեր, Աբրահամից սկսած, նահապետներ էին նրանց ազգում: Իսկ Ղուկասը գրել

¹ Այսինքն՝ չէր պատկանում Իսրայելի ժողովրդին, այլ լիանելով հեթանոս այլազգի՝ ընդունել էր հրեական կրոնը:

² Ծննդ. ԽԹ 10

³ Բ թագ. ԺԱ-ԺԲ

⁴ Դ թագ. Ը 16—27, Թ 27—29

⁵ Դ թագ. ԺԱ-ԺԲ, Բ Մճ. ԻԴ: Հովասը սպանել է տվել ոչ թե Հովիդայե քահանային, այլ Արա որդուն՝ Զաքարիա քահանային (Բ Մճ. ԻԴ 15, 16, 20—22):

⁶ Բ Մճ. ԻԲ 11

⁷ Դ թագ. ԺԴ, Բ Մճ. ԻԵ

⁸ Եզր Բ-Զ

է ամբողջ աշխարհի համար, ուստի պետք էր ամբողջ մարդկութեան բոլոր նախնիներին հիշատակել: [Սա բացատրվում է] այլ կերպ ևս. Մատթեոսը գրում է Քրիստոսի միայն իջնելը մեզ մոտ, իսկ Ղուկասը՝ բարձրանալն այնտեղ, որտեղից իջավ: Հետևաբար, Մատթեոսը, [Աստծո] խոսքին բարձրությունից ներքև իջեցնելով, ցույց է տալիս խոսքի դեպի մեզ խոնարհվելը, իսկ Ղուկասը, [Նրան] բարձրացնելով դեպի Աստված, ցույց է տալիս մեր բնութեան հաղորդությունն աստվածային բնութեանը, որով Գլխի հետ բարձրացանք ու նստեցինք բարձունքներում՝ Մեծության աջ կողմում:

Իսկ որ նահապետների անունների առնչությամբ տարբեր են թվում Մատթեոսի և Ղուկասի [ներկայացրած] ազգաբանությունները, ապա եթե մեկն իմաստությամբ քննի, երկուսի [ներկայացրած] կարգերն էլ վայելուչ ու ճիշտ կգտնի: Որովհետև Մովսեսը հրեաների համար օրենք էր սահմանել¹, որ երբ մեկն անորդի մեռներ, նրա եղբայրը պիտի առներ նրա կնոջը և երեսուրդ ունենար մեռածի անունով, որպեսզի, ասվում էր, մեռածի հիշատակը չկորչեր սերունդներից, որովհետև դեռևս հարություն հույսը հայտնի չէր նրանց: Այս պատճառով էլ Իսրայելում մի որդուն երկու հոր անուն էին տալիս. մի [անունը] ըստ բնութեան՝ նրա, ումից ծնվում էր, իսկ մյուսը՝ ըստ օրենքի՝ հոր մեռած եղբոր: Սրանով երկու եղբայր միևնույն որդին էին ունենում՝ ողջ [եղբայրը] ծնունդով, իսկ մեռածը՝ անվամբ: Այսպիսով՝ Մատթեոսը ազգաբանության մեջ դնում է ըստ բնութեան որդիներին, ինչ պատճառով և յուրաքանչյուրի համար «ծնվել» բառն է գործածում, իսկ Ղուկասը՝ [ըստ բնութեան՝ միայն] մի քանիսին, և [այնուհետև] թվում է մեռած հայրերի՝ ըստ օրենքի որդիներին, ուստիև հիրավի Մատթեոսի պես չի գրում «ծնեց», այլ միայն անուններն է հերթով դնում: Ինձ թվում է՝ թեև Ղուկասն ինքն էլ էր Հոգով լի, սակայն սրանցում հմտացել էր իր ուսուցիչ Պողոսի շնորհիվ, ով քաջատեղյակ էր նախնիների գիտությունը: Ուրեմն սրանք են Մատթեոսի և Ղուկասի [ներկայացրած ազգաբանությունների] միջև տարբերությունների և նույնությունների պատճառները:

Սողոմոնն ու Նաթանը Դավթի որդիներն էին, և Մատթեոսը ծնունդները Սողոմոնից է թվում, իսկ Ղուկասը հասցնում է մինչև Նաթան և Դավիթ: Այսպիսին է երկուսի միջև տարբերությունը: Սողոմոնի թոռներից քանչորսերորդը՝ Մատթան անունով, նույն ցեղից իրեն կին է առնում Ասթան անունով մեկին, ումից ըստ բնութեան ծնում է Հակոբ որդուն: Մատթանը մեռնում է, և նրա կնոջն առնում է Նաթանի թոռներից ոմն Մելքի՝ երեսույոթերորդը՝ Նաթանից հաշված: Սա ծնում է Հեղիին, որով Հակոբն ու Հեղին դառնում են տարբեր հայրերից համամայր եղբայրներ, որովհետև Հակոբը Սողոմոնի [որդի] Մատթանի ծնունդն է, իսկ Հեղին՝ Նաթանի որդի Մելքիինը: Հեղին կին է առնում և անորդի մեռնում: Հակոբը, առնելով [այդ կնոջը], իր եղբայր Հեղիի համար զավակ է ունենում՝ ծնում է Հովսեփին՝ սուրբ Կույս Մարիամի խոսնայրին: Ուստի Հովսեփը բնութեամբ որդին է Սողոմոնից սերած Հակոբի, ում և հիշատակում է Մատթեոսը, և ըստ օրենքի՝ համարվում է Նաթանից սերած Հեղիի որդին, ինչը ներկայացնում է Ղուկասը: Սրանք են երկու [ազգաբանությունների միջև եղած] կարծեցյալ անմիաբանության պատճառները:

Արդ՝ Արրահամից մինչև Դավիթ բոլոր սերունդները տասնչորսն են, Դավթից մինչև Բաբելոնյան քերությունը՝ տասնչորս սերունդ, § Բաբելոնյան քերությունից մինչև Քրիստոս՝ տասնչորս սերունդ (Ս. 17):

[Մատթեոսը] բաժանում է ազգահամարը նույնաթիվ երեք կարգի: [Առաջինն է] Աբրահամից մինչև Դավիթ, որոնց տրվեց ավետիսն օրհնության Զավակի, Ով Քրիստոսն է: [Սրանով Մատթեոսը] ցույց է տալիս, թե Քրիստոսը որտեղից էր և որ ցեղից: [Այնուհետև] հիշատակում է Բաբելոնյան գերությունը, որպեսզի ցույց տա, որ [հրեաներն] իրենց ամբարշտության պատճառով կրեցին այդ բոլոր չարիքները: Սակայն Աստծո խնամքը նրանց չլքեց գերության ժամանակ, այլ միշտ խրատում էր մարգարեների միջոցով և զորացնում հրաշքներով՝ մխիթարելով նրանց վերադարձի հույսով, և վերադարձրեց ողորմությամբ՝ չնայած նրան, որ մարդկանց համար Նրա թափած այնքան ջանքն էր դերև ելավ: Որովհետև ավելի շատացրին չար գործերը, մինչև հարկ եղավ, որ Նա Ինքը գար, որով իրագործվեց ամենքի փրկությունը:

Իսկ ինչո՞ւ [ավետարանիչը] Եփեսոսում եղած պանդխտությունը չի հիշում § [հիշում է] միայն Բաբելոնում եղածը: Որովհետև Եգիպտոսինը վաղուց էր եղել, իսկ սա՝ նոր. առաջինից վախ չունեին, իսկ երկրորդի հանդեպ մտավախություն կար: Այլև՝ Եգիպտոս գնացին ոչ թե մեղքերի պատճառով, այլ հացի կարոտության, իսկ Բաբելոն տարվեցին [իրենց] անօրինությունների պատճառով:

¹ Բ Օր. ԻԵ 5—10

Ինչո՞ւ է [ազ֊պարանոթյան մեջ] միջին մասի երեք թա֊ավորներին բաց թողնում, իսկ վերջում տասներկու անհապետներից տասնչորս դարձնում: Նախ՝ ինչպես կանխավ ասել ենք, [այդ երեք թագավորներն] իրենց չարիքների պատճառով արժանի չէին Տիրոջ նախնիների մեջ թվարկվելու: Երկրորդ՝ ինչպես երևում է, [ավետարանիչը] գերության ժամանակը որպես սերունդ է դիտում և Քրիստոսին ևս ներառում [ազգաբանության մեջ], այսինքն՝ վերջին տասնչորսի սկիզբը պետք է համարել Հեքոնիային, ով գերությունից հետո ծնեց Սաղաթիելին, իսկ վերջը՝ Քրիստոսին, որով ամբողջանում է տասնչորս թիվը:

Հիսուս Քրիստոսի ծնունդն այսպես եղավ (Ա 18):

Քանի որ [ավետարանիչը] նախապես ասել էր, որ Հակոբը ծնել է Մարիամի այր Հովսեփին, ուստի որպեսզի չկարծես, թե [Հիսուսը] բնության օրենքով է ծնվել Հովսեփից, կամենում է այժմ պատմել Նրա ծննդյան կերպը: Ուշադրությունն դարձրու այս պատմության գեղեցիկ կարգին, որ [Մատթեոսը] Նրա ծննդյան մասին չի պատմում հենց սկզբից, այլ նախ ցույց է տալիս, թե Նա քանիերորդն էր Աբրահամից, Դավթից և Բաբելոնյան գերությունից հետո, որպեսզի սրանով ցույց տա, որ Նա է այն Օծյալը, Ով քարոզվեց մարգարեների միջոցով, և Նրա մասին էր, որ ասաց նահապետ Հակոբը, թե գալու էր, երբ Հուդայի իշխանները սպառվեին¹: Նրա գալստյան մասին նաև Դանիել մարգարեն էր գուշակել [յոթնասուներ] յոթնյակով². Եթե մեկը [Գաբրիել] հրեշտակի կողմից Դանիելին ասված յոթնյակների տարիների թիվը հաշվի, [Երուսաղեմ] քաղաքի կառուցումից մինչև Քրիստոսի ծնունդը [եղած տարիների թիվը] ճիշտ և ճիշտ դրան համապատասխան կգտնի:

Այս բաները հայտնելուց հետո [ավետարանիչը] սկսում է [Հիսուս Քրիստոսի] ծննդյան պատմությունը: Ասում է.

Նրա մայր Մարիամին Առանձն էին Հովսեփի հետ:

Ձի ասում «Կույսին», այլ միայն՝ «մորը», որպեսզի խոսքը դուրընկալելի կերպով մատուցի: Բայց հետո զարմացնում է այն չքնաղ իրողությամբ, որի մասին ասում է.

Նախքան Արանց՝ միսյանց մոտ ֊ալը՝ պարզվեց, որ [Մարիամը] հղիացել է Սուրբ Հո֊ուց:

Ձի ասում. «Նախքան կույսին փեսայի տուն բերելը», որովհետև արդեն [նրա] տանն էր. հնում սովորություն ունեին նշանածին արդեն [փեսայի կամ հարսի] տանը պահելու, ինչպես որ Ղովտի փեսաներն էլ նրա տանն էին³:

Իսկ ինչո՞ւ հղիանալու ավետար չեղավ Անաքան Առանձնը: Որպեսզի Կույսն ամեն տեսակ չար կասկածից զերծ մնա. որովհետև Իսրայելում նախատինք էր կնոջ՝ առանց ամուսնու մնալը, ինչպես հայտնում է Սաային. «Յոթ կին կբռնեն մի տղամարդուց և կասեն. «.....Վերացրո՛ւ մեր նախատինքը»» (Սա. Դ 1): Որովհետև երբ անամուսին կնոջն ինչՊոր վնասի պատճառ էին համարում, անողորմաբար սպանում էին, իսկ տեր ունեցողի գործերն ուրիշ ոչ ոք իրավունք չունեին քննելու, նրա ամուսնուց բացի:

Այլև՝ անհրաժեշտ էր, որ իրականանային մարգարեների խոսքերն այն մասին, որ [Քրիստոսը] ծնվելու էր Բեթղեհեմում, գալու էր Տաճար, գնալու Եգիպտոս⁴: Այս բոլոր վայրերում ինչպե՞ս կարող էր Կույսն անտեր շրջել:

Կա նաև մեկ այլ պատճառ. Հովսեփը Կույս Մարիամի ամուսինը կոչվեց չարին խոչընդոտելու համար. որովհետև այն ժամանակից ի վեր, որ չարը լսեց մարգարեից. «Ահա կույսը հղիանալու և ծնելու է» (Սա. է 14), բոլոր կույսերին որսում էր՝ մեղքի մեջ գցելու համար: Սրանով չարը կուրացավ և չհասկացավ, որ Մարիամը կուսությամբ է հղիացել՝ ըստ Հոբի. «Անգղի աչքը չի տեսնի նրան» (Հոբ ԻԸ 7), և ըստ Սողոմոնի. «Ձի իմացվի օձի հետքը քարի վրա» (Առակ. Լ 19):

Այլև՝ [սա կատարվեց հոգևոր] խորհրդով: Ինչպես որ դրախտում Ադամն ու Եվան մերկ էին և չէին ամաչում, քանի որ անմեղ էին, այդպես էլ Հովսեփն ու Մարիամը Եկեղեցու դրախտում մեղքերից մերկ էին և խղճմտանքից ծնված ամոթ չունեին:

Իսկ որ [ավետարանիչն] ասում է. «Պարզվեց, որ հղիացել է Սուրբ Հոգուց», թող ոչ ոք չկարծի, թե [Սուրբը] Հոգին նախ ստեղծել է [Աստծո] Խոսքի (Բանի) մարմինը, և ապա Խոսքը եկել և բնակվել է այդ

¹ ԾԱՆԳ. ԽԹ 10—11

² ԴԱՆ. Թ 24—25

³ Աստվածաշնչում հստակ Աշուտ չկա, թե Ղովտի փեսաները Արա տանն էին (ԾԱՆԳ. ԺԹ 8, 12—14):

⁴ Միք. Ե 2, Մադ. Գ 1, Օսեե ԺԱ 1

մարմնի մեջ՝ ըստ որոշ չարափառների, այլ [Սուրբ] Հոգին մաքրեց Կույսին բոլոր մարմնական կրքերից և նրան մաքուր տաճար դարձրեց իր էակցի բնակույթյան համար, և խոսք Աստված, մտնելով այնտեղ և վերցնելով Կույսի արյունից, միացրեց իր աննյութ բնությանը՝ անշփոթ խառնմամբ և անբաժանելի միավորմամբ: Եվ ապականացուն անապական դարձրեց՝ խառնելով Աստծո անապական բնությանը, և այս խառնման և միավորման կերպն անհասանելի է արարածներին: Նաև քանի որ ոմանք հանդգնեցին ասել, թե [Սոսք Աստված] մարմին չառավ սուրբ Կույսի բնությունից, այլ ասես խողովակի միջով անցավ նրանով՝ միայն [մարդկային] նմանությունն առնելով, այսպիսիներին կշտամբում է ավետարանիչը «հղիանալ» բառով, որովհետև եթե [Քրիստոսի] մարմինն ուրիշ տեղից էր և ոչ թե Մարիամից, ապա ի՞նչ հաղորդություն կունենար մեր բնության հետ, և ինչպե՞ս կիրականանար մարգարեությունը «գավազանի՝ Հեսսեի արմատից բխելու»¹ վերաբերյալ: Կամ [ինչպե՞ս կբացատրվեր] Պողոսի [խոսքը Քրիստոսի] «կնոջից լինելու» մասին, Հովհաննեսինը՝ «Սոսքի մարմնանալու»², կամ էլ հենց ի՛ր՝ [Քրիստոսի] անվանելն իրեն «Աստծո Որդի» և «Դավթի զավակից»³ և սրանց նման շատ [ուրիշ] խոսքեր [Սուրբ] Գրքում, որոնցով ապացուցվում է, որ [Աստծո խոսքը] ճշմարտապես դարձավ մարդ և ո՛չ թե երևութապես: Հետևաբար, որ Կույսից մարմին առավ և ծնվեց, սա շատ բաներից է հայտնի, բայց ծննդյան եղանակը բնավ հայտնի չէ: Ընդունիր դու հայտնին, իսկ ինչի մասին լուել են՝ մի՛ քննիր:

Նրա ամուսին Հովսեփը, քանի որ արդար էր § չէր կամենում նրան խալտառակել (Ա 19):

[Ավետարանիչը] նախ ասաց, որ [Քրիստոսի ծնունդը Սուրբ] Հոգուց է և առանց ամուսնության, ուստի որպեսզի ոչ ոք չասի, թե սա որտեղից է հայտնի, վկայաբերում է Հովսեփին. թե ինձ չես հավատում, ասում է, գոնե այս մարդո՞ւն հավատա, որովհետև ոչ թե մի աննշան մարդ էր, այլ հույժ արդար: Ըստ աշխարհիկ մտածողների՝ «արդար»-ը նա է, ով անիրավությունն չի գործում և ոչ ոքի զրկանք չի պատճառում: Իսկ Սուրբ Գրքում «արդար» է կոչվում նա, ով իր մեջ բովանդակում է առաքինության բոլոր տեսակները, ինչպես որ Հոբի մասին է [Սուրբ Գիրքը] վկայում, թե «ճշմարիտ ու արդար» մարդ էր (Հոբ Ա 1), կամ Զաքարիայի և Եղիսաբեթի՝ թե «երկուսն էլ արդար էին» (Ղուկ. Ա 6): Այսպես էլ ավետարանիչը սրա մասին է ասում, թե արդար էր, այսինքն՝ հեզ և քաղցրաբար:

Ձեր կամենում նրան խալտառակել, ուստի մտածեց լուելյայն արձակել [նրան]:

[Լուելյայն արձակել նրան], ով ոչ միայն ենթակա էր խալտառակման՝ ըստ [եղած] կասկածների, այլ և տանջանքի և մահվան՝ ըստ [Մովսիսական] օրենքի⁴: Իսկ Հովսեփը ոչ միայն մեծ, այլև փոքր խալտառակությունից ազատել կամեցավ [Մարիամին]. սրանով տե՛ս նրա ճշմարիտ արդարությունը: Գիտե՛ք, թե այսպիսի հարցում ինչպիսին է տղամարդու խանդը. սա Սողոմոնն է հայտնում, ով քաջատեղյակ էր, որ «խանդով լի է տղամարդու բարկությունը և չի խնայում դատաստանի օրը» (Առակ. Զ 34): Նաև այլուր [ասում է]. «Դժոխքի պես խիստ է խանդը» (Երգ Ը 6): Սրա փորձը հայտնի է ամենքին. որովհետև ավելի լավ են համարում իրենց անձը մահվան մատնել, քան կնոջից [դավաճանվելու] կասկածի տակ ընկնել: Իսկ [Հովսեփի] դեպքում ոչ թե կասկած կար, այլ ճշմարիտ իրողություն, որովհետև դեպքերի հետագա ծավալումը պիտի հանդիմաներ նրան: Սակայն այնքան ազատ էր խանդից, որ նույնիսկ մի փո՛քր չկամեցավ տրտմեցնել Կույսին. իր տանը [նրան] պահելն օրինազանցություն էր համարում, սակայն [կատարվածը] հայտնի դարձնելու դեպքում հարկ կլիներ [Կույսին] ատյան տանելու և մահվան մատնելու: Բայց սրանցից ոչ մեկն էլ չարեց, և սրանից պարզ է դառնում, որ [Սուրբ] Հոգի՛ն ընտրեց այդպիսի մարդուն՝ լինելու [աստվածային] մեծ խորհրդի սպասավոր: Այլև՝ Շնորհի մերձեցման ժամանակ առաքինություններն Օրենքի [պահանջածից] ավելի բարձր դրսևորում պիտի գտնեին, ինչպես որ նախքան ճառագայթները տարածելը արևն առավոտյան լույսով է լուսավորում ամբողջ աշխարհը: Այդ պատճառով էլ նախ մարգարեները ցնծալով կարապետեցին, Հովհաննես [Մկրտիչը] նախքան [մոր] որովայնից դուրս գալը խաղաց Կուսորդու առաջ⁵, և ըստ այդմ էլ Հովսեփն Օրենքի [պահանջածից] ավելի բարձր արդարություն ցուցաբերեց: Որովհետև Օրենքը հրամայում էր, որ նախ ամուսնու ձեռքը պիտի բարձրանա՝ քարկոծելու

¹ Ես. ԺԱ 1

² Գաղ. Դ 4, Հովն. Ա 14

³ Հովն. Թ 35, 37, Ժ 36 §Գ. Հովն. Է 42

⁴ Բ Օր. ԻԲ 13—21, 23—24

⁵ Ղուկ. Ա 41

[չնացածին], իսկ Հովսեփը կամեցավ գաղտնի արձակել [Մարիամին], քանզի երբեք լկտի բան մտքով չանցկացրեց նրա մասին, այլ իր հոգում հասկացավ, որ կատարվածն աստվածային բան է:

Եվ մինչ նա մտածում էր այս մասին, ահա Տիրոջ հրեշտակը տեսիլքում հայտնվեց նրան § ասաց (Ա 20):

Ինչո՞ւ [հրեշտակը չհայտնվեց Հովսեփին] հայտնապես, ինչպես Կույսի, Զաքարիայի § հովիվների առաջ, այլ երազի տեսիլքով երճաց նրան: Որովհետև այս մարդը մեծ հավատ ուներ և կարիք չուներ մարմնապես տեսնելու: Նաև պետք է պարզել, թե ինչո՞ւ [տեսիլքը] եղավ մտածմունքի մեջ նրա ընկնելուց հետո և ոչ թե առաջ: Որպեսզի նրան հավատալ տար, որ տեսիլքն Աստծուց է, Ով գիտի սրտի խորհուրդները:

Իսկ ինչո՞ւ Կույսը, նրան թախծած տեսնելով, նրան չէր հայտնում հրեշտակի ավետիսի § հրաշալի հղիության մասին: Որովհետև սրանից [Հովսեփին] ավելի՛ կզայրանար՝ կարծելով, թե հանցանքը ծածկելու համար [Մարիամը] բարուրանքներ է կցկցում, քանի որ կատարվածն անհավատալի և աննախագեպ բան էր: Այլև՝ Կույսի լուռ մնալը նշան էր մեծ հավատի և համեստության, որովհետև գիտեր, որ ով տվել է իրեն այդ անարատ հղիության ավետիսը, նույնը կարող է նաև փարատել Հովսեփի կասկածները: Այս պատճառով էլ պատշաճ էր, որ հրեշտակը Կույսին երևար նախքան հղիությունը, որպեսզի [Կույսը], իմանալով հղիության պատճառը, անտեղի բաներ չմտածեր և տրտմությունից իրեն վնաս չհասցներ: Իսկ Հովսեփին [հրեշտակը հայտնվեց երազում], երբ փորձով երևաց նրա արդարությունը՝ Կույսի հանդեպ նրա ներողամիտ գտնվելով: Եվ ի՞նչ ասաց հրեշտակը.

Հովսեփի, Դավթի՛ որդի:

Նախ հիշեցնում է նրան Դավթին, ումից Քրիստոսն էր լինելու, և նախնու անվամբ [Հովսեփի] մտքից հանում է խռովքը: Սրանով հիշեցնում է նաև ամբողջ ազգին տրված ավետիսի կատարումը:

Մի՛ վախեցիր, — ասում է:

Սա ասելով՝ ցույց է տալիս, որ [Հովսեփը] կասկածների մեջ էր, թե գուցե Աստծուն հակառակ բան է անում, որ հանցավորին պահում է իր տանը: Ուստի [հրեշտակը] նաև Կույսի անունն է տալիս.

Քեզ մոտ վերցնելու Մարիամին, — և ավելացնում է. — քո կնոջը:

Այստեղ «կին» է կոչում նշանածին, ինչպես որ [Սուրբ] Գրքին հատուկ է նաև նշանված տղամարդկանց «փեսա» կոչել նախքան ամուսնությունը, ինչպես Ղովտի փեսաների դեպքում՝ ըստ նախապես [մեր] ասածի: Իսկ հրամայում է «վերցնել իր կնոջը»՝ ոչ թե ամուսնության համար, այլ նույն տեղում [Հովսեփի] տանը, պահելու. որովհետև Հովսեփը մտքում [Մարիամին] իբրև արձակված [կին] էր համարում: Քո կողմից արձակվածին, ասում է, Աստված քեզ է հանձնել, որ լինես տեսուչ ու խնամակալ: Ինչպես որ հետո Քրիստոսն [իր մորը] հանձնեց Իր աշակերտին՝ [Հովհաննեսին]՝, այդպես էլ այժմ Աստված հրեշտակի միջոցով [Մարիամին] հանձնում է Հովսեփին: Իմացի՛ր, ասում է [հրեշտակը], որ նրա հղիությունը ոչ միայն մաքուր է անօրեն խառնակությունից, այլև գերազանցում է [մարդկային] բնության օրենքները: Ուստի ոչ միայն պիտի հեռացնես վախը մտքիցդ, այլև ուրախանաս մեծապես:

Որովհետև նրա մեջ ծնվածը Սուրբ Հոգուց է:

Նորահրաշ է այս խոսքը և գերազանցում է մարդկային բնությանը. ինչո՞ւ [հրեշտակը] «ծնված» ասաց և ոչ թե «հղացված»: Սրանով հայտնեց, որ [Աստծո] խոսքը Մարիամի մեջ իջնելիս կատարյալ անդամներով է գոյացել և ո՛չ թե՝ ինչպես մենք՝ որովայնում գոյացել է քառասուն օրում:

Իսկ ինչո՞ւ [հրեշտակն ասաց]. «Սուրբ Հոգուց է»: Որպեսզի իմանաս՝ որ Աստծո Որդու տնօրենությունը ինչպես Հոր կամքով՝ այդպես էլ Հոգու՛ հաճությամբ եղավ՝ ըստ Գաբրիելի՛ Կույսին ասածի. «Սուրբ Հոգին կգա քեզ վրա՝ և Բարձրյալի գորությունը հովանի կլինի» — ասաց — քեզ վրա» (Ղուկ. Ա 35)՝ որպեսզի սրանով հայտնի դառնար՝ որ Սուրբ Երրորդությունը մեկ կամք ունի՝ և ցույց տրվե՛ր՝ որ ոչ միայն Որդիով՝ այլև Հորով և Հոգով եղավ աշխարհի փրկությունը:

Կծնվի Որդի (Ա 21):

¹ Հովն. ԺԹ 26—27

Ինչո՞ւ չսասց. «Քե՛զ համար կծնվի որդի»: Որպեսզի [«որդի»] բառի ընդհանուր գործածությունը բացառի Հովսեփի՝ [Քրիստոսի] ծննդյան պատճառը լինելը և որպեսզի հայտնի՝ որ ոչ միայն նրա՝ այլև ամբողջ աշխարհի համար է Փրկիչ ծնվել՝ ըստ Եսայու՝ [ով ասում է]. «Մանուկ ծնվեց մեզ համար» (Ես. Թ 6):

Եվ Նրա անունը «Հիսուս» կդնես:

Ասում է. «Այն պատճառով՝ որ ասացի՝ թե Սուրբ Հոգուց է հղիությունը՝ մի՛ կարծիր՝ թե քո սպասվորություն կարիքը չունի՝ որովհետև թեև Նրա հղացմանը ոչնչով չօգնեցիր՝ սակայն ինչ որ պատշաճում է հորը՝ խնամք տանել՝ սա քեզ եմ հանձնելու՝ որ նաև մանկան անունը դու դնես»: Եվ սա մեծ պատվի նշան է. որովհետև թեպետ հրեշտակն ինքը բերեց «Հիսուս» անունը երկնքից՝ Հորից՝ սակայն Հովսեփին է հրամայում դնել ծնունդից հետո: Ինչպես Ադամին Աստված մասնակից դարձրեց իր արարչությունը կենդանիներին անուններ դնելու¹ համար՝ այն դեպքում՝ որ [Ադամն] Աստծո մոտ չէր [վեցորյա արարչության ժամանակ]՝ այդպես էլ [Իր] Որդու անվանադրությունը մասնակից դարձրեց Հովսեփին՝ ով մասնակից չէր հղացման [գործին]: Եվ [մասնակից դարձրեց] անուն դնելուն ո՛չ սովորական կերպով՝ ինչպես [այլ] մարդիկ՝ այլ ըստ պատահած դեպքի՝ հույս խորհրդաբար: Որովհետև «Հիսուս»-ը փրկիչ է թարգմանվում՝ որը հենց հրեշտակն է բացատրում և կանխապես քարոզում այն բարիքների մասին՝ որոնք լինելու էին Նրանով՝ և թե ինչպե՛ս

Մեղքերից կփրկի Նա իր ժողովրդին:

Այս խոսքով [հրեշտակը] զարմանալի իրողություն է հայտնում. որովհետև ոչ թե մարմնի փրկություն է ավետարանում՝ այլ այն՝ որն առավել մեծ է՝ [փրկություն] հոգուն Վնասողից՝ ով մեղքի ծածուկ պատերազմով գերեց մարդկանց հոգիները՝ իրեն ծառայելու:

Իսկ ինչո՞ւ է [հրեշտակը] միայն «ժողովրդին» փրկել ասում § չի ավելացնում «հեթանոսներին», ովքե՛ր հատկապես ազատություն ստացան [Քրիստոսով]: Որպեսզի լսողներին հենց սկզբից չխրատեցնի. այլև հայտնի՝ որ [հրեաները] նույնպես ունեն Քրիստոսի փրկության կարիքը՝ որովհետև թեև Օրենքով արդարանում էին՝ սակայն ամենքն էլ մեղքի տակ էին: «Ժողովուրդ» ասելով՝ [հրեշտակը] նաև հեթանոսներին է ակնարկում՝ որովհետև երկուսից կազմվելու էր մեկ ժողովարան՝ Նրա կողմից՝ Ով «քանդելու էր ցանկապատի միջնորմը» (Եփես. Բ 14):

Այս փրկական անունը նախապես նաև Մովսեսն էր ցույց տվել՝ երբ Նավեի որդի Օսեի² անունը փոխել էր՝ Հիսուս³ դնելով: Վերջինս փրկեց իր ժողովրդին հեթանոսների պատերազմներից և [Աստծուց] խոստացված երկիրը ժառանգել տվեց՝ ինչպես որ աշխարհի ճշմարիտ Փրկիչը՝ պատերազմելով ծածուկ թշնամու հետ՝ նրան վանեց և նրան հաղթողներին իբրև ժառանգություն տվեց երկնքի արքայությունը: Հետոն [սա արեց] Մովսեսի վախճանից հետո՝ իսկ Քրիստոսը՝ Մովսեսական օրենքի դադարումից հետո՝ Հետոն Իսրայելին մկրտեց Հորդանանում՝ իսկ Քրիստոսը՝ հավատացյալներին՝ Սուրբ Հոգով:

Երբ [հրեշտակը «Հիսուս»] անվան խորհրդով հայտնեց այս ամենը [Հովսեփի] իմաստուն մտքին՝ իր խոսքը կնքեց մարգարեի վկայությունը:

Այս ամենը եղավ՝ ասում է՝ որպեսզի իրականացար Եսայի մարգարեի միջոցով Տիրոջ ասածը (Ա 22).

«Ահա կույսը կհղիանա § որդի կծնի, § Նրա անունը կդնեն Էմմանուել»⁴, որը թարգմանվում է «Աստված մեզ հետ» (Ա 23):

Այս մեկ խոսքով [հրեշտակը] ցույց է տալիս [Աստծո] անբավ շնորհը: Որովհետև երբ նայեց Աստծո մարդասիրության անքնին խորությունը՝ քանի որ երբեք չէր կարծել՝ թե Աստված կմարդանար և բնության օրենքները կխափաներ՝ պատահածի վրա զարմացած՝ ասում է. «Այս ամենը եղավ»: Իսկ որպեսզի չկարծես՝ թե հենց Հիմա եղավ՝ ցույց եմ տալիս՝ որ նախապես ծրագրվել էր՝ [ասում է հրեշտակը]: Ուստի Հովսեփի միտքն ուղղում է դեպի Եսային՝ որպեսզի եթե [Հովսեփը]՝ քնից արթնանալով՝ [հրեշտակի] խոսքերը մոռանա՝ Եսայունը հիշի՝ որի [գիրքը] հաճախ ընթերցում էր:

Իսկ ինչո՞ւ այսպիսի բան չսասց [հրեշտակը] Մարիամին: Որովհետև նա երեսա էր և [Սուրբ] Գրքին քաջատեղյակ չէր: Իսկ [Հովսեփը]՝ քանի որ իմաստուն էր և շարունակ ընթերցում էր մարգարեների [գրքերը]՝ ու

¹ Ծն. Բ 19—20

² Գրաբար բնագրում՝ Յեսուայ փիս. Ասետայ:

³ Այսինքն՝ Հեսու:

⁴ Ես. Է 14

րոնք վաղ ժամանակներից էին ընդունել¹ դրանցից է [հրեշտակը] վկայություն բերում² որ համոզի կուսական հղիություն մեջ: Եվ չի ասում. «Որպեսզի կատարվի Եսայու խոսքը»³ այլ՝ «[որպեսզի կատարվի] Տիրոջ ասածը»⁴ որովհետև թեև խոսքը Եսայունն էր⁵ սակայն Աստծո՝ խոսքն էր նրան ներշնչել: Իսկ ի՞նչ էր ասում այդ խոսքը. «Ահա կույսը կհղիանա և որդի կծնի» [Ես. է 14]: «Հղիություն» բառով հաստատում է [Քրիստոսի] մեր բնությունից մարմին առնելը, իսկ կույսի՝ որդի ծնելը վեր է բնական երևույթներից:

Բայց եթե մեկն ասի⁶ թե ուրիշ թարգմանիչներ ոչ թե «կույս» են թարգմանել⁷ այլ «աղջիկ»⁸ նախ այն կասենք⁹ որ բոլորից ավելի արժանահավատ են յոթանասուն [թարգմանիչները]¹⁰ ովքեր¹¹ միասին հավաքվելով¹² թարգմանեցին Քրիստոսի ծննդից շատ տարիներ առաջ: Նրանք ամեն կասկածից զերծ են. նախ՝ ժամանակով¹³ ապա՝ բազմաթիվ լինելով¹⁴ նաև՝ որ ամենքը նույն բանը թարգմանեցին: Բայց եթե կամենում են հավաստի համարել ուրիշների [թարգմանությունները]¹⁵ միևնույն է, հաղթանակը մեր կողմն է¹⁶ որովհետև [Սուրբ] Գրքին հատուկ է [երբեմն] երեխային «կույս» բառով ներկայացնել¹⁷ ինչպես որ օրհնություններում ասվում է. «Երիտասարդներ և կուսաններ» (Մաղմ. ՃԽԸ 12)¹⁸ և ինչպես Մովսեսը գրում է Օրենքում¹⁹ որ եթե [բռնաբարություն ենթարկվող] «աղջիկը»²⁰ այսինքն՝ կույսը²¹ ճշա²² անմեղ է²³ որտեղից հասկանում ենք²⁴ որ «երեխա»²⁵ «աղջիկ» և «կույս» [բառերը] նույն իմաստով են գործածվում: Նաև պետք է քննել այն²⁶ որ եթե [Մարիամը] կույս չէր²⁷ ի՞նչ կարիք կար ասելու. «Խնդրիր քեզ համար նշան [Տիրոջից]» (Ես. է 11). նշանը պիտի գերազանցի բնություն ընդհանուր [օրենքները]:

«Եվ նրա անունը կդնեն»²⁸– ասում է [Եսային]²⁹– էմմանուել³⁰: [Ոմանք] հարցնում են, թե ինչո՞ւ [Աստծո Որդու] անունը ոչ թե Էմմանուել դրվեց, այլ Հիսուս Քրիստոս: Որովհետև [հրեշտակը] չսաց [Հովսեփին]³¹ թե՛ դո՛ւ կկոչես [էմմանուել]³² այլ՝ թե ուրիշներից կկոչվի³³ այսինքն՝ դեպքերի իրականացմամբ կոչվեց էմմանուել: [Սուրբ] Գրքին հատուկ է անուն դնել ըստ պատահող դեպքի³⁴ ինչպես որ այս խոսքից հետո նույն մարգարեն ասում է. «Նրա՞ անունը դիր Արագապես ավար առնել» (Ես. Ը 3)³⁵ բայց սա՛ չէր մանկան անունը. այլ քանի որ³⁶ երբ նա ծնվեց³⁷ ավարառություն եղավ³⁸ [Եսային] անունը դրեց ըստ այդ իրադարձություն: Երուսաղեմի մասին էլ մարգարեն ասում է³⁹ թե կկոչվի «Արդարություն քաղաք» (Ես. Ա 26)⁴⁰ բայց այն երբեք այդպես չկոչվեց⁴¹ այլ քանի որ վատից դեպի լավն էր փոխվելու⁴² [մարգարեն] այդ ճամարիտ իրողությունն է իբրև անուն դնում [քաղաքի] վրա: Նաև որպեսզի [Հովսեփն ու Մարիամը] չամբաստանվեին հրեաներից⁴³ թե մարդկանցից փառք ընդունելու համար [Մանկանը] տվել են մարգարեների կողմից ընտրված մի անուն⁴⁴ որը նրան վայել չէ⁴⁵ [այս անվան մասին] լուեցին⁴⁶ մինչև որ [դրա էությունը] պատահող դեպքերից հայտնի դարձավ:

Հովսեփը, քնից արթնանալով, արեց՝ ինչպես հրամայել էր Արամ Տիրոջ հրեշտակը, § իր մոտ առավ իր կնոջը (Ա 24):

Ավետարանիչը Հովսեփի մասին ավելի առաջ ասաց⁴⁷ որ արդար էր⁴⁸ և նրա ճամարիտ արդարությունը նաև նրանից է ճանաչվում⁴⁹ որ չքննեց հրեշտակի խոսքերը⁵⁰ այլ հավատաց ասածներին իբրև Աստծո խոսքի: Սա հայտնի է նրանից⁵¹ որ անմիջապես կատարեց հրամայվածը՝ «իբ մոտ առավ իր կնոջը»⁵²– ասում է [ավետարանիչը]:

Իսկ ինչո՞ւ է [ավետարանիչը] կույս Մարիամի համար՝ «կին» բառը հաճախ □ործածում: Որովհետև այդ ժամանակ պետք չէր հայտնել [կատարվող] իրողությունների խորհուրդը:

Եվ Արամ չէր մերձեցնում, մինչև ծնեց իր անդրանիկ Որդուն (Ա 25):

[Թեև] «մինչև»⁵³–ը ժամանակավորություն [ցույց տվող բառ] է⁵⁴ որովհետև նշանակված [ժամանակամիջոցն] է ցույց տալիս և դրանից հետոյի վրա չի տարածվում⁵⁵ ինչպես այս [խոսքում], [սակայն այն] պետք է հասկանաս [հետևյալ կերպ]: Ո՛չ թե [Հովսեփը] մինչև այդ ժամանակը [Մարիամին չէր մերձենում]⁵⁶ իսկ դրանից հետո մերձեցավ նրան⁵⁷ քա՛վ լիցի⁵⁸ այլ [այսպես է ասվում]⁵⁹ որպեսզի իմանաս⁶⁰ որ թե՛ նախքան [Մանկան] ծնունդը և թե՛ դրանից հետո ազատ էր [մերձավորության] ամեն կասկածից: [Այստեղ] «մինչև»–ը իրողություններին [ժամանակային] սահման չի դնում⁶¹ այլ [բառի այսպիսի] կիրառությունը հատուկ է [Սուրբ] Գրքին⁶² ինչպես որ տապանի դեպքում էլ ասվում է. «Ազուավը ելավ և այլևս չվերադարձավ⁶³ մինչև՞ երկիրը ցամաքեց» (Մննդ. Ը 7). պարզ է⁶⁴ որ ցամաքելուց հետո ևս [չվերա-

¹ Բ Օր. ԻԲ 25–27

² Խոսքը Եսայի մարգարեի Արամիմ որդու մասին է: Այն ասվում է Տիրոջ կողմից Եսայի մարգարեին:

դարձավ]: Նաև՝ «Հավիտյաններից մի՞նչ է հավիտյաններն ես Դու» (Սաղմ. 2^Թ 2)× կամ՝ «Նրա օրերում արդարություն կլինի× մի՞նչ է լուսինը վերանա» (Սաղմ. ՀԱ. 7). «Ե՛ս եմ× Ե՛ս եմ× և մի՞նչ է խոր ծերության էլ հասնես× Ե՛ս եմ» (Ես. ԽԶ 4). «Եվ ահա ես ձեզ հետ եմ մի՞նչ է աշխարհի վախճանը» (Մատթ. ԻԸ 20). «Նստի՛ր Իմ աջ կողմում× մի՞նչ է Քո թշնամիներին [պատվանդան] դնեմ [Քո ոտքերի համար]» (Սաղմ. ՃԹ 1). և շատ ուրիշ նման [խոսքեր Սուրբ] Գրքում: Եվ ինչպես որ սրանցում «մինչև» [բառի] գործածություն պատճառով անպատշաճ է հասկանալ× թե Աստծո էությունը փոփոխվում է կամ մարդկանց ծերանալուց հետո սպառվում× կամ խաղաղությունը դադարելու է հանդերձյալում՝ լուսնի վերանալուց հետո× երբ հատկապես է հաստատվելու× կամ [Տեր Հիսուսը] չի լինելու առաքյալների հետ [աշխարհի] վախճանից հետո× երբ հատկապես է լինելու× կամ էլ [Հայրը] Որդուն [Իր աջ կողմից] ելնել է տալու թշնամիներին [Նրա] ոտքերի տակ դնելուց հետո× այդպես էլ այստեղ «մինչև» ասելով՝ [ավետարանիչը] ցույց չի տալիս× թե դրանից հետո [Հովսեփը Մարիամին մերձենալու էր]: Այլ քանի որ նախքան [Մանկան] ծնունդը կարող էր կասկած լինել× այն ինքը վերացրեց «նրան չէր մերձենում» հստակ խոսքով× իսկ ծննդից հետոյի համար էլ հասկանալ ու ճանաչել տվեց քեզ՝ միտք ունեցող մարդու× ով երբեք նման կասկածներ չի ունենում: Եվ ինչպես՞ որևէ մարդ նման բան կմտածի Կույսի մասին× թե այդպիսի անճառելի ծննդից հետո աշխարհին հատուկ [ամուսնական] կյանքը կարող էր մտքով անցկացնել: Արդար Հովսեփը նույնպես× այդքան սքանչելի ծնունդը տեսնելուց հետո× չէր համաձայնի նման բանի:

Սակայն [ոմանք] ասում են. «Իսկ ինչպես է, որ [Ավետարանում] Քրիստոսի եղբայրներ են հիշատակվում»: Պատասխանենք՝ որ ինչպես որ Հովսեփը Մարիամի ամուսինը կոչվեց× բայց չէր× այդպես էլ× ոմանց կարծիքով× ուրիշ կնոջից եղած նրա որդիները կոչվեցին Քրիստոսի եղբայրներ× սակայն հարազատ եղբայրները չէին: Որովհետև շատ վարագույրներ քաջվեցին՝ ծածկելու համար [Քրիստոսի] այդպիսի ծնունդը: Եթե Հովսեփը Մարիամի ամուսինն էր× և սրանք էլ՝ Մարիամի որդիները× ինչո՞ւ էր [Քրիստոսը] խաչի վրայից Իր մորը հանձնում Հովհաննես [առաքյալին]՞ և ոչ թե Մարիամի որդիներին: Պարզ է ուրեմն× որ բնությամբ ոչ նրանք Մարիամի որդիներն են× ոչ էլ [Հովսեփը] [նրա] ամուսինը: Որովհետև եթե [Մարիամն] իսկապես [նրանց] մայրն էր× ինչո՞ւ էր [Քրիստոսը] նրան բաժանում որդիներից և հանձնում Հովհաննեսին× Նա, Ով Հորն ու մորը պատվելու պատվիրան էր տվել որդիներին:

Իսկ մենք× որ ճշմարտություն ենք [հետևում]× պետք է հավատանք× որ այն բանից հետո× որ Կույսը դարձավ Հոգու և Խոսքի բնակարանը× բոլոր մարդկային [մեղանչական] կրքերը վերցվեցին նրանից: Եթե Հովհաննես [առաքյալը կանանց հետ] նույնիսկ մի փոքր մերձավորությունից այնքան մաքուր գտնվեց³× ապա ի՞նչ ասել նրա մասին× ով, իննամսյա ժամանակով, Աստծո բովանդակ բնությունը մարմնով կրեց որովայնում: Պետք է հավատալ× որ դրանից հետո ոչ միայն ախտավոր ցանկություններից ազատվեց× այլև բոլոր հարկադիր⁴ կրքերից: Իսկ այն կարծիքը× [թե Մարիամը նաև այլ զավակներ է ունեցել]× նրանցն է× ովքեր չեն խոստովանում× որ ծնվածն Աստված է× և ծնողը՝ Աստվածածին: Այսպիսիներին՝ իբրև հոգով մեռածների× մի կողմ թողնենք և մենք հաջորդ խոսքին անդրադառնանք:

Ծնեց× ասում է [ավետարանիչը]×-իր անդրանիկ Որդուն, § [Հովսեփը] Նրա անունը դրեց Հիսուս: Իբրև արդար և [Աստծո] հրամանները կատարող մարդ՝ [Հովսեփն] անվրեպ կատարեց հրեշտակի միջոցով Տիրոջից հրամայվածը× որովհետև այդ նույն փրկական անունը դրեցին [Մանկան] վրա ութօրական հասակում [Մովսիսական] օրենքով [պահանջված] թլփատություն ժամանակ× ինչպես ասվեց [Մարիամին] հրեշտակի կողմից՝ ըստ Ղուկասի պատմության⁵:

Իսկ ի՞նչ է նշանակում «անդրանիկ»-ը: Ո՛չ թե առաջինը հաջորդաբար ծնվողների մեջ՝ ըստ մարդկանց ընդհանուր սովորություն (որովհետև սա բացառվում է «Միածին» անվան պատճառով)× այլ Սուրբ Հոգուց լինելու և անապական ծննդյան պատճառով: Որովհետև ուրիշ ոչ ոք այսպես չծնվեց× որով, ըստ Պողոսի× Նա եղավ «անդրանիկը բազում եղբայրների մեջ» (Հռոմ. Ը 29)× ովքեր «ո՛չ արյունից և ո՛չ էլ մարդու կամքից× այլ Աստծուց ծնվեցին» (Հովհ. Ա 13)՝ Ավագանով× որպեսզի× ինչպես որ Նա մարմնով ծնվեց

¹ Մատթ. ԺԲ 46 (Մարկ. Գ 31, Ղուկ. Ը 19), Մատթ. ԺԳ 55, Հովհ. Բ 12, Է 3, Գործք Ա 14
² Հովհ. ԺԹ 25—27
³ Խոսքը Հովհաննեսն առաքյալի մասին է, § ակնարկվում է Հովհաննեսն առաքյալի անունը պատմության մեջ եղած հետևյալ խոսքը՝ ասված առաքյալի կողմից Տիրոջն ուղղված աղոթքում. «Ո՛վ Դու, որ ինձ մի՞նչ է այժմ կանանց հետ խառնակությունից հեռու պահեցիր: Ո՛վ Դու, որ անգամ կնոջը նայելը ծանր համարեցիր ինձ համար» (հատված Ը):
⁴ Այսինքն՝ մարդու բնությանը հատուկ § այդ բնությունից պարտադրվող ու մեղսածին կրքերը, ինչպես բարկության, անխանի § այլ կրքերը՝ իրենց մեղսածին գործածությամբ (մարդկային կրքերն ի բնե մեղսանչական չեն, եթե գործանվում են իրենց ճիշտ նպատակով):
⁵ Ղուկ. Ա 31

[Սուրբ] Հոգուց ու Կույսից՝ մենք էլ հոգևոր ծնունդ առնենք [Սուրբ] Հոգուց ու Ջրից՝ որով կրտսեր եղբայրներ ենք դառնում «բոլոր արարածների Անդրանիկին» (Կող. Ա. 15): Ինչպես ծնունդով՝ այդպես նաև հարուժյամբ պատշաճ համարեց լինել մեր անդրանիկը՝ որովհետև «ամեն ինչով նմանվեց եղբայրներին» (Եբր. Բ. 17)՝ մարմին առնելով և բոլորի փոխարեն այդ մարմնով հաղթանակ տանելով. քանզի եթե Աստված առանց մարմնի հաղթեք՝ Ամենագործ ինչ գովեստի պիտի արժանանար:

Նաև [այս խոսքն ասվեց] հայտնի դարձնելու համար՝ որ [Տերը]՝ Ով նախ Աստված էր մարդու համար՝ [մարդկանց մեջ անդրանիկ դառնալուց] վատ չղգաց՝ որովհետև այն՝ որ [Նա] այժմ խոնարհվեց դեպի մեր անարգ բնությունը՝ ավելի մեծ բան է՝ քան եթե բնակվեր մարդու մեջ՝ երբ վերջինս դրափստի փառքի մեջ էր: Այլ ինչպես որ ընկածին բարձրացնողն ինքն էլ պիտի խոնարհվի՝ այդպես մեր Տերը խոնարհվեց դեպի մեր ընկած բնությունը և կանգնեցրեց հարուժյամբ՝ որն անկում ապրել չի կարող՝ և հին Ադամի համար դարձավ նոր մարմին՝ անապականությամբ նորոգողի՝ հետ միավորությամբ:

ԳԼՈՒԽ Բ

Հերովդես արքայի օրոք, Հրեաստանի Բեթղեմեմ [քաղաքում] Հիսուսի ծնվելու ժամանակ (Բ. 1):

Ավետարանիչը նախ խոսեց [Հիսուսի] ծննդյան կերպի և այն մասին՝ որ նրանով էր փրկություն լինելու՝ որ դա կանխագուշակվել էր մարգարեների և հրեշտակների միջոցով՝ և որ այդ խորհուրդն իրագործվեց Սուրբ Հոգու և անարատ Կույսի կողմից՝ ապա գրում է [ծննդյան] տեղի ու ժամանակի մասին: Եվ ո՛չ աննպատակ՝ այլ որպեսզի հիշեցնի հին մարգարեությունները՝ որոնք խոսքով պարզորոշաբար հայտնեցին [այս մասին]: Որովհետև Միքիան՝ այլաբանորեն [ղիմելով] ասես բանական արարածի՝ ասում է. «Եվ դո՛ւ՝ Բեթղեմեմ՝ Հուդայի՝ երկիր՝ բնավ կրտսեր չես Հուդայի իշխանների մեջ. քեզնից կելնի Ինձ համար մի իշխան՝ ով կհովիտի Իմ Իսրայել ժողովրդին» (Միք. Ե. 2): Դավիթն էլ [ասում է]. «Ահա լսեցինք նրա մասին Եփրաթայում և գտանք նրան մայրիների դաշտում» (Սաղմ. ՃԼԱ. 6): Որովհետև ինչ որ եբրայերեն «Բեթղեմեմ» է՝ ըստ հունարենի «Եփրաթայի տուն» է՝ իսկ մեր [լեզվով] թարգմանվում է «Հացի տուն»՝ որտեղից և երկնքից իջած Հացը տրվեց աշխարհին՝ [նրան] կյանք պարգևելու համար: Սրա հետ առնչվող մի ուրիշ խորհուրդ էլ կա. ասվում է՝ թե Եվայի գերեզմանը Բեթղեմեմում է՝ ինչպես որ Ադամինը՝ Գողգոթայում՝ և ինչպես որ [Բեթղեմեմը] Եվայի հանցանքները վերացրեց մահվամբ՝ այդպես էլ [Տիրամոր] ծնելով վերացրեց նախամորը [տրված] երկունքի անեծքը³:

Իսկ [Քրիստոսի] գալստյան ժամանակը նահապետ Հակոբն է մարգարեացել. «Հուդայից իշխան չի պակասի և ոչ պետ՝ նրա երանքից՝ մինչև գա Նա՝ Ով կա և մնում է՝ և Նա է հեթանոսների հույսը» (Ծննդ. ԽԹ. 10): Այս մարգարեության իրականացման ժամանակ՝ երբ ծնվում էր Քրիստոսը՝ Իսրայելում իշխում էր Հերովդեսը՝ ում ավետարանիչը «թագավոր» է կոչում. նրա թագավորության երեսունչորսերորդ տարում Քրիստոսը ծնվեց Հրեաստանի Բեթղեմեմ [քաղաքում]: Այս ժամանակն անթերիորեն բովանդակում է այն տարիների թիվը՝ որի մասին հրեշտակապետն ասաց Դանիելին՝ թե յոթ յոթնյակ և վաթսուներկու յոթնյակ է սահմանվել ժողովրդի համար մինչև Օծյալի [գալուստը]՝ ապա կվերանան օժոժմաները՝ և կգան հավիտենական սրբությունները⁴: Այս ամենը միասին կազմում է չորս հարյուր ութսուներեք տարի՝ հրեշտակի խոսքի [արտաբերումից] մինչև Քրիստոսի ծնունդը՝ երբ ճշմարիտ Օծյալի գալստյամբ Իսրայելում վերացան քահանայական և թագավորական օժոժմաները և տրվեցին բոլոր հեթանոսներին՝ որոնց մուտքի մասին գեղեցկապես պատմում է այս ավետարանիչը:

Ահա՝ ասում է՝ ԱրՏելքից մոտ եկան Երուսաղեմ § ասացին. «Որտե՞ղ է հրեաների արքան, որ ծնվեց, որովհետև արՏելքում տեսանք նրա աստղը § եկանք՝ երկրպալելու նրան» (Բ. 2):

Մանրագնին քննության կարիք ունենք՝ [իմանալու]՝ թե որտեղից էին մոգերը՝ ո՛ր երկրից՝ ո՛վ դրդեց նրանց ու բերեց [Երուսաղեմ] և ի՛նչ պատճառով: Նրանք ազգությամբ պարսիկ էին և արևելյան երկրից՝ ինչպես ցույց է տալիս ավետարանիչը: Իսկ նրանց գալու պատճառը ոչ հատուկ իրենցից էր՝ ոչ էլ միայն Աստուծուց՝ այլ նրանք կամեցան՝ իսկ Աստված դրդեց՝ ինչպես Պողոսին՝ որովհետև իմացավ

¹ Այսինքն՝ աստվածային բնության:

² «Եփրաթա» — և նույնպես եբրայերեն բառ է, Բեթղեմեմի սկզբնական անունն է (Մճնդ. ԼԵ 16, 19) § նշանակում է պտղաբերություն:

³ Մճնդ. Գ. 16

⁴ Դան. Թ. 24—26

նրա մեջ եղած բարին¹ ուստի ի վերուստ կանչեց նրան² և ինչպես որ դեպի նույնը դրողում է բոլոր այն մարդկանց³ որոնց ճանաչում է իբրև բարին սիրողների:

Խոսենք նաև աստղի մասին⁴ թե ինչ պատճառով երևաց և իսկապես անտղ էր⁵ թե միայն նրա տեսքն ուներ: Սրա ճշմարիտ բացատրությունը հենց այդ դեպքերն են տալիս: Այն այս բնական աստղերից չէր⁶ այլ նոր և զարմանալի: Իսկ ինչի⁷ է սա հայտնի: Նախ՝ նրա ընթացքից⁸ որովհետև աստղերին հատուկ չէ ճանապարհն այդպիսի ընթացքով ցույց տալ⁹ այնպես¹⁰ որ մարդկանց ընթացքով շարժվեն¹¹ կանգ առնեն¹² երևան ու անհայտանան¹³ ինչպես այդ աստղը¹⁴ որը շարժվում էր¹⁵ երբ շարժվում էին մոգերը¹⁶ և կանգնում էր¹⁷ երբ նրանք էին կանգնում¹⁸ ինչպես այն ամպի սյունը¹⁹ որն ըստ Իսրայելի որդիների կարիքի նստում ու բարձրանում էր²⁰: Որովհետև [մոգերի] երկրից մինչև Պաղեստին [աստղը] երևաց ու առաջնորդեց²¹ իսկ երբ Երուսաղեմ հասան²² անհայտացավ: Դարձյալ հայտնվեց²³ երբ ելան այնտեղից²⁴ մինչև որ ցույց տվեց տեղն ու Մանկանը: Սա ոչ թե աստղի ընթացքին է հատուկ²⁵ այլ խոսուեն ու իմաստուն ինչ—որ գորություն: Որովհետև ոչ թե երկնքում մնալով էր ցույց տալիս տեղը²⁶ ինչը հնարավոր էլ չէր²⁷ այլ իջնելով՝ կանգնեց այն վայրի վրա²⁸ ուր Մանուկն էր՝ ըստ ավետարանչի²⁹: Իսկ այդ քարանձավը միայն մի փոքր խուղի չափն ունի. աստղն այդքան բարձրությունից ինչպե՞ս կարող էր ցույց տալ այն³⁰ եթե վերևից չիջներ³¹ քանի որ ոչ թե գամված էր երկնքին³² այլ մի իշխանական աստղ էր³³ որն իր կամքով իջնում էր և բարձրանում օդով: Այլև՝ բոլոր լուսատուներն արևելքից արևմուտք են շարժվում³⁴ իսկ սա գնում էր հյուսիսից հարավ³⁵ որովհետև Պաղեստինի երկիրը Պարսից երկրի հարավ—արևմուտքում է: Բայց ավելի զարմանալին այն է³⁶ որ արևի լույսը՝ գիշերը³⁷ և լուսնինն ու աստղերինը ցերեկը ծածկվում են³⁸ իսկ սրանը ամբողջ [ժամանակ] պայծառ էր³⁹ այն էլ այնքան⁴⁰ որ աղոտացնում էր արևի ճառագայթները: Այլապես ինչպե՞ս կերևար ցերեկն ու կառաջնորդեր [մոգերին]⁴¹ երբ նույնիսկ այս լուսատուները չեն կարող երկրի վրա մնալ սահմանված ժամանակից ավելի և երկրի տակ չթաքնվել:

Բայց ընդհանրապես ինչն⁴² աստղ երևաց արագ. սրա պատճառով ճշմարտություն թշնամիները խոսքով ընդդիմադրում են՝ [ասելով]⁴³ թե Քրիստոսի ծննդյան ժամանակ [աստղ] երևաց⁴⁴ որովհետև աստղաբաշխություն արվեստն Աստծով է: Նրանց կասենք⁴⁵ որ եթե աստղագիտության խորհրդով էր [Քրիստոսը] ծնվել⁴⁶ ինչպե՞ս է⁴⁷ որ Նա խափանեց աստղագիտությունը⁴⁸ դեբրին ըմբերանեց⁴⁹ նրանց մոլորությունը հպածեց և այսպիսի մեքենայությունները վերացրեց: Իսկ մոգերը Նրա աստղից իմացան միայն այն⁵⁰ որ Նա բոլոր արարածների թագավորն է: Սա երևում է նրանց մատուցած խորհրդանշական ընծաներից: Բայց աստղի՝ նրանց երևալու իրական պատճառը սա է. որպեսզի մղվեին երկրպագելու [Քրիստոսին] [հետևյալ] մարգարեության իրականացման համար. «Նրա առաջ [նախ] հնդիկները⁵¹ կերկրպագեն» (Սաղմ. ՀԱ 9): Նաև քանի որ այդ ժամանակ սպառվել էին Իսրայելի մարգարեները⁵² աստղը երևաց մարգարեների փոխարեն՝ ի հանդիմանություն հրեաների⁵³ որպեսզի այն⁵⁴ ինչ մարգարեներից չէին կամենում սովորել⁵⁵ պարսից լեզվով լսեին⁵⁶ և որպեսզի մոգերի միջոցով [Աստված] բացեր հեթանոսների դուռը: Ուրեմն քանի որ այս բոլոր պատճառներով անհրաժեշտ էր⁵⁷ որ [մոգերը] գային⁵⁸ իսկ ուրիշ միջոց չկար՝ [հնարավոր չէր սա անել] ոչ մարգարեի⁵⁹ ոչ հրեշտակի միջոցով⁶⁰ ուստի [Աստված] նրանց կանչեց այն եղանակով⁶¹ որին սովոր էին⁶² ինչպես որ Պողոսն էլ ավենացիներին՝ բազինի⁶³ և հրեաներին Օրենքի միջոցով էր սովորեցնում, որովհետև ամենուր էլ ընդունելի է թվում այն, ինչին սովոր են: Այդպես էլ Աստված մոգերին աստղի պատկերով հրավիրեց, որպեսզի ինչով որ դեբրին էին ծառայում աստղահայտության աղանդով, դրանով էլ սակավ առ սակավ նրանց բերի դեպի աստվածպաշտության բարձրագույն կրոնը: Որովհետև աստղագիտությունն առաջ է եկել [այդ աղանդից], [որը հմայության համար գործածում է] ամպերի խոնավությունից օդի պարզվելը, ուստիև [Աստված] այդ նույն արվեստի միջոցով [մոգերին] ընդունել տվեց [ճշմարիտ աստվածպաշտությունը]:

[Մոգերը] գիտեին նաև Բաղասամի մարգարեությունը, որ ասաց. «Կծագի Հակոբի աստղը, Իսրայելից մի մարդ կհայտնվի» (Թվեր ԻԴ 17), և Նրանով կփրկվեն երկրի բոլոր ազգերը: Նրանով նախ արևելյան [ժողովուրդները] փրկվելով լուսավորվեցին և եկան երկրպագելու [ճշմարիտ Աստծուն], ինչպես որ ասվում է. «Արևելքը բարձունքներից լույս կտեսնի»⁶⁴:

¹ Ելք ԺԳ 21—22, ԺԴ 19

² Մատթ. Բ 9

³ Այստեղ գրաբ. թարգմանության «հնդիկ»—ը գործածվում է հունարեն յոթանասնից թարգմանության «եթովպացու» փոխարեն: Այսու՝ «հնդիկ» բառը գրաբարում գործածվել է ավելի լայն իմաստով: Սբ Ն. Շնորհալիս այն հասկանում է, ուրեմն, Աս «պարսիկ» իմաստով:

⁴ Գործք ԺԷ 23

⁵ Վկայակոչության աղբյուրը չգտանք:

Աստղն ուղիղ չեկալ Բեթղեզեմ, այլ [միառժամանակ] թաքցրեց իրեն մոգերից, որպեսզի Երուսաղեմ գալով՝ նրանք օրենսգետներից լսեն Մանկան մասին կանխապես մարգարեությունը, Հերովդեսն ու հրեաները նախանձից տանջվեն՝ Նրա ծննդյան լուրն առնելով, և Հայտնապես երևա, որ նրանց կամքը հակառակ է ճշմարտությանը: Այս բաների մասին է պատմում ավետարանիչը՝ [ասելով]:

Երբ Հերովդեսը լսեց, խոռովեց, § ամբողջ Երուսաղեմը՝ նրա հետ (Բ 3):

Հերովդեսն իրավունք ուներ խռովվելու. քանի որ թագավոր էր, վախենում էր իր անձի և իր ժառանգորդ որդիների համար: Իսկ երուսաղեմացիներն ինչու էին խոռովում, երբ մարտարեաները նրանց հայտնել էին, որ [Բեթղեմում Ծնվածը] նրանց փրկիչն է լինելու: [Հրեաները] սովոր էին միշտ հակառակելու Աստծուն, ինչպես որ անպատում էլ, [Աստծուց] բարիքներ ընդունելով, եզիպտացիների գարշությունն էին ցանկանում: Այժմ ևս նրանք, դեռ բարիքը չտեսած, դրա լուրն առնելով, խռովվեցին: Եվ ոչ միայն խռովվեցին, այլև ավելի լավ էին համարում իրենց անձերին չարիք պատճառել, քան աշխարհի փրկության մասին լսել՝ ըստ Եսայու. «Նրանք կամենում էին հրո ճարակ դառնալ. քանզի մեզ համար Մանուկ ծնվեց, [մեզ] Որդի տրվեց» (Ես. Թ 5–6): Եվ սրտի խռովքից ուշադրություն չզարձրին նրան, թե ինչ էր իրենց լսածը, և չզնային մոգերի հետևից ու չուրախացան՝ տեսնելով, որ իրենց գերեվարողների ազգից¹ եկել են նորածին Թագավորին երկրպագելու: Պետք է հասկանային, որ եթե այնքան սարսում են Նրանից, Ով դեռ մանուկ է, ապա որքան ավելի կհնազանդվեն [Նրան], երբ արբունքի հասնի, բայց նրանք բոլոր ազգերից ավելի ծուլ ու հակառակասեր էին:

Եվ ժողովելով, – ասում է [ավետարանիչը], – բոլոր քահանայապետերին ու օրենսդատներին՝ հարցրեց նրանց, թե որտեղ էր ծնվելու Քրիստոսը (Բ 4):

Ինչո՞ւ է այստեղ ցույց տրվում, որ [հրեաները] շատ քահանայապետեր ունեին, այն դեպքում, որ Մովսեսը հրամայել էր, որ [քահանայապետը] մեկը լինի²: Որովհետև եղծվել էին Օրենքի կարգերը՝ ոչ միայն մեծերը, այլև փոքրերը: Այս պատճառով էլ [Օրենքը] Տվողի գալստյան կարիքը եղավ, որպեսզի [Հին օրենքը] փոխեր Նորին, որը հավիտենական է և մինչև [այն] Նորոգողի հաջորդ անգամ հայտնվելը՝ անքակտելի:

Իսկ ինչո՞ւ Հերովդեսը շտապեց ժողովել [քահանայապետերին] § կեղծավորությամբ հարցաքննել [Քրիստոսի ծննդյան մասին]: [Սա արեց] մոգերի համար, որպեսզի իմանային այն տեղը, որի մասին հարցրել էին, այլև Մանկանը ծածուկ չարությամբ վնասելու համար, ինչպես և Հայտնի դարձավ դեպքերի ելքից: Եվ քահանայապետերը, քանի որ նախանձից դեռ չէին բորբոքվել, ինչը տեղի էր ունենալու հետո՝ [Քրիստոսի] հրաշագործությունների պատճառով, ճշմարիտ վկայություն տվեցին [Հերովդեսին]: Զարմանալի բաներ կատարվեցին երկու կողմից էլ. հրեաները մոգերից իմացան, որ Պարսից երկրում աստղ է քարոզել [Քրիստոսի] մասին, իսկ մոգերը՝ հրեաներից, որ Նրա մասին կանխապես խոսքով քարոզել են մարգարեները: Այս մասին քահանայապետերը, Հերովդեսին պատասխանելով, ասացին.

Հրեաստանի Բեթղեհեմում: Որովհետև մարտարեանի միջոցով այսպես է օրված. «Եվ դու, Բեթղեհեմ՝, Հուդայի՝ երկիր, լքնավ փոքր չես Հուդայի իշխանների մեջ]. քեզնից Ինձ համար կելնի մի իշխան, ով կհովվի Իմ Խորայել ժողովրդին»³ (Բ 5–6):

Այսքանը վկայաբերեցին և չկամեցան շարունակել՝ «Նրա ելքը աշխարհի օրերի սկզբից է» (Միք. Ե 2), որպեսզի դրանով ավելի չտրամեցնեն Հերովդեսին:

[Ոմանք] ասում են. «Եթե մարտարեան ասել էր, որ Բեթղեհեմում է Նա լինելու, ինչո՞ւ էր Նազարեթում բնակվում § Իր մարդկային թուրմը թաքցնում»: Նա չի թաքցրել սա, այլ հաստիորեն հայտնել է, որովհետև ծնվելուց հետո քառասուն օր մնացել է Բեթղեհեմում՝ մինչև ըստ Օրենքի ընծայվելը Տաճարին, իսկ Նազարեթում, որը Նրա մոր բնակության վայրն էր, բնակվել է Եզիպտոսից վերադարձից հետո: Այլև մարգարեն չի ասում, թե Բեթղեհեմում «բնակվելու է», այլ՝ որ այնտեղից «ելնելու է»:

Իսկ ոմանք էլ հանդգնելով ասում են, թե մարգարեն սա ասում է Զորոբաբելի մասին: [Այսպես ասողները] հրեաներից էլ անհավատ են, որովհետև վերջիններս Հերովդեսի առաջ վկայեցին, որ [այս խոսքը]

¹ Բաբելացիները Ա.Ք. 586—538թթ. իշխեցին Հրեաստանի վրա՝ բազմաթիվ հրեաների գերեվարելով Բաբելոն: 538թ.—ին Բաբելոնը պարտվեց Պարսից Կուրոս թագավորին § անցավ Աքեմենյան Պարսկաստանի տիրապետության տակ: Հրեաստանը նույնպես 538—333թթ. գտնվում էր պարսիկների տիրապետության տակ: Մեկնիչը Բաբելոնն ու բաբելացիների շփոթում է պարսիկների § Պարսից երկրի հետ: Սակայն պարսիկները, ընդհակառակը, Բաբելոն գերեվարված հրեաներին թույլ տվեցին վերադառնալու իրենց հայրենիք:

² Քահանաների § քահանայապետերի մասին տես Ելք ԻԸ—ԻԹ, ՂՆտ. ԻԱ:

³ Միք. Ե 2

Քրիստոսի մասին է: Նաև Հենց մարգարեի խոսքերից են Հանդիմանվում, որովհետև Զորոբաբելը ոչ թե Բեթղեհեմից է, այլ Բաբելոնից, ինչ պատճառով և Զորոբաբել կոչվեց¹: Նաև ինչպե՞ս կարող էր Զորոբաբելի մասին ասվել [մարգարեի] Հաջորդ [խոսքը]՝ «Նրա ելքը աշխարհի օրերի սկզբից է»:

Իսկ ի՞նչ է Աշանակում. «Բնավ փոքր չես Հուդայի իշխանների մեջ» [խոսքը]: [Մարգարեն «Հուդայի իշխաններ»] կոչում է ցեղապետերին, ինչով նկատի ունի նաև Երուսաղեմը, որից բնավ փոքր չէ Բեթղեհեմը: Որովհետև Քրիստոսի ծնունդից հետո բոլոր ազգերից գալիս են տեսնելու [Նրա ծննդյան] քաղաքն ու մտուրը և երկրպագելու դրանց, որոնք թեև փոքր էին սկզբում, սակայն նրանցում մեծ խորհրդի կատարման պատճառով մեծ դարձան:

«Քեզնից ինձ համար կելնի մի իշխան, ով կհովվի Իմ Իսրայել ժողովրդին»: Ամեն տեղ [Սուրբ Գիրքը] ցույց է տալիս, որ Քրիստոսից լինելիք բարիքները [նախևառաջ] հրեաների համար էին: Որովհետև Նրա ծննդյան ժամանակ հրեշտակն ասաց, որ Նա փրկելու էր Ի՛ր ժողովրդին մեղքերից, մոգերն էլ ասացին. «Ո՞ր է հրեաների՛ արքան», իսկ այստեղ ասվում է. «Քեզնից ինձ համար կելնի իշխան», որպեսզի [հրեաները] չասեին, թե՛ «Մեզ զանց առնելով՝ [Աստված] հեթանոսներին ընտրեց»:

Այդ ժամանակ Հերովդեսը լուրջ կանչեց մոտերին Տրաքսից ճշտեց աստղի երևման ժամանակը (Բ 7): Ապա ուղարկեց Արանց՝ ասելով. «Գնացեք ստուգե՛ք Մանկան մասին Տրաքսից, լո՛ւր տվեք ինձ, որ ես էլ օրհնեմ երկրպագեմ Նրան» (Բ 8):

Այն պատճառով գաղտնի կանչեց, որ կարծում էր, թե հրեաները կխնայեն Մանկանը և մոգերին կհայտնեն Նրա վերաբերյալ իր նենգ [մտադրության] մասին, և չգիտեր, որ իրենց ժողովրդի Փրկչին և Ազատչին [հրեաները] մատնելու էին թշնամիների ձեռքը: Մոգերից ճշտեց, ասում է [ավետարանիչը], ոչ թե Մանկան ծնվելու ժամանակը, որպեսզի չկարծեին, թե [Հերովդեսը] վնասել է կամենում, այլ աստղի երևման, որպեսզի առանց կասկածի պատասխանեին, որովհետև [Հերովդեսը] մեծ հնարներով որսացանց էր գցում՝ Մանկանը բռնելու համար, ինչը մեծ անմտության գործ էր: Որովհետև եթե հավատում էր, որ մարգարեությունն անշրջելի է, ինչը նաև իրականանալիս էր տեսնում աստղով և երկրպագության համար այլազգիների գալստյամբ, ապա պիտի հասկանար, որ անհնարին գործ է հանդգնում կատարել և [իր գուր] ընդդիմանում: Իսկ եթե չէր հավատում ու սպասում ասվածների իրականությունը դառնալուն, էլ ինչո՞ւ էր ընդհանրապես վախենում: Բայց երևում է՝ [մոգերն] անմեղությունը հայտնեցին խորամանկին աստղի երևման ժամանակը, ինչպես [ասում է] ավետարանիչը, թե՛ «Ճշտեց նրանցից»: Եվ ըստ [ժամանակի] այդ չափի էլ կոտորեց երկու տարեկան և ավելի փոքր մանուկներին, որովհետև [աստղը] վաղուց էր երևացել մոգերին², քանի որ կարողացել էին այդքան վայրեր կտրել-անցնել և գալ ու Մանկանը երկրպագել, երբ դեռևս խանձարուրների մեջ էր:

Եվ Արանց ուղարկեց Բեթղեհեմ (Բ 8):

Երբ օրենսդատներից լսեց մարգարեի այն խոսքը, որ [Քրիստոսը] Բեթղեհեմում էր ծնվելու, մոգերին այնտեղ ուղարկեց՝ ջանալով մոլորեցնել նրանց ազնիվ միտքն իր այս խոսքով. «Երբ գտնեք, լո՛ւր տվեք ինձ, որ ես էլ գամ երկրպագեմ Նրան»: Տե՛ս նրա անմտությունը. եթե ասածդ ճիշտ է, ինչո՞ւ ես գաղտնի կանչում, իսկ եթե նենգել ես կամենում, ինչպե՞ս չես հասկանում, որ գաղտնի հարցնելուցդ կհասկանան քո նենգությունն ու չես մատնի Մանկանը [Նրան] տեսնելուց և [Նրա Փրկիչ լինելու մեջ] մարգարեությունը համոզվելուց հետո: Սակայն չարով բռնված հոգիները միտքն էլ են կորցնում, այլապես ինչպե՞ս կվստահեր մոգերին, թե [Մանկան տեղը] կհայտնեն իրեն, և [նրանց] հետևից չէր ուղարկի իր մարդկանցից մեկին՝ տեսնելու, թե արդյոք մանուկ է նա, ում երկրպագելու են, որպեսզի իմանալով՝ հեշտությունը որսար Նրան՝ կորստյան մատնելու համար: Բայց այս ամենն Աստծո գործն էր, Ով ապուշացրեց [Հերովդեսի] միտքը, որպեսզի նա իր չար ցանկությունը չիրագործի:

Եվ [Հերովդեսը] չասաց. «Ստուգեք այն, ինչ ասացիք թագավորի մասին», այլ՝ «մանկան՝ մասին», որովհետև «թագավոր» բառով չէր կամենում կոչել Նրան: Իսկ մոգերը, Հերովդեսի այդպիսի կեղծավորությունն անտեղյակ, չմտածեցին, թե նա նման նենգ մտադրություն ունի, և գնացին՝ միայն իրենց նպատակին ուղարկություն դարձնելով:

¹ «Զորոբաբել» Աշանակում է «Բաբելոնում ծնված»:

² Այսինքն՝ Քրիստոսի ծննդից շուրջ երկու տարի առաջ:

Թափափորին լսելուց հետո, — ասում է ավետարանիչը, — Գրանք Գնացին, § ահա այն աստղը, որը տեսել էին արձեղքում, առաջնորդեց Գրանց, մինչև եկավ կանգնեց այն [տեղի] վրա, ուր Մանուկն էր (Բ 9): Երբ աստղը տեսան, մեծ ուրախություն ապրեցին (Բ 10):

Ինչպես որ «ձայն» կոչված Հովհաննես [Մկրտիչը], երբ լսողներին մոտեցրեց Խոսքին, ինքը լռեց՝ ասելով. «Նա պիտի աճի, իսկ ես նվազեմ» (Հովհ. Գ 30), այդպես էլ աստղը, երբ մոգերին հասցրեց Արեգակի մոտ և նրանց ցույց տվեց Նրա գեղեցկությունը, ավարտեց իր ընթացքը: Դրանից առաջ այն պատճառով էր ծածկվել, որ մոգերը ստիպված լինեին գնալու և հարցնելու հրեաներին, որոնցից և լսեցին մարգարեի խոսքը: Իսկ երբ մոգերը Երուսաղեմից դուրս եկան, [աստղը] դարձյալ հայտնվեց ու առաջնորդեց նրանց, մինչև տարավ հասցրեց մսուրին, իսկ ինքը, կանգնելով Մանկան գլխավերևում և ցույց տալով, նրանց երկրպագել տվեց:

Իսկ «մեծ ուրախություն ապրեցին» խոսքը [նշանակում է], որ թեպետ [մոգերը] լսեցին հրեաներից [Մանկան մասին] մարգարեությունը, սակայն իրենց առաջնորդող [աստղը] կորցրած լինելու պատճառով լցվել էին երկբայական մտքերով. կասկածում էին՝ չլինի թե դեպքերը խաբեական ընթացք են ստացել: Բայց երբ [դարձյալ] տեսան [աստղը], դարձյալ հաստատվեցին այն մտքի մեջ, որ ճշմարտություն են հետևել և ոչ թե առասպելական կարծիքների: Այս պատճառով էլ [ավետարանիչը] նրանց մասին գրում է, որ ոչ թե պարզապես ուրախացան, այլ անչափ, ոչ թե փոքր, այլ մեծ ուրախություն ապրեցին, որովհետև խոսքի այս հավելմամբ ցույց է տալիս այս զգացումի ուժգնությունը:

Երբ տուն մտան, տեսան Մանկանը՝ Իր մայր Մարիամի հետ (Բ 11):

Որտե՞ղ էր նրանց տունը. չէ՞ որ շատերն էին հավաքվել [Բեթղեհեմում] աշխարհագրի համար, և ոչ ոք չէր կարողանում տուն գտնել. ինչպես պատմում է Ղուկասը, «Իջևանատանը նրանց համար տեղ չկար» (Ղուկ. Բ 7): Նաև անկարելի է կարծել, թե ծննդյան վայրից տեղափոխվել էին մի ուրիշ տուն, քանի որ մոգերը Մանկանը տեսան մսուրի մեջ²: [Սրանից] երևում է, որ [ավետարանիչը] քարայրն է «տուն» կոչում, ինչպես որ սովոր են մարդիկ օթևանի հարկը «տուն» կոչել:

Իսկ ինչո՞ւ է Ղուկասն ասում, որ Մանուկը մսուրի մեջ էր դրված, իսկ Մատթեոսը՝ մոր մոտ: Երկուսն էլ ճիշտ են: Որովհետև երբ [Մանուկը] ծնվեց, խանձարուրներով փաթաթվելով՝ մսուրի մեջ դրվեց, իսկ երբ մոգերը մտան ու տեսան Նրան, Մարիամը Նրան իր գիրկն առավ: Այդ պատճառով էլ [ավետարանիչն] ասում է.

Ընկնելով Նրա առաջ՝ երկրպագեցին՝

ոչ իբրև սոսկ մարդու, այլ իբրև ճշմարիտ Աստծո, ինչը երևում է [Նրան մատուցված] խորհրդակիր ընծաներից:

Իսկ ի՞նչը [մոտեցրին] միտք սա անելու: Նախ՝ աստղի երևումն ու Մանկան գլխավերևում կանգնելը, և ապա՝ այն, որ Աստվածություն հուրը ճառագեց Մանկան դեմքից, որպեսզի սա տեսնելով՝ [մոգերը] չգայթակղվեին Նրա գծուծ կերպարանքից:

Եվ բացելով իրենց Գանձերը, — ասում է ավետարանիչը, — Նրան մատուցեցին ընծաներ:

Ո՛չ արջառ ու ոչ խար՝ ըստ հրեական թանձրամտություն: Հապա ի՞նչ:

Ոսկի, կնդրուկ § զմուռ:

[Սրանով] կանխապես ցույց տվեցին եկեղեցական պաշտամունքը: Ոսկին ընծայեցին իբրև երկրավոր թագավորի, կնդրուկը՝ իբրև Աստծո, իսկ զմուռը՝ իբրև մեկի, ով պատրաստվում է մեռնել: Նաև քանի որ մարդիկ, դեռերին ոսկյա պատկերների միջոցով երկրպագելով, ինչպես քաղղեացիները, ոսկին օտարացրին Աստծուց, ապա [մոգերը], հեթանոսների կողմից ոսկին երկրպագության հանդերձ Նրան նվիրելով, այդ նյութի պատվականությունը վերադարձրին նրա Արարչին: Եվ կնդրուկով, որն անուշահոտ է, ցույց տվեցին, որ [Քրիստոսից] բխած անուշ հոտով խափանվելու էր մահվան հոտը, որն արձակվեց օձից³: Իսկ զմուռսով, որը բուժիչ է, հայտնեցին, որ [Քրիստոսը] բժշկելու էր Ադամի վնասվածքը:

¹ «Անապատում կանչողի ձայնը...» (Ես. Խ 3, Մատթ. Գ 3):

² Ղուկ. Բ 7

³ Մանթ. Գ

Եվ երազում հրաման ստանալով Հերովդեսի մոտ չվերադառնալ՝ ուրիշ ճանապարհով օճացին իրենց երկիր (Բ 12):

Ձարմանալի բան կատարվեց. Հերովդեսի նենգ մտադրութունը, որով խաբել էր մոգերին արթուն ժամանակ, նրանց հայտնի դարձավ քնած ժամանակ՝ երազում: Եվ որքան գովեցին Հերովդեսին արթուն ժամանակ, որ չնախանձեց Մանկանը, այդքան դսրովեցին նրան քնած ժամանակ, երբ իմացան, որ կամենում է սպանել Մանկանը:

Եվ դու տես՝ մոգերի հավատը, որ չմտածեցին, թե եթե այս Մանուկը մեծ ու գորավոր է, ինչո՞ւ է գաղտագողի փախչելու հրաման տրվում. այնտեղից համարձակորեն եկանք, իսկ այստեղից գաղտնի ենք ուղարկվում: Առանց այսպիսի քննության հնազանդվեցին երազի հրամանին և հրեշտակի մատնանշած ճանապարհով ուրախությամբ գնացին իրենց երկիր:

Երբ նրանք այնտեղից օճացին, ահա Տիրոջ հրեշտակը երազում երճաց Հովսեփին § ասաց. «Վե՛ր կաց, վերցրո՛ւ Մանկանն ու Նրա մորը § փախիր Եփրատու. այնտեղ կմնաս, մինչև ասեմ քեզ, որովհետև Հերովդեսը կամենում է սպանել Մանկանը» (Բ 13): [Հովսեփին] արթնացավ, իջերով վերցրեց Մանկանն ու Նրա մորը, օճաց Եփրատու § այնտեղ մնաց մինչև Հերովդեսի վախճանը (Բ 14), որպեսզի կատարվեր Տիրոջ ասածը մարտարեի միջոցով. «Եփրատուից եմ կանչելու Իմ Որդուն»¹ (Բ 15):

Ինչո՞ւ հրեշտակը երճաց ոչ թե Մարիամին, այլ Հովսեփին: Որովհետև վերջինի՛ս հանձնարարվեց Կույսի և Մանկան սպասավորութունը. [նրանք] չէին կարող առանց խնամատարի մնալ, մանավանդ այսպիսի օտարության մեջ:

Իսկ ինչո՞ւ չասվեց «քո կնոջը», ինչպես ավելի առաջ, այլ «Մանկանն ու Նրա մորը»: Որովհետև ծնունդը տեղի ունեցավ, կասկածները փարատվեցին, և մարդը հավատաց, որ տեղի ունեցածն աստվածային բան էր, ուստի [այլևս] կարիք չկար խորհուրդը քողարկելու:

Բայց այստեղ պատշաճ էր, որ Հովսեփի միտքն այսուայն կողմ տարուբերվեր՝ ասելով. «Ինչո՞ւ հրամայվեց մոգերին գաղտնի հեռանալ և Մանկանն իր մոր հետ Եգիպտոս փախչել. ուրեմն ծաղրա՞նք է սա, չէ՞ որ սրանից առաջ [հրեշտակն] ասաց, որ [ծնվող Մանուկը] փրկելու է իր ժողովրդին, իսկ Նա ահա Իրեն էլ չի կարողանում փրկել. եթե այսպես է, ապա [տրված] ավետիսն ավետիս չէ»: Բայց [Հովսեփը] մեծ հավատ ուներ, ուստի նման բան չմտածեց, ոչ էլ հարցաքննեց [Եգիպտոսից] վերադարձի ժամանակի վերաբերյալ: Հրեշտակն էլ չհայտնեց այն նրան, այլ միայն ասաց. «Այնտեղ կմնաս, մինչև ասեմ քեզ», նաև չասաց. «Ես ձեզ հետ կգամ», որով ցույց տվեց, որ իրենց հետ իբրև մեծ ուղեկից ունեն Մանկանը:

Բայց ինչո՞ւ էր [Աստված] այսպիսի փորձանքի մեջ օգուտ արդարին: Աստված սովոր է այսպես վարվել բոլոր ժամանակներում, ինչպես Աբրահամի, Հակոբի և բոլոր արդարների հետ, որպեսզի հայտնի դառնա արդարների պատվականութունը: Այդպես էլ Հովսեփին ոչ թե մեկ, այլ զանազան ձևերով էր տարուբերում՝ երբեմն տրտմեցնում էր, երբեմն մխիթարում, ինչպես, երբ [Հովսեփը] խռովվեց Կույսի հղիության պատճառով, [Աստված] հրեշտակի տեսիլքով փարատեց նրա կասկածները, և մինչ [Հովսեփին] ուրախ էր Մանկան, տեսիլքի, աստղի երևման, մոգերի, հովիվների ընծայաբերության ու երկրպագության համար, [Աստված] նրան տրտմեցրեց Հերովդեսի հանդեպ երկյուղով ու Եգիպտոս փախուստով:

Ասում են՝ բայց ինչո՞ւ էր Աստված թույլ տալիս, որ այսպես լիներ: Քանի որ [աստվածային] տնօրենության [իրականացման] ժամանակն էր և չէր կարելի, որ [Քրիստոսի] մանուկ հասակում ամեն ինչ հրաշքներով գործվեր, որպեսզի չկարծվեր, թե Նա [ճշմարտապես] չի մարդացել, ուստիև Նա հանձն առավ իննամյա հղացումը, ծնունդը, կաթով սնվելն ու մարմնով աճելն ըստ մեր բոլորի բնության: Որովհետև եթե այս ամենը եղավ, և դեռևս հանդգնում են ասել, թե Նրա մարդեղութունը ճշմարիտ չէր, ապա ինչե՛ր կմտածեին, եթե այս ամենը եղած չլիներ: Սակայն Աստծո գորությունը միայն հրաշքներով չէ՛, որ հայտնի է դառնում, այլև իմաստության գործերով, ինչը կարելի է տեսնել նաև Հին [Ուխտում]. որովհետև [Աստված] կարող էր Եգիպտացիների հարստությունը հայտնապես տալ եբրայեցիների ձեռքը, սակայն հրամայեց խորամանկությամբ վերցնել²: Այդպես էլ այս դեպքում [Աստված] իմաստությամբ ու խոնարհ ընթացքով էր նվաճում ամենքին:

Իսկ ինչո՞ւ հրամայեց փախչել Եփրատու § ոչ թե մի այլ տեղ: Նախ՝ որպեսզի Տիրոջ խոսքը կատարվեր. «Եգիպտոսից եմ կանչելու Իմ Որդուն» (Օվսեե ԺԱ 1): Այլև՝ որպեսզի աշխարհին հենց սկզբից մեծ հույս տար: Քանի որ Եգիպտոսն ու Բաբելոնը բոլոր երկրներից ավելի էին խրված ամբարշտության մեջ, շտապեց

¹ Օսեե ԺԱ 1
² Ելք ԺԲ 35—36

ուղղութեան բերել նախ նրանց՝ մեկին՝ [Իր այնտեղ] գնալով, մյուսին՝ աստղի միջոցով, և ապա՝ նրանց հանդեպ նախանձով լցնելով՝ [ուղղութեան բերել] ամբողջ աշխարհը: Նաև՝ Իսրայելը չարչարվեց այդ երկու [տերութեաններին] Եգիպտոսում՝ ծառայութեամբ, իսկ Բաբելոնում՝ գերութեամբ, և ժողովրդի Փրկիչն իր ծնունդով նրանց Իրեն ենթակա դարձրեց: Այլև՝ Եվայի ծնունդները գերվեցին երկու արտից՝ հպարտութեանից ու պոռնկութեանից, որոնց առավել տրվեցին Բաբելոնն ու Եգիպտոսը, որովհետև Բաբելոնը հպարտացած Բելի երկրպագուներին ազատութիւն չնորհում, իսկ ճշմարիտ Աստծո երկրպագուներին հրկիզում էր¹, իսկ Եգիպտոսը տղամարդկային խորհուրդներն ընկղմում էր ջրերի հոսանքների տակ և էգերին [նրանց հանդեպ] հեշտալի ցանկութեան պատճառով փրկում²: Ուստիև [Աստված] Բաբելոնին աստղով է հրավիրում՝ երկնային մեկ Աստծուն երկրպագութեան գալու, իսկ Եգիպտոս Ինքը գնաց Կուլսի հետ, որպեսզի նրանց սովորեցներ կուսութեամբ պատերազմել պոռնկութեան դեմ³, և կատարվեց Եսայու այս մարգարեութիւնը. «Ահա Տերը, նստած թեթև ամպի վրա, կգա Եգիպտոս, և կչարժվեն եգիպտացիների ձեռքի գործերը» (Ես. ԺԹ 1): Խոնավ ջրերից գերծ թեթև ամպի նմանեցնում է Կուլսի գիրկը, որը մաքուր էր գաղջ ցանկութեաններից: Նաև քանի որ [Աստված] Իսրայելին՝ իբրև Իր անդրանկի⁴, կանչեց Եգիպտոսից, ինչպես Աստծո անունից ասաց Օվսեեն. «Մանուկ էր Իսրայելը, և սիրեցի նրան և Եգիպտոսից կանչեցի» (Օվսեե ԺԱ 1), և քանի որ [Իսրայելացիները] կուռքերին երկրպագելու պատճառով իրենց վրայից ջնջեցին որդեգրութեան գիրը, Աստծո ճշմարիտ Որդին իջավ Եգիպտոս, որպեսզի արդարացներ մարգարեի այդ խոսքը, որում Հայրը Եգիպտոսից է կանչում [Իր Որդուն]:

Իսկ եթե հրեաները հանդգնում են ասել, թե այս [խոսքը] մարգարեի կողմից ասվել է Եգիպտոսից իրենց կանչվելու վերաբերյալ, ապա ասենք, որ մարգարեները շատ անգամ են ոմանց մասին ասել բաներ, որոնք իրականացել են [ոչ թե այդ մարդկանց], այլ ուրիշների միջոցով: Օրինակ՝ Շամալոնի և Ղևիի մասին ասված է. «Կբաժանեմ նրանց Հակոբի մեջ և կցրեմ նրանց Իսրայելի մեջ» (Ծննդ. ԽԹ 7), բայց սա իրականացել է նրանց թոռների միջոցով: Եվ Իսահակի՝ Հակոբին տված օրհնութիւնը՝ «Կերկրպագեն քեզ քո հոր որդիները» (Ծննդ. ԻԷ 29), [նույնպես] իրականացել է նրա թոռների միջոցով: Այդպես էլ այս մեկն է պետք դիտել. որովհետև ինչպե՞ս կարող է [Իսրայելն] Աստծո որդի լինել, եթե [ոսկե] հորթին էր երկրպագում⁵ և [իր] դուստրերին գոհում դեբրին⁶: Իսկ նա, Ով Աստծո ճշմարիտ Որդին է, Իր Ծնողին փառավորում է, Ինքն էլ Նրանից փառավորվում⁷, և պարզ է, որ եթե չգար, չէր իրականանա այս մարգարեութիւնը, թե՛ «Եգիպտոսից եմ կանչելու Իմ Որդուն» (Օվսեե ԺԱ 1):

Այլև՝ նահապետների՝ [Եգիպտոս] իջնելն ու [հրեա] ժողովրդի՝ այնտեղից ելնելը խորհրդանշում էր Քրիստոսի իջնելն ու ելնելը⁸: Եվ ոչ միայն նախնիները, այլև ժամանակակիցները՝ ամենքը սպասավորեցին Քրիստոսի ծննդյան խորհրդին. Օգոստոս կայսրը՝ աշխարհագրով, Բաբելոնը՝ մոգերի միջոցով, և Եգիպտոսը՝ Հերովդեսից Փախածին ասպնջական դառնալով: Իսկ Նրա շնորհը, այնտեղ հասնելով, Եգիպտոսի անապատը դրախտից էլ պտղալից դարձրեց, որովհետև այնտեղ երևան եկան մարդկային կերպարանքով բազմաբյուր հրեշտակներ՝ կրոնավորների միաբանութիւններ, ճգնավորների ու մարտիրոսների դասեր, որոնց միջից [նրանցում] բնակվող թշնամին հպածվեց, և Քրիստոսի թագավորութիւնը բարձրացավ:

Քրիստոսի պանդխտութիւնը Եգիպտոս նաև մե՛զ համար խորհուրդ ունի. եթե մեկը, ով արժանացել է որևէ հոգևոր շնորհի, նեղութեան մեջ ընկնի, հիշելով իր Տիրոջ՝ Կուլսի հետ փախչելով պանդխտանալը՝ թող մխիթարի իրեն և հուսա, որ փորձութեան հետ նաև [դրանից] ելքն է տրվելու:

Այդ ժամանակ, երբ Հերովդեսը տեսավ, որ խաբվել է մոլորից, հույժ բարկացավ (Բ 16):

Թեպետ պետք էր ոչ թե բարկանալ, այլ երկյուղել, խոնարհվել և պատահածը վերագրել աստվածային ազդմանը, որը, նրա սրտի՝ Մանկան հետ կապված չար դիտավորութիւնն իմանալով, այս մասին հայտ-

¹ Դան. Գ, ԺԳ
² Նկատի է առնված եգիպտացիների կողմից հրեաների արու գավալների ոչնչացումը ջրերի մեջ ընկղմամբ § աղջիկ գավալներից կեանքի թողնելը (Ելք Ա):
³ Ակնարկ այն բանի, որ առաջին կազմակերպված վանքերը՝ թե՛ միայնակեցական, թե՛ հասնակեցական, հիմնվեցին Եգիպտոսում, որով այն դարձավ վանական կյանքի օրրանը:
⁴ Այսինքն՝ առաջին ժողովուրդը, որն ընտրվեց Աստծուց Նրան պաշտելու համար՝ իբրև Նրա սեփական ժողովուրդ, մինչ մյուսները պաշտում էին այլևայլ կուռքերի:
⁵ Ելք ԼԲ
⁶ Սաղմ. ԾԵ 37—38, Երեմ. Է 31, ԺԹ 5, Եզեկ. ԺԶ 20 § 6
⁷ Հովհ. ԺԷ 1—5
⁸ Այսինքն՝ երկնից «իջնելը»՝ մարդանալը, § երկրից երկինք ելնելը՝ համբարձումը:

նել էր մոգերին, սակայն Հերովդեսը չէր հանդարտվում: Որովհետև անմիտ հոգիները, երբ ընկնում են անբուժելի ցավերի մեջ, չեն փորձում Աստծո շնորհած դեղն ընդունել, ինչպես սա, ով, ինքն իր հետ կռիվ տալով և ասես վայրագ դեկից քշված, բարկութունից կատաղեց բնության դեմ և իրեն խաբած մոգերի վրեժն անմեղ մանուկներից հանեց: Ձիեր արձակեց՝ արշավելու Պաղեստինի երկիրը:

Եվ ուղարկեց կոտորեց Բեթղեհեմում § Արա բոլոր սահմաններում □տնվող երկու տարեկան § ավելի փոքր բոլոր մանուկներին՝ ըստ այն ժամանակի, որը ճշտել էր մոգերից:

Հերովդեսը նմանվեց Սավուղին, ով կարծում էր, թե իր ձեռքին է Դավթին սպանելը՝ չգիտենալով, որ նա իրենից բարձր է դառնալու¹: Նմանվեց նաև փարավոնին, ով կարծում էր, թե եբրայեցի բազմաթիվ մանուկների հետ [ըրում] խեղդել է նաև Մովսեսին՝ չիմանալով, որ նրա ձեռքով էր ինքը ծովի մեջ ընկղմվելու²: Այդպես էլ սա. քանի որ, հետապնդելով անորսալի Մանկանը, անզավակեցրեց Բեթղեհեմի որդիների մայրերին, նրանից վրեժ խնդրվեց նրա երեք որդիներով ու կնոջով հանդերձ³: Քանի որ ձեռնարկեց նորագյուտ սպանության, այսինքն՝ անչափահաս մանուկների, իր [որդիներին] էլ [չխնայեց], ինչից ավելի նորագյուտ չարիք ուրիշ մեկի չպատահեց: Սրանք ամենքը սատանայի որդիներն են՝ թե՛ նա, ով կարծեց, թե ոչնչացրել է Մովսեսին, թե՛ ով մտածեց սպանել Դավթին և թե՛ ով ջանաց խողխողել Դավթի Որդուն: Դավթի ճակատակեց Սավուղից, ինչպես [նրա] Որդին՝ Հերովդեսից: Քահանաները կոտորվեցին Դավթի համար⁴, և մանուկները՝ մեր Տիրոջ: Այդ քահանաներից փրկվեց Աբիաթարը⁵, իսկ մանուկներից՝ Հովհաննես [Մկրտիչը]⁶: Մեր Տերն արդեն իր ծննդյան ժամանակվանից, այն այգուց⁷, որը պտուղ չտվեց իր Տիրոջը, իբրև պտուղների երախայրիք՝ Հորն ուղարկեց ողկույզների կողովներ՝ այդ մանուկներին:

Սակայն մարդկանց բազմաքնին միտքը մանուկների վախճանի վերաբերյալ քննություն է կատարում, և ոմանք՝ ավելի մեղմ, ուրիշներ էլ ավելի հանդուգն բաներ են մոլեկանորեն խոսում: Ասում են. «[Աստված] ինչո՞ւ թույլ տվեց, որ մանուկներն իր պատճառով կոտորվեն»: Այսպիսիներին կարճ խոսքով ճշմարիտ պատասխան տանք: Մանուկների կոտորածի պատճառը ոչ թե Քրիստոսը եղավ, այլ թագավորի դիվային ցասումը, ինչպես որ [պահապան] զինվորների [սպանության պատճառը] ոչ թե Պետրոսն էր, այլ մյուս Հերովդեսի⁸ չար անմտությունը: Որովհետև եթե [Պետրոսը բանտից] ազատված լիներ մարդկային հնարներով, [նման սպանության համար] թերևս լիներ պատճառ: Սակայն [Հերովդեսը] տեսավ, որ բանտի դռները փակ են և պահապանները՝ իրենց տեղում, ուստի պետք է սքանչանար և երկրպագեր Աստծուն՝ թողություն խնդրելով [իր] հանդգնության համար, և ոչ թե սպաներ պահապաններին⁹: Այդպես էլ այս [Հերովդեսը], երբ տեսավ, որ հեթանոսները եկել են երկրպագելու, պատմվում է աստղի երևման մասին, և լսեց մարգարեությունը, պիտի հավատար և շտապեր [ինքն էլ] երկրպագություն մատուցելու և ոչ թե նենգեր և մեկին ոչնչացնելու նպատակով սպաներ շատերին:

[Նաև] ասում են. «Մանուկները, եթե երկար ապրեին, թերևս բազմաթիվ արդար գործեր կատարեին»: Սակայն սրանով և՛ ոչ սակավ գանձեր հավաքվեցին երկնքում նրանց համար, ովքեր Քրիստոսի փոխարեն հեռացան աշխարհից: Եթե ամենատես Բնությունն իմանար, որ [այդ մանուկները] մեծամեծ գործեր էին կատարելու [հետագայում], սպանողների ձեռքը չէր մատնի նրանց, որովհետև ինքն է ամեն ինչ տնօրինում: Նաև թեև մեղք չէին գործել, որ չարչարանքով արդարանային, սակայն անմեղությամբ խողխողվելը նրանց համար մեծ վարձատրության առիթ դարձավ: Եվ ի՞նչ վնաս ունեցան անչափահաս տարի-

¹ Ա. Թագ. ԺԹ—ԻԶ

² Ելք Ա. 22—Բ. 10, ԺԳ. 26—28

³ Քանի որ Հերովդեսը հոռոմեացիների աջակցությամբ ու բռնությամբ էր տիրացել Հուդայի թագավորության գահին, ուստի շարունակ մտավախություն ուներ այն կորցնելու: Այս պատճառով էլ նա նույնիսկ սպանել է իր կին Մարիամնեթին § Արահից ունեցած իր երկու որդիներին (ունեցել է ուրիշ կանայք § որդիներ §-ս), իսկ մահվանից առաջ սպանել է տվել նաև իր որդիներից մի ուրիշին: Ինքն էլ վախճանվել է դաժան հիվանդությունից (Հովսեփոս Փլավիոս, «Հրեական հնախոսություն», գիրք 17. Եւսեբիոս Կեսարացի, «Եկեղեցական պատմություն», գիրք Ա, գլխ. 6, 8):

⁴ Ա. Թագ. ԻԲ. 17—18

⁵ Ա. Թագ. ԻԲ. 20

⁶ Մատթեոս ավետարանիչն ասում է, որ կոտորվել են Բեթղեհեմում § «Արա բոլոր սահմաններում» գտնվող մանուկները: Ուստի Ն. Օնորիակին կամ Արա գործածած աղբյուրը համարում է, որ մանուկների կոտորածը տարածվել է մինչև այն մասերը, ուր գտնվում էր Հովհաննես Մկրտչի ծննդավայրը՝ Հուդան (Ղուկ. Ա. 39), որը, ըստ ավանդության, ներկայիս Էլյն Քերեմ բնակավայրն է § գտնվում է Երուսաղեմից արհմուտք՝ լեռնային մասում: Իսկ Բեթղեհեմը գտնվում է Երուսաղեմից շուրջ 7 կմ հարավ—արհմուտք:

⁷ Այդ այգին հրեա ժողովուրդն է (հմմտ. Մատթ. ԻԱ. 33—41):

⁸ Այսինքն՝ մանուկներին կոտորած Հերովդես Մեծի թոռ Հերովդես Ագրիպասի, ով սպանեց Հակոբոս Զեբեդյան առաքյալին (Գործք ԺԲ):

⁹ Գործք ԺԲ. 1—19

քում կոտորվելուց. վաղաժամ հասան խաղաղ նավահանգիստ: Մինչդեռ հետո նույնպես մեռնելու էին անշուշտ, բայց թերևս ո՛չ այդպիսի բարի պատճառով:

Այդ ժամանակ կատարվեց Երեմիա մարտարեի միջոցով ասվածը. «Ձայն օուժեց Ռամայից, ողբ, լաց § մեծ կոծ (Բ 17): Ռաբելը լալիս էր իր որդիների վրա § չէր կամենում մխիթարվել, քանզի չկային»¹ (Բ 18):

Քանի որ [մանուկները] կոտորածի լուրը շատերին տրտմեցրեց, այժմ [ավետարանիչը] կամենում է մխիթարել [ասելով], որ Աստված Հերովդեսի սրին արգելք չդրեց ոչ թե այն պատճառով, որ չկարողացավ, այլ որ նախապես գիտեր [այս մասին], ինչը նաև մարգարեի միջոցով էր կանխագուշակել, որպեսզի Նրա անճառելի նախախնամությանը նայելով՝ այսպիսի բաներից բնավ չխուժվեց: Ինչպես առակավոր խոսքով [Քրիստոսն] ասաց Իր աշակերտներին, «Երկու ճնճղուկը մեկ դանկով է վաճառվում, և նրանցից ոչ մեկը չի կորչում առանց ձեր Հոր [կամքի]: Բայց ձեր գլխի [բոլոր] մազերն իսկ հաշվված են» (Մատթ. Ժ 29–30), այսինքն՝ մի՛ կարծեք, թե անիրավներից ձեզ հասած չարչարանքը Նա չի տեսնում, որովհետև տեսնում է նույնիսկ մանրուքները և կարող է խափանել, բայց թույլ է տալիս՝ գիտենալով, որ [դրանք] օգտակար են ձեզ:

Սակայն քննության կարիք կա, թե ինչ պատճառով է այստեղ Ռաբելը հիշատակվում: Ռաբելը [Հովսեփի և] Բենիամինի մայրն էր և երբ մեռավ, թաղվեց Բեթղեհեմում², և քանի որ Բեթղեհեմը Բենիամինին էր բաժին ընկել³, և [Ռաբելի] գերեզմանն էլ մոտ էր [քաղաքին], [այնտեղ կոտորված] մանուկներն իրավամբ են կոչվում Ռաբելի որդիներ՝ իբրև Բենիամինից սերվածներ: Նաև քանի որ Լիան⁴ բազմորդությամբ խորհրդանշում է [Աստծո] առաջին ժողովրդին, իսկ Ռաբելը գեղեցկությամբ՝ Եկեղեցուն, ապա օտարները չէ՛, որ կոտորեցին, այլ Լիայի որդիները, [այսինքն] հրեաների ժողովարանը, Ռաբելի՝ Նոր Սիոնի⁵ որդիներին՝ գցելով փողոցներում: Նրանց վրա էր լալիս Ռաբելը, ով [խորհրդանշում է] Եկեղեցին, և չէր կամենում մխիթարվել, որովհետև Դավթի Որդու հետ ծնված մանուկները չապրեցին և չզարձան Նրա ավետարանիչները: Բայց [Դավթի Որդին] կտրեց Ռաբելի լացի ձայնը, որովհետև Իր «այցելության ժամանակ» (Ղուկ. ԺԹ 44) լինելով էին Իր համար քարոզիչներ, ովքեր և ստանալու են մեր մայր Վերին Երուսաղեմի գլխավոր սահմանները: Նաև այժմ ևս մխիթարելու է [Ռաբելին] նրա որդի Սավուղով, այսինքն՝ Պողոսով⁶, ով իբրև նրա արտասուքի վարձ տրվեց, լրացրեց նրա սպանված որդիների բացը՝ աշխարհով մեկ քարոզելով Աստծո Որդու գալստյան ավետիսը, և մեռավ Աստծո Որդու մահվան համար⁷ իր այն եղբայրների փոխարեն, ովքեր մեռան Նրա ծննդյան համար:

Երբ Հերովդեսը վախճանվեց, ահա Տիրոջ հրեշտակը Եփատոսում երճաց Հովսեփին երագում (Բ 19)

§ ասաց. «Վե՛ր կաց, Մանկան ու Նրա Մորը վերցրո՛ւ § օնա Իսրայելի երկիրը, որովհետև Մանկանը փնտրողները մեռան» (Բ 20):

Տե՛ս ավետարանչի հեղուկությունը, մանավանդ այն Հոգու, Ով նրա միջոցով խոսում էր, որ չի պատմում Հերովդեսի պատուհասական սատակման մասին՝ մանուկներին կոտորելու պատճառով եղած: Ասվում է, թե նա այնքան երկար տառապեց ծանր ու որդնալից հիվանդությունից, որ սրտի կատաղությունից սպանեց իր որդուն, իսկ դրանից առաջ սպանել էր իր որդիներից երկուսին ու կնոջը և իր սիրելիներից շատերին: Այնուհետև ինքն էլ դաժան [ցավերով] արձակեց իր դաժանացած հոգին: Սակայն [ավետարանիչը], ասես բարի մարդու մասին պատմելով, ասում է. «Երբ Հերովդեսը վախճանվեց» և «Մանկանը փնտրողները մեռան»՝ փոխարեն ասելով՝ մեջտեղից վերցվեցին, ոչնչացվեցին՝ ըստ Աստծո արդար հատուցման: Սրանով [ավետարանիչը] մեզ խրատում է թշնամիների հանդեպ այնպիսի կամք ունենալ, որ ոչ միայն վրեժ չխնդրենք մեր անձի համար, այլև եթե նույնիսկ Աստծուց վրեժխնդրություն լինի [նրանց], ոտնհար չլինենք⁸ և անարգական խոսքեր չարտաբերենք:

¹ Երեմ. ԼԱ 15

² Ծճճ. ԼԵ 19

³ Թե՛հ Բենիամինը ծնվել է Բեթղեհեմում, սակայն Եփատոսից հրեաների վերադարձից հետո՝ Իսրայելի ցեղերի միջև երկրի բաժանման ժամանակ, այս քաղաքը բաժին ընկավ ոչ թե Բենիամինի, այլ Հուդայի ցեղին (Հեսու ԺԵ 59). Բենիամինին հատկացված բաժնում գտնվում էր Երուսաղեմ քաղաքը (Հեսու ԺԸ 28):

⁴ Լիան Հակոբի առաջին կինն է՝ Ռաբելի ավագ քույրը, ով ամենից շատ զավակներ ծնեց Հակոբից (Ծճճ. ԻԹ—Լ):

⁵ «Նոր Սիոն» է կոչվում Եկեղեցին:

⁶ Պողոս առաքյալը Բենիամինի ցեղից էր (Հռոմ. ԺԱ 1), ուստի՛ Ռաբելը Գրա Աստվածաբան էր:

⁷ Այսինքն՝ ի սեր Բրիտանիայի. Ով մեզ համար Իրեն մահվան մատուցեց:

⁸ Այսինքն՝ ոտնատակ տալով՝ չտրորենք:

Բայց դու տես, որ փորձությունից հետո դարձյալ հանգստություն [է պարգևվում]։ որովհետև հրեշտակը չասաց, ինչպես առաջ, թե՛ դեպի օտարություն փախիր, այլ թե՛ գնա քո հայրենի երկիր։

Եվ նա վեր կացավ, վերցրեց Մանկան ու Նրա Մորը § եկավ Իսրայելի երկիր (Բ 21)։

Երբ եկավ, տեսավ, որ մանուկներին կոտորողը մեռել է, և երկրի վրա թագավորում է այդ վայրագի որդի Արքեղայոսը, ինչի մասին [ավետարանիչն] ասում է։

Երբ լսեց, որ Հրեաստանում թափափորում է Արքեղայոսը՝ իր հայր Հերովդեսի փոխարեն, վախեցավ և նախապես փախավ Գալիլեայի կողմերը (Բ 22)։

Եկավ բնակվեց Նազարեթ կոչվող քաղաքում, որպեսզի իրականացնար մարգարեի այն խոսքը, թե [Հիսուսը] Նազով-րեցի է կոչվելու (Բ 23)։

Սրա վրա կարելի է զարմանալ. եթե Հրեաստան վախենում էր մտնել, ապա Գալիլեա գնալ նույնպես պիտի վախենար, քանի որ այն ևս նույն [մարդու] իշխանության տակ էր։ Բայց ինչո՞ւ հրեշտակը հրամայեց փախչել և այնտեղ։ Հավանաբար՝ տեղի առավել հեռավոր և չարախոհների աչքից հեռու լինելու պատճառով։ Նաև որովհետև Արքեղայոսն այլևս չէր փնտրում [Մանկանը], քանի որ կարծում էր, թե շատերի հետ նաև սպանվել է այն մեկը, ում փնտրում էին։ Այլև՝ ամենագլխավորը՝ որպեսզի իրականանար այն մարգարեությունը, թե Նազովրեցի էր կոչվելու նա, Ով եկավ ամեն ինչ իրականացնելու։ Իսկ թե ո՞ր մարգարեն սա ասաց, մի՛ քննիր։ Որովհետև ինչպես իմանում ենք «Մնացորդաց» [գրքերից]¹, հրեաները մարգարեների շատ գրքեր կորցրել են իրենց ծովափնային ու ամբարշտութային պատճառով։ Սա պատմում է Երեմիան, ով գրել է «Թագավորությունների» չորրորդ գիրքը², թե շատ ժամանակներ հետո են գտել «Երկրորդ Օրենքի» [գիրքը] մի անարգ տեղում թաղված ու աղտոտված³։ Եթե գերությունից⁴ առաջ անփուլթ էին [սրբազան] գրքերի հանդեպ, որքան առավել գերությունից հետո։ Եվ քանի որ մարգարեներն ավելի շուտ էին այս մասին ասել, այդ պատճառով էլ «Նազովրեցի» էին Նրան կոչում։ Թեպետ Նաթանայելն անգիտանալով ասաց. «Նազարեթից կարո՞ղ է մի բարի բան լինել» (Հովհ. Ա 46), [ինչպես փարիսեցիները՝ Նիկոդեմոսին]։ «Քննիր և տես, որ Գալիլեայից մարգարե դուրս չի գալիս» (Հովհ. է 52), սակայն հետո, հասկանալով [Քրիստոսի մասին] գրված խոսքերը, հավատաց։ [Այս տարակուսյաների պատճառն այն է], որ [Նազարեթը] նշանավոր բնակավայր չէր, ոչ էլ՝ [Գալիլեայի] երկրամասը։ Սակայն [Հիսուսը] չգարչեց այնտեղ բնակվելու, այլ աշակերտներին էլ այնտեղ ընտրեց և նրանց հետ միասին «տեղ չունեք, ուր գլուխը դնեք» (Մատթ. Ը 20), որովհետև մտուրի մեջ դրվեց և Հերովդեսից փախավ, որպեսզի մեզ սովորեցնի օտար լինել աշխարհի համար և փութալ երկնային հանգստարանը, ուր և ինքն է նստած Հոր աջ կողմում։

Իսկ թե ինչո՞ւ Դուկասը չի ասում, որ հրեշտակի հրամանով գնացին Նազարեթ, պատճառն այն է, որ նա պատմում է ոչ թե Եգիպտոսից վերադառնալուց հետո [Նազարեթ] գնալու մասին, ինչի մասին [ընդհանրապես] չի գրում, այլ այն մասին, որ Օրենքի [պահանջած] սրբությունը կատարելուց հետո վերադարձան Նազարեթ, քանի որ քառասուն օր Բեթղեհեմում մնալուց հետո Մանկանը բերեցին Երուսաղեմ՝ Տաճար, և այնտեղից գնացին Նազարեթ⁵, որտեղից էլ՝ Եգիպտոս։ Եվ [Եգիպտոսից] վերադարձից հետո է, որ հրեշտակի հրամանով բնակվեցին Նազարեթում։ Ավետարանիչները գրել են ոչ թե իրենց [մտքի արդյունքը], այլ այն, ինչը հրաման են ստացել [Սուրբ] Հոգուց։

ԳԼՈՒԽ Գ

¹ Ա. Մ. Ա. Թ 1, Բ Մ. Ա. Ժ Գ 22, Ժ Զ 11 § 6

² Այս տեսակետի պատճառ կարող է լինել այն, որ Երեմիան մարգարեացել է Հուդայի Հովսիա § ապա հաջորդած մի քանի թագավորների օրոք, իսկ այդ թագավորների մասին պատմվում է Դ. Թագ. գրքում (Ի Ա.—Ի Դ)։ Երեմիայի մարգարեության § Հովսիայի թագավորության ժամանակամիջոցում էր, որ գտնվեց Մովսեսի Օրենքի գիրքը։ Իսկ «Թագավորների» Դ գրքի այն մասերը, ուր խոսվում է Եսայի մարգարեի մասին (գլ. ԺԸ 17—Ի 19), ենթադրվում է, թե գրել են Եսայու աշակերտները։

³ Դ. Թագ. Ի Բ 8, Բ Մ. Ա. Լ Դ 14

⁴ Նկատի է առնված Բաբելոնյան գերությունը, երբ բազմաճակատ հրեաներ, ստաչին անգամ՝ Հովաքին թագավորի հետ (Ա. Բ. 597թ.), երկրորդ անգամ՝ Երուսաղեմի գրավումից հետո (Ա. Բ. 587թ.), գերեվարվեցին Բաբելոն։

⁵ Ղուկ. Բ 22—39

Այդ օրերին Հովհաննես Մկրտիչը օալիս է քարոզելու Հրեաստանի անապատում (Գ 1) § ասում է. «Ապաշխարե՛ք, քանզի մոտեցել է երկնքի արքայությունը» (Գ 2):

«Այդ օրերին» խոսքը չի նշանակում, որ Հովհաննեսն անապատից¹ եկավ ու [Քրիստոսին] մկրտեց [այն ժամանակ], երբ Քրիստոսը մանուկ էր և մեծանում էր Նազարեթում: Որովհետև Նրա ծննդից հետո երեսուն տարի է անցել՝ ըստ Ղուկասի վկայություն², և հետո՝ է եկել մկրտվելու: Սակայն [Սուրբ] Գիրքը սովորություն ունի որոշ դեպքերում միայն իրողությունները շարադրել՝ առանց դրանց ժամանակը ցույց տալու, ինչպես որ Տերն էլ Ձիթենյաց լեռան վրա [ուսուցանելիս] Երուսաղեմի ավերմանն առնելով երեք իր երկրորդ գալուստը³, բայց սրանք [ժամանակով] խիստ հեռու են միմյանցից:

Պետք է քննել նաև, թե Հովհաննեսն ինչո՞ւ որոշում կայացրեց մկրտություն կատարելու: [Սա արեց] ո՛չ իր կամքով, այլ նախկին մարգարեների պես՝ Աստծուց շարժված, ինչպես ասում է Ղուկասը. «Անապատում Աստծո խոսքը եղավ Հովհաննեսի վրա» (Ղուկ. Գ 2), այսինքն՝ քարոզելու հրամանը: Եվ Հովհաննեսն ինքն էլ ասաց. «Ով ուղարկեց ինձ ջրով մկրտելու, Նա՛ ինձ ասաց. «Ում վրա տեսնես, որ իջնում է Հոգին աղավնու տեսքով, Նա՛ է մկրտելու Սուրբ Հոգով»» (Հովհ. Ա 33): Իսկ թե ինչ նպատակով ուղարկվեց Աստծուց, նույն ինքը Մկրտիչը հայտնապես ցույց տվեց, երբ մատնանշեց Քրիստոսին՝ [ասելով]. «Սա՛ է Նա, Ում մասին ես ասում էի, թե գալու էր իմ հետևից.... Ես չգիտեի Նրան, բայց որպեսզի Նա հայտնի դառնա Իսրայելին, դրա համար՝ եկա ջրով մկրտելու» (Հովհ. Ա 30–31) և քարոզելու և խոսելու Հրեաստանի անապատում: Ինչպես թռչունն է խոսում գիշերվա լուռության մեջ, այդպես Հովհաննեսը՝ անապատի լուռության մեջ, երբ լուել էին նախկին մարգարեները, սկիզբ էր առել Օրենքի լուռությունը, որովհետև Իսրայելի տունն անապատացել էր բարիքներից: Նաև որովհետև քարոզության սկզբում [Հովհաննես Մկրտիչը] բազմախուռն մարդկանց մեջ չհայտնվեց, որպեսզի չկարծվեր, թե այդպիսի ճգնաժամական կերպարանքով փառք է որսում, այլ քարոզության խոսքը սկսեց հնչեցնել նախ երկրի ծայրում՝ Հորդանանին մոտ (ուր սակավաթիվ էին բնակիչները, և որն էլ ավետարանիչը կոչում է «Հրեաստանի անապատ»), որպեսզի [քարոզության] լուրն առնելով՝ ամենքն այնտեղ ժողովվեին և առավել հոժարություն ականջ դնեին խոսքին:

Իսկ ի՞նչ էր այդ քարոզության խոսքը. «Ապաշխարե՛ք, քանզի մոտեցել է երկնքի արքայությունը»: Այս խոսքը [նախկին] մարգարեների [քարոզածից] բարձր է, քանի որ ոչ թե երկրային հարստություններ է ավետարանում, այլ երկնքի արքայությունը՝ ցույց տալով Տիրոջ արքայության մոտենալը, ինչպես Տերը մաքուր հոգիների մեջ բնակվող «արքայություն» կոչեց հենց Իրեն՝ ասելով. «Երկնքի արքայությունը ձեր ներսում է» (Ղուկ. Ժ 21): Ուստի [Հովհաննեսի խոսքը] նշանակում է, որ Նա, Ով կարողություն ունի արքայություն տալու Իրեն սիրողներին, մոտ է և հասել է դռներին: Եվ «արքայություն» ասելով՝ ոչ միայն [Տիրոջ] առաջին գալուստի մասին էր խոսում, այլև երկրորդը ցույց տալիս:

Բայց Մարկոսն ու Ղուկասն ասում են, որ Հովհաննեսը ոչ միայն ապաշխարություն և արքայություն էր քարոզում, այլև մեղքերի թողություն⁴: Սակայն ինչպե՞ս էր հնարավոր, որ նախքան Չոհի մորթվելն ու մատուցվելը, նախքան մեղքի մեղքի վերացումը, նախ նախքան Սուրբ Հոգու իջնելը մեղքերի թողություն լինելը: Եվ եթե Հովհաննեսի մկրտությանը դա լինել, ապա ի՞նչ հարկ կլինել, որ Քրիստոսն այն ամենը կրեր: Եվ ինչպե՞ս Հովհաննեսից մկրտվածներին առաքյալները վերադառնալու կմկրտեին: Արդ՝ այս խոսքը բացատրում ենք այսպես: Հովհաննեսը ոչ թե ասում էր, թե իր մկրտությանը են մեղքերի թողություն ստանալու, այլ [Սուրբ] Հոգու՝ մկրտությանը՝ նրանից հետո Եկողի միջոցով, ինչպես կարելի է հասկանալ հետևյալ խոսքից. «Ես մկրտում եմ ձեզ,– ասում է,– ջրով՝ ապաշխարության համար, բայց գալիս է ինձնից չզորը, ... Նա կմկրտի ձեզ Սբ Հոգով ու կրակով» (Գ 11): [Սրանով] ցույց է տալիս, թե՛ «Այս մկրտությանը չէ՛, որ թողություն է լինելու, այլ մեղքերի թողություն կստանա նա, ով իմ այս քարոզությանը կհավատա ինձնից հետո Եկողին»: Որովհետև Հովհաննեսի մկրտությունը, որն առավել էր, քան Մովսեսինը, միայն ապաշխարությունն էր, իսկ Քրիստոսինը ապաշխարությունը չէ, այլ ձրի թողությունն ու շնորհով որդեգրությունը: Նաև քանի որ հրեաները հպարտ էին և իրենց արդար էին համարում, ինչպես փարիսեցիները, որոնց Պողոսն ամբաստանում է, թե «չգիտեն Աստծո օրենքը և կամենում են իրենցը հաստատել» (Հռոմ. Ժ 3), սա նկատի ունենալով՝ Հով-

¹ «Անապատ» բառն Ավետարանում § հայրաբանական գրականության մեջ գործածվում է ոչ թե այժմյան իմաստով, այլ անմարդաբնակ վայրի, որը կարող է լինել § լեռնային:

² Ղուկ. Գ 21–23

³ Մատթ. ԻԳ 3–51

⁴ Մարկ. Ա 4, Ղուկ. Գ 3

Հաննեսը նրանց հուշում է, որ սուրբ չեն, ինչպես կարծում են, այլ բազմաթիվ մեղքերով լի և ապաշխարության կարոտ: Ուստի ասում է նրանց. «Ապաշխարության արժանավայել պտո՛ղ տվեք» (Մատթ. Գ 8):

Սրան առընթեր դնում է նաև թողությունը, որպեսզի թողության հույսով ավելի հեշտությամբ խոստովանեն ու ապաշխարեն, և դրանով [նրանց] բերի առ Քրիստոս, միայն Ո՛վ ունի երկրի վրա մեղքեր ներելու իշխանություն: Եվ այնքան ակորթելի խոսքով էր հորդորում նրանց մկրտության գալու, որ նույնիսկ մաքսավորներն ու զինվորներն էին հարցնում, թե ինչ է հարկավոր անել, և նրա խոսքերն ու գործերն ավելի էին նպաստում նրանց հավատալուն: Որովհետև տեսնում էին երեսուն տարի հետո անապատից եկած մի մարդու՝ հարուստ քահանայապետի որդու, ով երբեք չձգտեց մարդկային պատվի: Նա նաև Եսայուն ուներ իբրև վկա, ինչպես գրում է ավետարանիչը:

Որովհետև սա է նա, ում մասին ասվեց Եսայի մարգարեի միջոցով. «Անապատում բարբառի՜ ձայնն [ասում է]. «Պատրաստե՛ք Տիրոջ ճանապարհը § ուղի՛ղ դարձրեք Նրա շավիղները»² (Գ 3):

[Եսային] այնքան նախանձախնդիր եղավ մարգարեներին, մանավանդ՝ [նրանց միջոցով խոսող] Հոգուն, որ ոչ միայն Տիրոջ մասին խոսեց, այլև նրա, ով Նրա գալստյան նախակարապետն էր լինելու, նաև անապատի, որտեղից [Կարապետը] գալու էր, և նրա քարոզության կերպի, որով սովորեցնելու էր: Եվ տես, թե ինչպե՛ս է, որ թեև մարգարեն ու Մկրտիչը խոսքով տարբերվում են, սակայն իմաստով նույն բանն են ասում: Որովհետև մարգարեն հրամայում է Տիրոջ ճանապարհները պատրաստել, իսկ Մկրտիչը՝ «Այսուհետև ապաշխարության արժանավայել պտո՛ղ տվեք», որով, ճշմարիտ ապաշխարության միջոցով, ապաշխարողների հոգում Աստծո համար ճանապարհ է պատրաստվում: Իսկ Ղուկասը [Մկրտչի] մասին Եսայու ոչ միայն այս, այլև ամբողջ մարգարեությունն է մեջբերում իր շարադրանքում. «Բոլոր ձորերը կլցվեն, և բոլոր լեռներն ու բլուրները կխոնարհվեն, դժվարինը դյուրին կդառնա, առապարները՝ հարթ ճանապարհներ, և ամեն մարմին կտեսնի մեր Աստծո փրկությունը» (Ես. Խ 4–5, Ղուկ. Գ 5–6):

Արդ՝ Հոգին «անապատում բարբառի ձայն» է կոչում նրան, որովհետև ինչպես ձայնն ու խոսքը նախքան արտաբերվելը ծածկված են մտքում և երբ արտաբերվում են, նախ ձայնն է դուրս գալիս, ապա խոսքը՝ հետևում, այդպես էլ Հովհաննեսն ու Տերը Հոր գիտության մեջ՝ ասես մտքում, երեսուն տարի ծածկված մնացին աշխարհի համար: Եվ երբ Հայրը կամեցավ Որդուն հայտնի դարձնել, նախ անապատից ուղարկեց Հովհաննեսին՝ իբրև ձայն, որպեսզի արթնացնի լսողներին: Իսկ երբ ձայնը լսվեց, այնուհետև եկավ Խոսքը, որպեսզի նոր օրենք սահմանի լսողների համար: Այս պատճառով էլ [մարգարեն] չի կոչում [Հովհաննեսին] լուկ «ձայն», այլ՝ «բարբառի՛ [ձայն]», որով նկատի ունի հոգավոր խոսքը. որովհետև ձայնը Հովհաննեսն է, իսկ բարբառը՝ Քրիստոսը: Իսկ ի՞նչ է անապատից [եկած] Չայնն ասում:

Պատրաստե՛ք Տիրոջ ճանապարհները:

Ինչպես որ երկրավոր թագավորների առաջ են անհարթություններից մաքրում ճանապարհները, այդպես մաքրեք դուք էլ, ասում է, ձեր հոգու ճանապարհը մացառուտ մեղքերից, որպեսզի երկնավոր Թագավորը, որ գալու է, ձեր միջով խաղաղությամբ ընթանա, որովհետև աշխարհային զբաղմունքներից անապատացած [մարդու] հոգում, թեկուզ նա լուռ նստի էլ, թնդում է աստվածային խոսքի ձայնը: Իսկ անճանապարհ անապատ հոգում Աստծո խոսքը չի ընթանում, և նա, ում հոգու շավիղն ուղիղ չէ, չի կարող տանել Քրիստոսին:

[Մարգարեն] «ճանապարհ» է կոչում նաև մարմնավոր առաքինությունները՝ աղոթքը, պահքը և մնացածները, իսկ «շավիղ»՝ հոգևոր հայեցողությունը, որը [ձեռք է բերվում] մաքրությամբ ու իմաստությամբ, որոնցով դառնում ենք Աստծո Հոգու օթևան:

Մարգարեաբար ցույց է տալիս նաև ճանապարհի պատրաստման եղանակը: «Բոլոր ձորերը կլցվեն», ասում է: «Չոր» է կոչում բարի գործերից աղքատ անձանց և նրանց, որ գլորվել են ներքև՝ մեղքերի մեջ, և դրանք լցնել է հրամայում արդարությամբ, որպեսզի Աստված կարողանա ընթանալ: Իսկ «լեռ» և «բլուր» է կոչում Հպարտացածի՝ իշխանությունը, որը [Տերը] խոնարհեցրեց ու կոխտեց ոչ միայն Իր, այլև Իրեն հավատացողների համար: «Լեռ» է կոչում նաև կռապաշտությունը, և «բլուր»՝ զանազան մեղքերը:

¹ Գրաբ. «բարբառ» — ընդհանրապես է մարդկային ձայն, խոսք: Թարգմանության մեջ անհրաժեշտ նկատվեց պահել գրաբարյան բառը, քանի որ հետո Օտրոհալին հենց այդ բառն է մեկնելու:

² Ես. Խ 3

³ Այսինքն՝ սաստանայի:

«Դժվարինը դյուրին [կդառնա]», այսինքն՝ [Տերն] այն առաքինությունները, որոնք նախկինում դժվար էին թվում մարմնասերներին, քաղցր ու դյուրին դարձրեց գալիք [բարիքների] հույսով: Նաև՝ Օրենքի դժվարությունը փոխվեց մեր հավատքի դյուրությունը. որովհետև մեղքերի թողությունը եղավ ոչ թե քրտինքով ու ջանքով, այլ շնորհով ու ողորմությամբ: Այլև՝ խառնակեցիկ¹ դժվարին կյանքը [Տերը] վերածեց արդարության դյուրին կյանքի, ինչպես և եղավ, որովհետև մաքսավորներն ու պոռնիկները հրաժարվեցին ապականված վարքից և եկան դեպի ուղիղ ճանապարհները:

«Առապարները²՝ հարթ ճանապարհներ»: Կուսությունը, արյամբ նահատակությունը և ամեն տեսակ ժուժկալություն, որ նախապես անկոխ էին մարդկանց ընթացքում, այժմ, որպես հարթ ճանապարհ, դյուրափոխ դարձան, և նրանցով շատերն են ընթանում:

«Եվ ամեն մարմին կտեսնի մեր Աստծո փրկությունը»: Ոչ միայն հրեաները, այլև մարդկային բոլոր ցեղերը կտեսնեն աշխարհի փրկությունը՝ այն, որ Որդին ուղարկվեց Հորից: «Մարմին» է կոչում [Սուրբ] Հոգու շնորհի [տվչությունից] առաջ եղած [մարդկանց] ըստ այս խոսքի. «Իմ Հոգին չի բնակվի այդ մարդկանց մեջ, քանի որ մարմին են դրանք» (Ծննդ. 2 3): Իսկ երբ տեսան Աստծո փրկությունն ու հավատացին [դրան], [Սուրբ] Հոգով հոգիացան:

Հովհաննեսը կրում էր ուղտի մազից հափուստ § մեջքի՞ն՝ կաշվե փոսի (Գ 4):

Որոշ բաներ մարգարեներն ասացին, որոշ բաներ էլ թողեցին ավետարանիչներին: Ուստի Մատթեոսը նախ մարգարեի խոսքն է ներկայացնում, ապա իրենը: Եվ այդ արդարի հագուստի նկարագրությունը հենց այնպես չի անում, որովհետև Հուլյոս զարմանալի էր մարդկային մարմնի մեջ այդպիսի ժուժկալություն տեսնելը: Այնուհետև հրեաների մեջ արթնացնում է մեծ Եղիայի հիշատակը և սրան՝ [Հովհաննեսին], ավելի մեծ ու զարմանալի ցույց տալիս. որովհետև առաջինը քաղաքներ ու տներ էր մտնում ու սնվում, իսկ սա խանձարուրից իսկ բնակվում էր անապատում, որովհետև պետք էր, որ երկրի անեծքն ու մարդկանց քրտինքը³ խափանել Պատրաստվողի կարապետը այդպիսի ձևով հանդես գար: Ուստի ոչ Հոգ էր մշակում, ոչ ակոս բացում, ոչ երեսի քրտինքով ուտում հացը, այլ [նրա] սեղանը կազմվում էր հեշտությունամբ և ինչպես պատահեց: Կրում էր ուղտի մազից հագուստ, որպեսզի խրատի մեզ ընթանալ դեպի Ադամի առաջին ազնվականությունը, որում նա հագուստի և վերարկուի կարիք չուներ: [Հովհաննեսի] այս կերպարանքը խորհրդանշում էր ապաշխարությունն ու արքայությունը. ապաշխարությունը՝ սգավորի զգեստի պատճառով, իսկ արքայությունը՝ անկարիք լինելով:

[Հովհաննեսն] այդ զգեստը կրում էր նաև Մեծ Կուսորդու խոնարհության նմանությամբ, Ով ծառայի կերպարանք հագավ⁴ և դրանով սպասում էր Ոչխարի՝ խաչով մորթվելուն, որպեսզի անմաքուր կենդանու բուրդը վերածեր իմանալի և լուսակեզ մաքրափայլ գեղմի:

Կիսամաքուր կենդանու բուրդը խորհրդանշում էր նաև փարիսեցիների կեղծավորությունը. [Հովհաննեսը] սուգ էր հագել նրանց կուրություն պատճառով՝ ըստ մանուկների մասին այն առակի, որը Տերը [պատմեց] Հովհաննեսի վերաբերյալ, թե՛ «Ողբացիք, և չկոծեցիք» (Մատթ. ԺԱ 16–17):

Մի՛ զարմացիր, թե որտեղից էր նա գտնում այդ հագուստն ու գոտին, այլապես պիտի քննես նաև մնացածը, թե ինչպես էր ձմեռը կամ ամառը փափուկ մարմնով շրջում անապատում: Ամեն ինչ Աստծո տեսչությունը վերագրիր, որ ամեն ինչում խնամք է տանում արգարների մասին, որոնց ոչ միայն կյանքը, այլև ոսկրերն է անկորուստ պահում՝ ըստ գրվածի⁵: Այդպես էլ սրան էր անապատում պահում ասես երկնքում և աշխարհում նրան ցույց տալիս իբրև երկնքից իջած հրեշտակ:

Իսկ ինչո՞ւ էր մեջքի՞ն փոսի կապում՝ հարցնում են: Առաջին սրբերի սովորության համաձայն, ինչպես որ Եղիան, Պետրոսն ու Պողոսն էլ էին գոտևորված՝ ասես կազմուկատրաստ թե՛ մարմնավոր և թե՛ հոգևոր գործերին ու ճանապարհի ընթացքին: Գոտու միջոցով խրատվում ենք նաև անբան կենդանիների պես առանց կապանքների չպահել մեր մեջքը՝ [մարմնական] ցանկություն համար, այլ աշխարհիկ սիրո տարփանքը վերափոխել աստվածայինի [հանդեպ սիրուն]: Իսկ [գոտու] կաշվից լինելը խորհրդանշում էր այն կրողի արտերի մեռելությունը:

¹ խառնակեցիկ — անկարգ, անօրեն

² առապար — քարքարոտ, խորդուքորդ տեղանք

³ Ծննդ. Գ 17–19

⁴ Փիլիպ. Բ 7

⁵ Սաղմ. Լ Գ 21

Նրա կերակուրը մորեխն ու վայրի մեղրն էին:

Մորեխը, ըստ Օրենքի, ուտելի էր¹, նմանապես և մեղրը, թեև չէր ընծայվում Աեղանին²: Ուստի նա, ով [իր վարած] կյանքով վեր էր Օրենքից, մոտենում էր երկուսին էլ ո՛չ անխորհրդապես՝ միայն իբրև կյանքի պահպանմանն անհրաժեշտ կերակուրների, այլ իբրև Օրենքից բխող խորհուրդների: Որովհետև ինչպես որ մորեխն է անարյուն ու երկնաթուփ, այդպես էլ նա էր փտերից մաքուր և երկնային առաքինությամբ, և իր կերած մեղրի քաղցրությամբ էլ ճաշակում էր [Սուրբ] Հոգու իմաստությունը, որը Դավիթը շատ ավելի քաղցր է համարում, քան մեղրախորիսխը³: Նաև՝ «Քաղցր են իմ քիմքում Քո խոսքերը՝ ավելի, քան մեղրը՝ բերանիս համար» (Սաղմ. ՃԺԸ 103): Եվ [սա] դեռ Օրենքի մանուկների [կաթի] քաղցրությունն էր և ո՛չ թե կատարյալների ավետարանական կատարյալ կերակուրը:

Այդ ժամանակ նրա մոտ էին □նում բոլոր երուսաղեմացիները, ամբողջ Հրեաստանն ու Հորդանանի բոլոր կողմերի [բնակիչները] (Գ 5):

Հորդանան □ետում մկրտվում էին նրանցից § խոստովանում իրենց մեղքերը (Գ 6):

Երբ [Հովհաննեսի] մարգարեությունն ու սքանչելի վարքի համբավը տարածվեց, սկսեցին նրա մոտ գնալ համարյա ամբողջ երկրի բնակիչները, որոնց հիմնական մասին [ավետարանիչը] հանվանե է հիշատակում: Արդարև զարմանքի արժանի բան էր մարդկային կերպարանքով հրեշտակ և երկար տարիներ մարգարեացող մեկին տեսնելը, ում քարոզության կերպն էլ էր նոր ու չնաչխարհիկ⁴. որովհետև ոչ թե պատերազմական հաղթանակների, այլ երկնքի, երկնային առաքինությունների և գեհենի տանջանքների մասին էր պատմում: [Հովհաննեսի կատարած] մկրտության պարագաներն ու մկրտվածներին խոստովանել տալը հայտնապես Նոր Օրենքի խորհրդանիշներ էին. մկրտության ջուրը՝ [Սուրբ] Հոգով մկրտության, և խոստովանությունը՝ այն խոստովանություն, որը [կատարվում է], երբ մեկը մկրտությունից հետո է մեղանջում: Այդ պատճառով էլ [ավետարանիչը] գրում է, որ ոչ թե նախքան մկրտությունն էին խոստովանում, այլ մկրտությունից հետո:

Տեսնելով, որ սադուկեցիներից ու փարիսեցիներից շատերը եկել են իրենցից մկրտվելու՝ ասաց նրանց. «Իժերի՛ ծնունդներ, ո՞վ ձեզ ցույց տվեց փախչել □ալիք բարկությունից» (Գ 7):

Իր մեջ եղած աստվածային Հոգու իմաստությամբ՝ ընտրողապես է խոսում իր մոտ եկածներից յուրաքանչյուրի հետ: Խառնիճաղանջ ժողովրդին, որ պարզամիտ ու անմեղ էր, ասում է. «Ապաշխարե՛ք, որովհետև մոտեցել է երկնքի արքայությունը» (Գ 2), իսկ փարիսեցիների ու սադուկեցիների հասցեին սաստող խոսքեր է ասում: Եվ հիրավի՛. որովհետև հոգու աչքով տեսավ, որ նրանք ոչ թե հավատով, այլ նենգավոր կեղծավորությամբ են եկել մկրտության, ինչպես Սիմոն մոգը՝ առաքյալների մոտ⁵: Սա հայտնապես ցույց է տալիս Հովհաննես ավետարանիչը, որովհետև [գրում է, որ] Երուսաղեմում գտնվող քահանայապետերը [Մկրտչի] մոտ մարդ են ուղարկում և հարցնում. «Քրիստոսն ասես դու, Եղիա՞ն, թե մարգարեն» (Հովհ. Ա. 19–21): Ուղարկվածները փարիսեցիներից էին, և նրանց հարցուփորձի նպատակը ոչ թե այն էր, որ կամենում էին ստուգել [Մկրտչին] պատվելու համար, այլ քանի որ տեսան, որ նա իբրև մարգարե պատվում է ժողովրդից, նախանձից վառված՝ մտածեցին խոսքով նենգել նրան: Եթե ասեր. «Քրիստոսն եմ», նրա այդ խոսքով կդատեին նրան, թե ստախոս է, որովհետև գիտեին, որ նա ղևտացիների ցեղից է, մինչդեռ Քրիստոսը [պիտի լիներ] Դավիթի ցեղից: Իսկ երբ պատասխանեց. «[Քրիստոսը] չեմ», ասացին. «Իսկ ինչո՞ւ ես մկրտում, եթե Քրիստոսը չես» (Հովհ. Ա. 25): Նույն մտքով նաև Տերն էր հայտնապես ասում նրանց մասին. «Ժողովուրդն ու մաքսավորներն արդարացրին Աստծուն Հովհաննեսի մկրտությամբ մկրտվելով, իսկ փարիսեցիներն ու օրենսգետները, նրանից չմկրտվելով, Աստծո խորհուրդն անարգեցին իրենց մեջ» (Ղուկ. է. 29–30): Նաև երբ Քրիստոսը հարցրեց նրանց. «Հովհաննեսի մկրտությունը որտեղից էր՝ երկնքից, թե մարդկանցից» (Մատթ. ԻԱ. 25), պատասխանեցին, թե չգիտեն: Թեպետ գիտեին, որ երկնքից էր, սակայն [այդպես ասացին], որովհետև [Քրիստոսը] կարող էր ասել. «[Այդ դեպքում] դուք ինչո՞ւ չեք հավատում իմ մասին նրա վկայածներին»: Իսկ եթե [ասեին, որ Հով-

¹ ՂՏտ. ԺԱ. 22

² Նկատի ունի Երուսաղեմի տաճարի զոհասեղանը:

³ Սաղմ. ԺԸ 11

⁴ չնաշխարհիկ – ո՛չ այս աշխարհից, գերաշխարհիկ, նորահրաշ

⁵ Գործք Ը 9–24

Հաննեսի մկրտութիւնը] մարդկանցից էր, ժողովուրդը կքարկոծեր նրանց, քանի որ Հովհաննեսին մարգարե էր համարում¹:

Ուրեմն՝ քանի որ [փարիսեցիներն ու սադուկեցիներն] այսպիսի մտադրութեամբ էին գալիս Հովհաննեսի մոտ, և քանի որ նա մարգարե էր, հասկացավ նրանց սրտի չարութիւնը և ժողովրդին թողնելով՝ ահագոտ խոսքով դիմեց նրանց. «Իժերի՛ ծնունդներ»: Նրանց պատշաճորեն՝ համեմատեց չարաթուլն կենդանու հետ. որովհետև ինչպես որ այդ կենդանին է սպանում իր մորը՝ ուտելով նրա որովայնը, և ապա դուրս գալիս [նրա միջից], այդպես էլ սրանք սպանեցին իրենց ծնողներին՝ մարգարեներին, և դուրս եկան Աստուծո օրենքից՝ իբրև մորից: Եվ ինչպե՞ս իժերի նման չէին նրանց հայրերը, որ անապատում բյուրավոր երախտիքներ ընդունելով [Աստուծոյ] հորթին երկրպագեցին և ցանկանում էին Եգիպտոս վերադառնալ², ուստի Մովսեսը նրանց կոչում է «Սոդոմի այգիներ» ու «Գոմորի որթատունկեր»³: [Փարիսեցիներին ու սադուկեցիներին] Տերը [նույնպես] «օձ» է կոչում⁴ նրանց անդարձ չարութեան և թաքուն պահած թուլնի պատճառով, որ միշտ ծարավ էին արդարների արյանը: Դավիթն էլ է [իր ցեղին] կոչում «չար ու դառնասիրտ» (Սաղմ. Հէ 8), իսկ Եսային՝ «Սոդոմի իշխաններ» (Ես. Ա 10):

Իժ է նաև հակառակասեր Վիշապը, և իժերի ծնունդներ՝ նրա կամքին հետևողները: [Հովհաննեսը] մարգարեների պես չասաց այն, ինչ սովոր էին նրանք լսել՝ փախուստ մարմնավոր պատերազմներից ու գերութիւններից, այլ [խոսեց] գալիք բարկութիւնից ու գեհենի կրակից [փախուստի] մասին:

Իսկ ի՞նչ է [Աշանակում] «ո՞վ ձեզ ցուց տվեց փախել»-ը: Ինչպես եթե մի դեպ, ավելի հարմար դիտանոցից տեսնելով թշնամիների գալուստը, աղաղակի երկրի [բնակիչներին], որ զգուշանան, սակայն նրանք անհոգ գտնվելով՝ արհամարհեն դետի աղաղակը, իսկ երբ տեսնեն, որ թշնամիները հարձակվում են սպանելու, փախչեն ու ապավինեն դիտանոցին, պատշաճ կլինի, որ դետն ասի նրանց. «Երբ ազդարարում էի փախչել, ինչո՞ւ չէիք լսում. այժմ ո՞վ ձեզ ցուց տվեց փախչել ու այստեղ գալ», ահա սա՛նկատի ունի նաև Հովհաննեսի այս խոսքը: Աստված ավելի առաջ ասես բարձր դիտանոցից ձեզ կանչեց Օրենքի և մարգարեների միջոցով՝ զգուշանալու մեր բնութեանը թշնամու [բերած] զանազան մահերից և առաքինի վարքով գնալու դեպի Իրեն: Այժմ, երբ խրատիչները լուեցին, և Դատավորը մոտեցել է, դատաստանի ժամանակը՝ հասել, ո՞վ ձեզ ցուց տվեց փախչել ներում չիմացող նրա բարկութիւնից և ապաշխարութեան դիմել: [Հովհաննեսը] չի խոսում տանջանքներից ու կրակից փախուստի մասին, այլ բարկութիւնից, որն ավելի սաստիկ է՝ ըստ աստվածային Պողոսի. «Աստուծո բարկութիւնը հասնելու է մարդկանց ամեն ամբարշտութեան ու անիրավութեան վրա» (Հռոմ. Ա 18): Նաև՝ «...կփրկվենք, - ասում է, - գալիք բարկութիւնից» (Հռոմ. Ե 9): Սրանցից սովորում ենք, որ մեղավորների համար գեհենի կրակից էլ ծանր է Արարչին իրենց վրա բարկացած տեսնելը: Այն այստեղ [Նրա ցուցաբերած] բարկութեան նման չէ, որը [մեր] խրատի և դարձի համար է, այլ ներում չունեցող է ու հավիտենական, այնպես որ [մեղավորները] տեսնելու են, որ ոմանք կանչվելու են առաջ և պսակվելու են, իսկ իրենք բարկութեամբ մերժվելու են Աստուծո երեսից:

Սակայն [Հովհաննեսը] շարունակ ահագոտ խոսքեր չի ասում, այլ դառնում ու ավելի մեղմ խոսքերով է խրատում, ինչպես հայրերը՝ որդիներին:

Այսուհետև ապաշխարութեան արժանավայել պտուղ տվեք (Գ 8):

Բավական չէ, ասում է, միայն փախչել չարիքներից, պետք է նաև բարի գործեր կատարել: Այն սովորութիւնը չեմ պահանջում, որն ունեիք մարգարեների միջոցով, որ սպառնալիքների երեսից հեռանում էիք մեղքերից, բայց վերադառնում դրանց: Այս [պահանջը] նոր է և առավել բարձր: Որովհետև ոչ թե ինչ-որ մարգարե է եկել, այլ մարգարեների Տերը. ոչ թե երկիր է կանչում ամենքին, այլ երկինք, և նրա պարգևներն ու պատիվներն անմահական են: Թեև նախկին դարերում ծառաների կանչով չզարձաք, սրանից հետո, երբ Տերը եկել-հասել է, և նրա բարկութիւնը՝ իջել անապաշխարների վրա, ցուց տվեք ո՛չ լուր ապաշխարութեան, ասում է, այլ նաև պտուղներ:

Իսկ ի՞նչ է ապաշխարութեանը, կամ ո՞րն է նրա պտուղը: Ապաշխարութիւնը միայն ապաշավելն է անցած վատ գործերի համար, իսկ նրա պտուղը չարիքների հակառակը գործելն է, [այսինքն]՝ արդարութիւն: Օրինակ՝ անմաքուր վարքի փոխարեն սրբութիւն [ունենալ], որկրամոլութեան ու հարբեցողութեան փոխարեն

¹ Մատթ. ԻԱ, 26—27

² Ելք. ԼԲ

³ Բ. Օր. ԼԲ 32

⁴ Մատթ. ԻԳ 32

րեն քաղցել ու ծարավել, ծիծաղելու փոխարեն արտասովել, ազահուլթյան մեղքը գործողը պիտի սփռի ու տա աղքատներին և այլն: Եվ միայն պտուղ չի ասում, այլ «արժանավայել» պտուղ, այսինքն՝ պակաս պտուղներ չտալ, այլ [գործված] վատի չափով կշռել նաև լավը: Նաև փառասիրուլթյան արտից գերծ մնալով գործել առաքինուլթյունները, որով Աստծուն վայել պտուղներ կընծայվեն: Որովհետև ապաշխարուլթյան պտուղը բարիքն անկեղծորեն գործելն է, իսկ առերևուլթ [բարին] առանց պտղի տերևն է միայն՝ Քրիստոսի անիծած թղենու նման¹:

Եվ մի՛ համարեք, թե [կարող] եք ասել ձեր մեջ. «Մենք իբրև հայր ունենք Արրահամին»: Աստ՛ւմ եմ ձեզ, Աստված կարող է այս քարերից էլ ստեղծել Արրահամի համար որդիներ (Գ 9):

Սա ասում էր ո՛չ թե արգելելով նրանց լինել Աբրահամի որդիներ, այլ որպեսզի մարմնական սնապարծուլթյամբ չծուլանային Հոգևոր առաքինուլթյան մեջ: Որովհետև եթե վարքով չնմանվեք ձեր նախնիներին, ասում է, սրբերին ձեր ազգակցուլթյունը տանջանքի՛ պատճառ է ձեզ համար և ո՛չ թե փրկուլթյան, քանի որ բարի արմատից իբրև չար ճյուղեր ընձյուղվեցիք: Առակավոր այս խոսքով ցույց է տալիս նրանց մտքի հպարտուլթյունը, ինչպես և ասում էին. «Մենք իբրև հայր ունենք Աբրահամին»: [Հովհաննեսը] չասաց միայն, թե նահապետը չի կարող ձեզ օգնել, երբ դուք անպիտան եք, այլ թե Աստված կարող է մերժել ձեզ և այս քարերից ստեղծել Աբրահամի համար որդիներ, երբ կամենա: Այսինքն՝ մի՛ կարծեք, թե եթե դուք կորչեք, Աբրահամն անորդի կմնա. Աստծո համար դյուրին է քարերից [իսկ] որդիներ ստեղծել ու տալ նրան, ինչպես որ նախկինում էր արել՝ Սառայի քարացած ամուլթյունից տալով նրան Իսահակին, ինչպես [ասում է] մարգարեն. «Նայե՛ք այն վեմին, որից կոփվեցիք» (Ես. ԾԱ 1): Ինչպես որ այն ժամանակ նրան այդ հրաշքով դարձրեց այսքան որդիների հայր, նույնը կարող է և այժմ անել է՛լ ավելի շատ [որդիներ տալով], եթե կամենա, այսինքն՝ քարերին երկրպագող հեթանոսներին դարձնելով Աբրահամի հավատի որդիներ: Այսպիսով [Հովհաննեսը] մերժում է այսպիսի մարմնավոր ազնվականուլթյունն ու հպարտուլթյունը և պատվում միայն Հոգու առաքինուլթյունը: Այնուհետև է՛լ ավելի խիստ օրինակով է զարհուրեցնում:

Որովհետև հաճախ տապալը ծառերի արմատի մոտ է դրված (Գ 10):

Նախ աստվածային բարկուլթյան հիշատակով զարհուրեցրեց և ապա տապալի օրինակով, որով հայտնում էր, որ շատ վաղուց էին [հրեաներն] անպտուղ ու խոպանացած: Նրանց սպառնում էր, որ ոչ միայն նահապետից [ժառանգած] ազնվականուլթյունն էին կորցնելու և նրանց փոխարեն ուրիշներն էին [Աբրահամի] որդիներ դառնալու, այլև որ տապալով հատվելու էին կյանքից և իբրև հատված [մասեր]՝ կրակը գցվելու, ինչն ահավոր է ու սարսուլթի: Որովհետև ոչ թե գերանդի է թռչում², կամ ցանկապատ՝ քանդվում³, կամ էլ այգի՝ կոխոտվում⁴, այլ տապալ սրվում՝ դրվելով ծառի մոտ և ո՛չ թե [նրանից] հեռու, մոտ արմատին և ո՛չ թե ճյուղերին կամ սաղարթին, որպեսզի եթե դարձի չգան, արմատախիլ արվեն՝ առանց վերստին ընձյուղվելու: Որովհետև դատողը ոչ թե ինչ՝որ ծառա է, ինչպես նախնիների դեպքում, այլ ամենքի Տերը:

Իսկ [տապալը ծառի] մոտ դնելը և ոչ թե [նրանով] իսկույն հատելը ներելու նշան է: Եթե Տնկողին պիտանի պտուղներ տաք, ասում է [Հովհաննեսը], տապալը ձեզ ոչ մի վնաս չի հասցնի, իսկ եթե բարիք պտղաբերելու փոխարեն Հոգով անբուսեղի մնաք արմատի մեջ, կհատվեք կյանքից, այսինքն՝ նախնիների փառքից և Օրենքի լույսից, ինչն էլ [Հովհաննեսը] հայտնում է հաջորդ խոսքով:

Բարի պտուղ չտվող ամեն ծառ հատվում ու կրակն է քցվում:

Սովորական բաներից օրինակ բերելով՝ ասես դատաստան անելով է խոսում և նրանց ներկայացնում է դատավճռի իրագործումը: Ինչպես որ մարդիկ, ասում է, պտղաբեր ծառերը չեն հատում, այլ դրանք ավելի մաքրում ու խնամում են, իսկ կրակով այրելու համար, ինչ՝որ կարիքից էլ ներելով, սովոր են անպտուղ ծառերը հատել, այդպես էլ մեր բնուլթյունը տնկած Աստված ում որ բարի գործերում պտղաբեր է տեսնում, խնամում է, որպեսզի առավել պտղաբերեն՝ ըստ Տիրոջ [պատմած] որթատունկի առակի⁵: Իսկ ով-

¹ Մարկ. ԺԱ 12—20

² Զաք. Ե 1

³ Սաղմ. Հթ 13

⁴ Ես. ԺԶ 8, Հովել Գ 13 §Ա

⁵ Հովն. ԺԵ 1—2

քեր ոչ թե բարի, այլ չար պտուղներ են տալիս և դրանցում մինչև վերջ անզեղջ մնում, հատվում են կյանքից՝ ոչ միայն ներկա կյանքից, ինչը [պատահում] է հավասարապես թե՛ արդարներին, թե՛ մեղավորներին, այլև հավիտենականից: Եվ հատվելով նաև կրակն են գցվում՝ ոչ թե մարող կրակը, այլ բնությամբ անշիջանելի:

«Ամեն ծառ» ասելով՝ [Հովհաննեսը հրեաներին] էլ է հեթանոսների շարքը դասում, որով մերժում է նախնիներով հպարտացողների պարծանքը: Եթե Աբրահամի որդի ես և համարում ես, որ բյուրավոր նահապետներ ունես, կրկնակի պատիժ կկրես, եթե այդ հայրերի օրինակով չպտղաբերես:

Եթե անհնար է, որ ծառերը լավից վատը կամ վատից լավը փոխվեն, քանի որ բնությամբ են այդպիսին, ապա մարդկանց համար երկուսն էլ հնարավոր է, քանի որ անձնիշխան են և [իրենք են իրենց] կամքի տերը: Նրանք անբան ծառերի պես ոչ ժամանակի կարիքն ունեն, ոչ էլ օդի փոփոխություն: Միայն կամքի կարիքն ունեն, և իսկույն ծաղկելով կգարդարվեն և կպտղաբերեն:

Իսկ որպեսզի չասեին. «Եթե դու սպառնում ես, որ բարկությունն արագորեն է վրա հասնելու, մենք ինչպե՞ս կարող ենք պատժի ժամանակ արագորեն պտղաբերել», սպառնալիքին առընթեր դնում է անճառ բարիքների հույսի ավետիսը: Ասում է.

Ես ձեզ մկրտում եմ ջրով՝ ապաշխարության համար, բայց Ով □ալիս է իմ հետՑից, ինձնից հզոր է, § ես արժանի չեմ Նրա կոշիկները տանելու (Պ 11):

Նախ դատաստանի կրակով զարհուրեցրեց նրանց և նրանով, որ նրանց փոխարեն ուրիշներն էին [Աբրահամի որդիների շարքն] անցնելու, ապա խոսում է Քրիստոսի մասին և ոչ թե սաստով, այլ քաղցրությամբ, որպեսզի դյուրավ ընդունեին: Նախ իր մկրտության անկատարությունն է ցույց տալիս՝ ասելով. «Ես ձեզ մկրտում եմ ջրով՝ ապաշխարության համար», որով հայտնում է, որ իր մկրտությունն ուրիշ գորություն չունի, քան նրանց ապաշխարության կանչելը, որպեսզի այդ ավելի փոքրով մաքրվելով՝ պատրաստ լինեին ընդունելու [ավելի մեծը], այնուհետև ավելացնում է. «Բայց Ով գալիս է իմ հետևից, ինձնից հզոր է, և ես արժանի չեմ Նրա կոշիկները տանելու»: Մարկոսն էլ ավելի խոնարհ խոսք է ներկայացնում. «Արժանի չեմ խոնարհվելու, որ արձակեմ Նրա կոշիկների խրատները¹» (Մարկ. Ա. 7): [Հովհաննեսը սրանով] ասում է. «Լսելով, որ Նա գալու է ինձնից հետո՝ մի՛ կարծիր, թե ինձնից հետո է եղել: Կամ երբ ասում եմ, որ ինձնից հզոր է, սա մի՛ համարիր իբրև մեծ ու փոքրի միջև համեմատություն: Որովհետև ոչ միայն համեմատվել չեմ կարող [Նրա հետ], այլև Նրա վերջին ծառաների հետ արժանի չեմ մի չնչին սպասավորություն մատուցելու [Նրան]»: Այդ պատճառով էլ [Հովհաննեսը] չի ասում՝ «կոշիկները», այլ՝ «կոշիկների խրատները»:

Իսկ ի՞նչ եմ «կոշիկի խրատները»: Կոշիկներն ու դրանց փոկերն ամրացնելու կապեր են կամ էլ այն, ինչ ումանք հագնում են դրսից՝ կոշիկի տակից. հավանաբար այն ժամանակ էլ կար այդ սովորությունը: Իսկ խորհրդանշաբար՝ խրատը նշանակում է այն, որ հնարավոր չէ դյուրավ խափանել Քրիստոսի խորհուրդներից փոքրագույնն իսկ. [նկատի ունեմ] ոչ Նրա աստվածությունն հետ կապված [խորհուրդները], այլ տնօրինականները: [Չեն կարող խափանել] ոչ միայն մտքով մանուկները, այլև ոչ իսկ [Սուրբ] Հոգին ունեցողները և Հովհաննեսին հոգով նմանները:

Նա կմկրտի ձեզ Սուրբ Հոգով § կրակով:

Տե՛ս Մկրտչի իմաստությունը: Երբ իր կողմից էր քարոզում, ահ ներշնչող բաներ էր ասում, իսկ երբ Տիրոջ գալուստը հիշեց, քաղցր ու հաճելի [բաների մասին խոսեց]: Ոչ գալիք բարկությունը հիշեց, ոչ էլ անպտղաբեր ծառերի՝ տապաքով հատվելն ու կրակի մատնվելը, այլ մեղավորների թողությունն ու պարտքերից ազատությունը, [Աստծուն] որդեգրությունն ու հաղորդակից լինելը և [Սուրբ] Հոգու պարգևների առատությունը: Այս ամենը նկատի ունենալով՝ ասաց. «Նա կմկրտի ձեզ Սուրբ Հոգով ու կրակով»: Մարգարեներից ավելի մեծի² այս մարգարեությունն արդարև իրականություն դարձավ, երբ, ըստ Ղուկասի պատմածի³, [Սուրբ] Հոգին Երուսաղեմում՝ վերնատանը, շառաչյունով [հայտնվեց], առաքյալներին հայտնապես երևացին ասես կրակից բաժանված լեզուներ և նստեցին նրանցից յուրաքանչյուրի վրա: Ըստ ասածներիս՝ հենց նրանք էլ տեսանելի կերպով մկրտվեցին Սուրբ Հոգով ու կրակով: Եվ

¹ Գրաբարյան «խրատ» բառը թարգմանության մեջ պահել եմք, քանի որ փոքր—ինչ հետո Օնորասյից մեկնելու է այն:

² Մատթ. ԺԱ. 9, Ղուկ. Լ. 28

³ Գործք Բ 1—4

նրանց կողմից [մկրտված] ու նրանց հաջորդած հավատացյալները, թեպետ ո՛չ այդպես բացահայտորեն, սակայն աներևութաբար՝ ըստ հավատի, մկրտվում են նույն ձևով՝ [Սուրբ] Հոգով ու կրակով:

[Հովհաննես Մկրտիչը] կրակի հիշատակմամբ ցույց է տալիս նաև շնորհների առատությունը: Ինչպես որ կրակն է փոքր կայծից անսահման տարածվում՝ թե՛ նյութով, թե՛ ուժգնությամբ, այդպես էլ [Սուրբ] Հոգու շնորհն Ավագանի միջոցով սփռվում է այն բոլոր մարդկանց մեջ, ովքեր ճշմարիտ հավատքով ու մաքուր կյանքով նյութ են դառնում իրենց մեջ արծարծված [շնորհի] համար: [Կրակի հիշատակմամբ Հովհաննեսը] լսողների միտքը բարձրացնում է նաև դեպի Նրա հիշատակը, Ով կրակով երևաց մարգարեներին, ինչպես Քորեբում՝ Մովսեսին, Սինայում՝ ժողովրդին, քերովբեների վրա՝ Եգեկիելին¹, և ուրիշների ևս՝ տարբեր վայրերում ու ժամանակներում: Դրանով Աստված ցույց է տալիս նաև [Սուրբ] Հոգին՝ հայտնելով, որ [Հին Ուխտում հայտնված Աստված] և Սա տարբեր չեն, այլ միևնույն Աստվածը, քանի որ մեկն է Սուրբ Երրորդության պատիվը:

Քանի որ Քրիստոսի՝ մարդկանց տված պարգևների մեջ [Սուրբ] Հոգու շնորհն ըստ հերթականության վերջինն էր, [Հովհաննեսը] նախ դրա մասին խոսեց, որպեսզի հաճելի բաների հիշատակով արթնացնի լսողների միտքը: Որովհետև նախ պետք էր, որ Գառը մորթվեր, մեռներ, թաղվեր ու հարություն առներ, և ապա՝ գար Հոգին: Սրանց մասին [Հովհաննեսը] ոչինչ չասաց, այլ [խոսեց] դրանցից հետո լինելիքի մասին, որպեսզի [Սուրբ Հոգու շնորհի] պատիվը քարոզվեր, և հետո՝ [լսողներին] մատուցեր խաչի քարոզությունը՝ չգայթակղեցնելու համար: Այդ պատճառով էլ հետո՝ ասաց. «Ահավասիկ Աստծո Գառը, որն [Իր վրա] վերցնում է աշխարհի մեղքը» (Հովհ. Ա. 29): Չասաց՝ «ներում է», այլ «վերցնում է», որովհետև առաջինը կատարվում է առանց ճիգ թափելու՝ միայն կամենալով, իսկ երկրորդը՝ մահուց ափ [չարանքով]:

Քրիստոսի բոլոր տնօրինական գործերից ոչ մեկից այնպես լավ չէր երևում Նրա Աստծո Որդի լինելը, ինչպես [Սուրբ] Հոգին տալուց: Ուստի Հայրը ևս, երբ ուղարկում էր Հովհաննես [Մկրտչին], Իր Որդու պատվի հետևյալ նշանն էր տվել. «Ում վրա տեսնես, որ Հոգին իջնում է, նա՛ է, որ մկրտում է Սուրբ Հոգով» (Հովհ. Ա. 33):

Հաճելի բաների մասին խոսելուց և լսողներին [Քրիստոսի] առաջին գալստյամբ ու նրա բարիքներով ուրախացնելուց հետո [Հովհաննեսը] ներկայացնում է ահաշունչ [իրողությունը]՝ Նրա երկրորդ գալստյան խորհուրդը, որպեսզի չլինի թե նրանք, ովքեր Հոգուց ձրի շնորհ են ստանում, դրա վրա հույսը դնելով՝ ծուլություն մատնվեն: Այլ որպեսզի իրենց հոգին մաքուր և ազատ պահեն, [Հովհաննեսն] ասում է.

Նրա քամհարը Նրա ձեռքին է. Իր կալը կմաքրի, ցորենն Իր շտեմարանների մեջ կփողովի, իսկ հարդն անշեղ կրակով կալրի (Գ. 12):

Սրանից առաջ միայն տանջանքների մասին խոսեց, իսկ այստեղ անձամբ Դատավորին է ցույց տալիս: Եվ ասում է, որ Նրա ձեռքին է Նրա քամհարը, այսինքն՝ ճշմարիտ դատաստանը, որով անաչառ ու անվրեպ ընտրություն է կատարվելու: Տեսնո՞ւմ ես, որ նույն Մեկն է Իր նախախնամական գործությամբ և իրողությունների Տերը, և մշակ: Այստեղ [Հովհաննեսը] Նրան ներկայացնում է իբրև ձեռքին քամհար ունեցող մշակի և չի ասում, թե միայն այն ժամանակ [քամհարը] ձեռքը կառնի: Հապա ի՞նչ [է ասում]. «Նրա քամհարը Նրա ձեռքին է», այսինքն՝ միշտ է կրում Իր հետ: Սրանից հասկանում ենք, որ ամեն ժամ աստվածային դատաստան է կատարվում արարածների վրա, թեև ո՛չ ընդհանուր ու բացահայտ, այլ մասնավոր ու ծածուկ:

Ասվում է նաև, որ քամհարը նշանակում է խաչը, որով հավատացյալներին ու անհավատներին [Տերը] բաժանում է միմյանցից և խաչի երկրպագուներին իբրև ցորեն հավաքում Արքայության շտեմարաններում, իսկ ուրացողներին՝ իբրև հարդ, բարկություն էլցնում անշեղ բոցի մեջ:

«Իր կալը կմաքրի», – ասում է [Հովհաննեսը]: Կալի է նմանեցնում այս բովանդակ աշխարհը. կամ որովհետև այս օրինակը պատշաճում էր [ներկայացվող] իրողության խորհրդին, կամ էլ փրկվելու պատճառով երկիրը երկնքի հետ համեմատելով: Իսկ «մաքրելը»՝ աշխարհը մեղավորներից [ազատելն է] ըստ այս խոսքի. «Մեղավորները կպակասեն երկրից» (Սաղմ. ԾԳ 35): Իսկ «Իր» ասելն այն է, որ «Տիրոջն է երկիրն իր ամբողջությամբ» (Սաղմ. ԻԳ 1): Թեպետ այժմ շատերն ապստամբում են հավատքով ու գործերով՝ իրենց անձնիշխան կամքի պատճառով, սակայն ինչպես որ մշակինն են արտերը՝ սերմանելու

¹ Ելք Գ, ԺԹ, Եգեկ. Ժ

պատճառով, բայց մինչև կալսուժը բույսերից շատերը ոչնչանում են, և [մշակն] իբրև իր սեփականու-
թյուն է համարում միայն որոնք քամհարով մաքրում ու շտեմարանների մեջ է հավաքում, այդպես էլ
Աստված [է վարվում]: Թեև արարչությամբ Իրենն են բոլորը, բայց քանի որ շատերն անհնազանդ են
Նրա ներողամտության պատճառով, երբ ամենքին ժողովի դատաստանի կալի մեջ, հարգանման մարդ-
կանցից կմաքրի բարիներին իբրև ցորեն, և դրանք կկոչվեն իսկապես Իրենը: Եվ ինչպես որ ցորենի հա-
տիկը ոչ մի վնաս չի կրում կամնասայլերից, իսկ հարզը, քամուց քշվելով, հրո ճարակ է դառնում, այդ-
պես էլ արդարները ոչ մի վնաս չեն կրի դատաստանի բարկությունից, այլ [Տիրոջ] քաղցր ձայնով կկանչ-
վեն դեպի հավիտենական կյանք: Իսկ մեղավորները ցողունի պես ասես քամուց կհալածվեն Թագավորի
ձայնից, Ով կհրամայի նրանց գնալ դեպի անշեջ կրակը:

Այս օրինակը նաև այս կյանքին է պատշաճում: Ինչպես որ ցորենն ու ցողունը միակերպ են սփռվում
կալում, և կամնասայլը նույն կերպ է դրանք կալսում, այդպես էլ բարիներն ու չարերը նույն ձևով
մնում են նույն աշխարհում, փորձությունն ու մահն ամենքին հավասարապես են հասնում, բայց ար-
դարներին ոչ մի վնաս չեն հասցնում, ինչպես կամնասայլը՝ ցորենին, քանի որ ավելի են մաքրում, ինչ-
պես ոսկին՝ կրակի մեջ: Եվ ինչպես որ սերմանողը մինչև կալը հանդուրժում է ցողունին, քանի որ [վեր-
ջինս] ցորենի սնուցիչն է, [այդպես էլ Աստված] ամբարիշտներին այժմ հանդուրժում է արդարների հա-
մար, երբ [վերջիններիս] որևէ առաքինության պատճառ են դառնում: Ոմանց [հանդուրժում է] աշխար-
հում խաղաղություն հաստատելու համար, ինչպես աշխարհակալների դեպքում, որոնց համար առաքյալը
նաև աղոթել է հրամայում¹, ոմանց էլ՝ որովհետև չարչարելու միջոցով փորձիչ են դառնում Աստծո
ընտրյալների համար, ինչով շատերն են համբերությամբ հաճելի դառնում [Աստծուն]: Նաև հանդուր-
ժում է մինչև վերջ, երբ [գիտի, որ] նրանց փոխվելու հույս կա, որ մոլախոտի փոխարեն ցորեն կդառ-
նան՝ ըստ Տիրոջ հրամանի. «Թողե՛ք մոլախոտն ու մի՛ քաղեք մինչև հունձ» (Հմմտ. Մատթ. ԺԳ 30):

Այսպիսով՝ [Անապատի] Զայնը, [Սուրբ] Հոգու միջոցով խոսելով, գեղեցկապես և հստակորեն ներկա-
յացրեց Տիրոջ երկու գալուստների խորհուրդը: Առաջինի մասին [ասաց]. «Նա կմկրտի ձեզ Սուրբ Հո-
գով», իսկ երկրորդի մասին՝ «Ցորենը կժողովի, իսկ հարզն անշեջ կրակով կայրի»: Նրանք, ովքեր կաս-
կածում են գեհեների վերաբերյալ, թող տեսնեն՝ եթե առաջին [խոսքը] տեղի չի ունեցել, ուրեմն երկրորդն
էլ է տարակուսելի: Իսկ եթե առաջինը [Տերն] իսկապես իրականացրեց, ինչը հայտնի է նրանից, որ ա-
ռաքյալները վերնատանը մկրտվեցին [Սուրբ] Հոգուց, իսկ հավատացյալները՝ Ավագանի միջոցով, ապա
անտարակույս կիրադործի նաև երկրորդը, քանի որ այստեղ չմկրտված ամբարիշտների դասերը
կմկրտվեն գեհեների անսպառ ու տաժանելի կրակով:

Այդ ժամանակ Հիսուսը Գալիլեայից □ալիս է Հորդանան՝ Հովհաննեսի մոտ՝ մկրտվելու նրանից (Գ 13):

Աստվածային գործերը չեն կատարվում մարդկայինի նման ակամա շարժմամբ և պատահաբար, այլ կա-
մավորաբար և նախատեսությամբ, ուստի [Հիսուսի] մկրտության խորհուրդն էլ [կատարվեց], ինչպես
[աստվածային] բոլոր [գործերը]: Նա երեսուն տարի ապրեց առանց նշաններ ցույց տալու և ուսուցանե-
լու, մինչև մարմնի հասակի կատարյալ դառնալը², երբ նաև մեր [մարդկային] ընդհանուր բնության ա-
ռաքինությունն ու ուսուցանումն են վստահելի: Քանի որ հնարավոր չէր, որ Հովհաննեսը Հիսուսի ձեռ-
քից բռնելով և տնից տուն շրջել տալով վկայեր Նրա մասին, ուստի [Աստված] նախ ուղարկեց Հովհան-
նեսին որպես կարապետի, որպեսզի փողահարեր՝ պատրաստելու համար Նրա մուտքի ճանապարհը: Եվ
երբ փողի փոխարեն Զայնը հնչեց և Թագավորի հրամանով միահամուռ հավաքեց ժողովրդին, այդ ժամա-
նակ Թագավորն ինքն էլ եկավ, սակայն ոչ թե հայրական շքեղ փառքով, որին դիմանալ չէին կարողանա,
այլ հասարակ կերպարանքով՝ իբրև շատերից մեկը, որպեսզի դյուրավ մոտենային [Նրան]:

Իսկ որտեղից՞ եկավ Հորդանան: Գալիլեայից, այսինքն՝ Նազարեթ քաղաքից, որտեղ Եգիպտոսից վերադար-
ձից հետո բնակվում էր իր ծնողի հետ մինչև այդ պահը: Եվ [Հովհաննեսի] անապատում հայտնվելու
հենց սկզբից չեկավ, որպեսզի չասեին, թե միմյանց միացել և դաշինք են կնքել, այդ պատճառով է [Հով-
հաննեսը] վկայում Նրա մասին: Այլ մնաց, մինչև հավաքվեցին բոլոր նրանք, ովքեր լսեցին [Հովհաննե-
սի] քարոզության խոսքը, և ապա՝ եկավ: Նաև որպեսզի, լսելով [Հովհաննեսի] նախապես արված մեծ
վկայությունը Նրա մասին՝ «Ով գալիս է իմ հետևից, ինձնից հզոր է, և ես արժանի չեմ Նրա կոշիկները

¹ Ա Տիմ. Բ 1—4

² Ըստ Սուրբ Գրքի (Եփես. Դ 13)՝ մարդու կատարյալ հասակ է համարվում 30 տարեկանը, երբ Տերը մկրտվեց § սկսեց քարոզությունը
(Ղուկ. Գ 23):

տանելու», և՛ «Նա կմկրտի ձեզ Սուրբ Հոգով ու կրակով», Նրան Հովհաննեսի մոտ եկած տեսնելիս չկարծեին, թե մկրտության է գալիս իբրև [դրան] կարոտ մեկը:

Նաև՝ երեսնամյա [տարիքում] մկրտության գալով՝ ամաչեցրեց մարկիոնականներին¹, ովքեր ասում են, թե Նա երևութապես է մարմնացել: Որովհետև եթե մարմինը ճշմարտապես չի առել, մկրտությանն ինչո՞վ էր մոտենում՝ աստվածային բնությամբ անշոշափելի լինելով: Եվ «երեսնամյա» ասելով՝ [Ղուկաս ավետարանիչը] ցույց է տալիս Նրա երիտասարդ տարիքը և ոչ թե մշտնջենավորությունը:

Իսկ խորհրդապես՝ քանի որ առաջին Ադամը երեսնամյա ստեղծվելով՝ ընդունեց Հոգու փչումը, բայց չպահեց, այս երկրորդ Ադամը՝ Տերը, [նույն տարիքում] Հորդանանում [Սուրբ] Հոգու իջմամբ յոթնյակ շնորհներն² առնելով [առաջին Ադամի] նույն բնությամբ, [դրանք] տվեց նրա բոլոր ծնունդներին՝ Ավագանից երկրորդ ծննդյան միջոցով: Ահա այս պատճառով [Տերը] եկավ Հորդանան՝ մկրտվելու Հովհաննեսից:

Բայց Հովհաննեսն արձեղում էր Նրան՝ ասելով. «Ե՛ս պետք է Քեզ հից մկրտվեմ, § Դո՞ւ ես ինձ մոտ օալիս» (Գ 14):

Թեպետ Հովհաննեսը գիտեր, որ [Հիսուսը] տնօրինաբար է մկրտության գալիս, սակայն Նրա հանդեպ ցույց տվեց պատշաճ խոնարհություն, ինչպիսին վայել է, որ ծառան տիրոջ հանդեպ [ցուցաբերի], և արարածը՝ Արարչի: Սա կարելի է տեսնել Մովսեսի, Երեմիայի և բոլոր սրբերի պարագայում, ովքեր, թեև կանչվում էին առաջնորդության, սակայն հրաժարվում էին [իրենց անձին վերագրել] աստվածայինը, քանի որ միևնույն Հոգին կար ամենքի մեջ:

«Ե՛ս կարիքն ունեմ Քեզնից մկրտվելու. ճրագս՝ Արեգակիցը, ձայնս՝ Խոսքիցը, փեսավերս³՝ Փեսայիցը, կանանցից ծնվածների մեջ մեծս⁴՝ բոլոր արարածների Անդրանկիցը⁵: Ե՛ս կարիքն ունեմ. և ո՛չ սոսկ մկրտվելու Քեզնից, այլ արյանք՝ Քո օրենքի համար, որպեսզի Քո կենդանարար գալուստը քարոզեմ ինչպես ողջերին երկրի վրա, այդպես էլ մեռյալներին դժոխքում: Եվ Դո՞ւ ես ինձ մոտ գալիս: Այսինքն՝ սրբերի Սուրբը գալիս ես տառապյալիս մոտ մաքրություն ընդունելու: Բայց ինչպե՞ս կարող է խոտը մոտենալ կրակի բնությանն ու չայրվել»:

[Հովհաննեսը] չասաց. «Գալիս ես ինձ մոտ մկրտվելու», քանի որ ամաչում էր այդպես ասել, այլ միայն՝ «գալիս ես ինձ մոտ», այսինքն՝ մահվամբ [գալիս ես] դժոխք⁶:

Հիսուսը պատասխանեց Արամ. «Թո՛ւյլ տուր այժմ. որովհետև այդպես է վայել, որ կատարենք ամբողջ արդարություն» (Գ 15):

[Երկրի վրա] Տիրոջ մարդեղության շրջանում Սիմեոնն⁷ ու Հովհաննես [Մկրտիչն] էին, որ [Սուրբ] Հոգով իմացան, որ Նա Աստված է, ինչը երևում է նրանից, որ թեև Նրան մարդու կերպարանքով տեսան, սակայն [Նրա հետ] խոսում էին իբրև Աստծո հետ: Նաև [երևում է նրանից], որ չկարողացան երկար ժամանակ անցկացնել Նրա հետ, ինչպես ուրիշները, այլ [տվյալ տնօրինական] խորհրդի իրականացումից հետո իսկույն հրաժեշտ տվեցին [Նրան], ինչը պարզ է դառնում նաև Հովհաննեսի խոսքերից և Տիրոջ այս պատասխանից: Որովհետև ոչ թե որպես իրենց համապատիվ մարդու հետ էին խոսում, այլ որպես Աստծո: Նմանապես էլ Տերը պատասխանեց [Հովհաննեսին] ոչ թե իբրև Իրեն չճանաչողի, այլ ճանաչողի: Չասաց, ինչպես Պետրոսին, երբ [վերջինս] թույլ չէր [տալիս Տիրոջն] իր ոտքերը լվանալ. «Ինչ որ անում եմ ես՝ դու այժմ չգիտես» (Հովհ. ԺԳ 7), այլ ի՞նչ: «Թո՛ւյլ տուր այժմ, որովհետև այսպես է պետք կատարել ամբողջ արդարությունը»: Ասես ասում է. «Սա խոնարհություն և ցածրանալու ժամանակ է, Իմ բնությունը պատվելով՝ թո՛ւյլ տուր և մի՛ արգելիր, որ այս տնօրինական խորհուրդը կատարեմ, որի համար

¹ Մարկիոնականները հետևորդներն էին գնոստիկ աղանդավոր Մարկիոնի, ով ապրել է քարոզել է Բ դարում Հռոմում:
² Սուրբ Հոգու յոթ շնորհներ են համարվում՝ Տիրոջ երկյուղը, աստվածաբաշտությունը, գիտությունը, զորությունը, խորհուրդը (կամ խրատը), իմացումը § իմաստությունը: Սրա հիմքը Ես. ԺԱ, 2 խոսքն է:
³ Փեսավեր — փեսայի բարեկամ
⁴ Մատթ. ԺԱ 11, Ղուկ. Է 28
⁵ Կող. Ա 15
⁶ Նկատի է առնված այն, որ խաչի վրա մահը ճաշակելուց հետո Տեր Հիսուսը հոգով իջավ դժոխք, ուր § այդ ժամանակ գտնվում էր Աստծո Հովհաննես Մկրտիչը, քանի որ մինչ այդ բոլոր հոգիները՝ թե՛ արդարների, թե՛ մեղավորների, մահվանից հետո իջնում էին դժոխք: Տեր Հիսուսը, նույնպես իջնելով այնտեղ, դժոխքից ազատագրեց § դրախտ փոխադրեց բոլոր արդարների հոգիները՝ սկսած մեր նախածնողներից՝ Ադամից ու Եվայից, մինչև Հովհաննես Մկրտիչը: Տիրոջ՝ դժոխք իջնելու § հոգիներն ազատագրելու մասին Ավետարանները չեն խոսում: Այս մասին ուսուցանում է Եկեղեցու սրբազան Ավանդությունը, իսկ ակնարկներ կան Հռոմ. Ժ 6—7, Եփես. Դ 8—9, Ա Պետ. Գ 18—20 աստվածաշնչյան համարներում:
⁷ Այսինքն՝ Սիմեոն ծերունին (Ղուկ. Բ 25—32):

եմ ուղարկվել»։ Իսկ «այժմ» ասելն այն խորհուրդն ունի թե՛ «Միշտ էջ, որ խոնարհությունն եմ ցուցաբերելու, այլ այժմ միայն։ Բայց հետո կտեսնես իմ անգուգական փառքը»։

«Որովհետև այսպես է պետք կատարել ամբողջ արդարությունը»։ Ասում է. «Ինչպես այժմ հանձն եմ առնում մկրտվել ծառայից, այդպես էլ իմ տնօրենությունն ամբողջ գործը խոնարհությամբ եմ գլուխ բերելու, որպեսզի իմ անձով ցույց տամ ամբողջ արդարությունը¹, որը նախահայրը կորցրեց հպարտությունամբ»։ Ո՛չ լուկ Օրենքի [արդարությունը], որը թերի էր, ինչպես և [Ինքը Տերն] ասաց. «Չեկա [Օրենքը] խափանելու, այլ լրացնելու» (Մատթ. Ե 17), այլ կատարյալ [արդարությունը], որը նմանվել է տալիս երկնավոր Հորը։ Այն նախ [Հոր] բնությամբ Որդին կատարեց մարմնով և ապա սովորեցրեց մեզ՝ շնորհով որդիներին, ովքեր կամենում են նմանվել [Աստծուն]։ Ինչպես գրված է. «Հիսուսը սկսեց կատարել և սովորեցնել» (Գործք Ա 1)։ «Օրենքի արդարությունը,– ասում է,– ոչ միայն կատարեցի, այլև թերին լրացրի։ Միայն մնացել է, որ մկրտվեմ քեզնից, և իմ այս մկրտությունամբ է վայել, որ լրացնեմ անկատարությունը՝ տալով [Սուրբ] Հոգին»։

Նաև՝ «Քանի որ Օրենքն անեծքի տակ դրեց [Օրենքի պատվերները] չկատարողներին և քանի որ չգտնվեց ոչ մի մարդ, որ բոլոր [օրենքները] կատարեր, ապա ամենքն ընկան անեծքի տակ։ Ես եկա, որ նախ կատարեմ այդ բոլորը և ապա խափանեմ ձեր դեմ գրված անեծքը»։

Երբ Մկրտիչը [Տիրոջ] այս կարճ խոսքով հասկացավ այդ մեծագույն խորհուրդը, թույլ տվեց Նրան [մկրտվել]։

Եվ երբ Հիսուսը մկրտվեց, իսկույն դուրս ելավ ջրից (Գ 16)։

Ավետարանիչը նախ ասաց, որ մկրտվածները մեղքերը խոստովանում էին մկրտվելուց հետո և նախքան ջրից դուրս գալը, ինչպես գրված է, բայց Տերը, քանի որ «մեղք չգործեց, և նենգություն չգտնվեց Նրա բերանում» (Ա Պետ. Բ 22) և նաև վկայվեց իբրև Աստծո Գառ, որն [իր վրա] է վերցնում աշխարհի մեղքը², այդ պատճառով էլ [ավետարանիչը] միայն չի [գրում] Հորդանանից Նրա դուրս գալու մասին, այլև ավելացնում է «Իսկույն»-ը, որն ավելորդ կլիներ գործածել, եթե ոչ՝ նշած պատճառով։

Եվ ահա երկինքը բացվեց Նրա համար։

Նորանշան դեպք պատահեց. որովհետև այն ժամանակից ի վեր, որ [երկինքը] փակվեց առաջին Ադամի պատճառով, [այլևս] չբացվեց, մինչև նրա մեղքը չվերացվեց այս երկրորդ Ադամի մկրտությամբ։ Այս պարգևն այն պատժից ավելի մեծ էր. որովհետև այնտեղ փակվեց դրախտի դուռը, իսկ այստեղ բացվեց երկնքի արքայությունը։ Այդ պատճառով էլ [ավետարանիչը] չի ասում լուկ «բացվեց», այլ՝ «Նրա համար»՝ ո՛չ ըստ Նրա աստվածությունից, որը միշտ Հոր հետ էր, այլ ըստ մեր բնությունից։ Սա նշանակում է, որ Հայրը հանուն Նրա՝ հաշտվեց մարդկությունից հետ և բացեց երկինքը՝ հրավիրելով ամենքին մտնել այնտեղ ու [երկնքի արքայություն] ժառանգորդ դառնալ Իր Որդու մկրտությամբ, որն [այստեղ] սկսեց։

Եվ [Հովհաննեսը] տեսավ,– ասում է [ավետարանիչը],– որ Աստծո Հոգին աղավնու տեսքով իջնում ու լույս էր Նրա վրա։

Ինչ նշան որ Հայրը տվել էր Հովհաննեսին անապատում, այն էլ տեսնում է այժմ, քանզի [Հայրն] ասել էր. «Ում վրա տեսնես, որ իջնում է Հոգին, նա՛ է մկրտում Սուրբ Հոգով ու կրակով» (Հովհ. Ա 33)։

Բայց ի՞նչ կարիք կար, որ [Սուրբ] Հոգին տեսանելի կերպարանքով իջներ, երբ Հոգին միշտ Նրա հետ էր § Նրանն էր, ինչպես Հորը։ Պատճառն այն է, որ հրեաները Հովհաննեսին մեծ [անձնավորություն] էին կարծում անապատում բնակվելու, քահանայապետի որդի լինելու, ամուլ արգանդից ծնված լինելու, կոպիտ զգեստ կրելու և այն պատճառով, որ ամենքը մկրտվում էին նրանից, իսկ Քրիստոսին համարում էին մի սովորական աղջկանից ծնված (որ նա կույսից էր [ծնվել], այդ ժամանակ հայտնի էջր), հատկապես որ տանն էր մեծացել և բոլորի պես էր հագնվում, այլև որ նաև մկրտվեց Հովհաննեսից, ինչն առավել էր հաստատում նրանց կարծիքը [Հիսուսի] վերաբերյալ։ Որովհետև ասում էին. «Եթե բազմությունից մեկը չլիներ, բազմությունից հետ էջր գա մկրտվելու»։ Ուստի, որպեսզի այսպիսի բաներ չմտածեին, Հիսուսի մկրտության ժամանակ երկինքը բացվեց, Հոգին իջավ, և Հայրը Հոգու հետ հայտնեց [Հիսուսի] մասին. «Դա է իմ սիրելի Որդին», որպեսզի նաև դո՛ւ հավատաս, որ քո մկրտության ժամանակ նույնպես իջնում է Հոգին, ինչպես

¹ Արդարություն — առաքիճի կյանքն ընդհանրապես, բոլոր առաքիճությունները միասին։ Ուստի Սուրբ Գրքում առաքիճի, աստվածասեր, Աստծո պատվիրանները պահող անձինք սովորաբար կոչվում են «արդարներ»։

² Հովհ. Ա 29

Նրա, միայն թե ո՛չ այդպես բացահայտորեն: Սրա պատճառով մի՛ տարակուսիր, որովհետև Աստված սովորաբար բոլոր աստվածային պարգևները սկզբում հրաշքի միջոցով է ցույց տալիս (ինչպես երբ առաջին Օրենքը տվեց տարբեր զարմանալի [իրադարձություններով], առաքյալների՝ [Սուրբ] Հոգով մկրտությունը [կատարեց] սաստիկ քամու միջոցով ու հրեղեն լեզվակներով), բայց հետո նույն կերպ [չի վարվում], թեև Հոգին նույնն է:

Իսկ ինչո՞ւ աղավա՞ն տեսքով [իջավ չո՞ղի]: Որովհետև այդ թռչունը զգո՞ւ է և հանդարտ, իսկ [Սուրբ] Հոգին «հեղուկյան Հոգի» է կոչվում: Նաև որպեսզի հիշեցնի այն վաղնջական օրինակը, որ երբ ամբողջ աշխարհի վրա ջրհեղեղ եղավ, այդ ժամանակ այդ նույն թռչունը ջրհեղեղի ավարտի ավետիսը բերեց՝ բերանում պահելով ձիթենու տերև²՝ իբրև կյանքի առհավատչյա: [Այդ աղավինին] նման էր այս աստվածային Աղավնուն, Որը ձիթենու տերևի փոխարեն մարդկային ցեղին բերեց ազատություն և որդեգրություն՝ Հորից սուրբ յուզով³ օծման միջոցով, ինչպես և պատմում է ավետարանիչը:

Եվ ահա երկնքից ձայն հնչեց, որն ասաց. «Դա՛ է Իմ սիրելի Որդին, Ում հաճեցի» (Գ 17):

Մեր մարդկային բնության հույսն ու ցանկությունը գերազանցող բարիքներ տեսնվեցին այդ ժամանակ: Որովհետև Երրորդության՝ Հավիտյաններից⁴ ու սերունդներից ծածկված խորհուրդը Հայտնվեց Հորդանանում: Հայրն ի վերուստ [ձայնելով] վկայեց, Որդին՝ մկրտությանմբ, իսկ Հոգին՝ աղավնակերպ իջմամբ: Եվ ուրիշ ի՞նչ էր սա, եթե ո՛չ՝ նոր արարչագործության սկիզբ, ո՛չ թե տեսանելի [արարածների], այլ մարդկանց աներևույթ հոգիների: Ո՛չ թե անգոյությունից գոյության բերելով, այլ գոյացածներին ու մեղքի ապականությունմբ եղծվածներին նորոգելով: Ինչպես որ առաջին արարչության ժամանակ արարածները Երրորդության կողմից ստեղծվեցին (Հոր խոսքով [եղավ] լույսը, երբ ասաց. «Թող լույս լինի» (Մննդ. Ա 3), լույսից հետո «Տիրող խոսքով երկինքը հաստատվեց» (Սաղմ. ԼԲ 6), իսկ Հոգով՝ որովհետև «չրջում էր ջրերի վրա» (Մննդ. Ա 2)), և մեկ Աստվածությունմբ բոլոր էակները ստեղծվեցին ոչնչից, մանավանդ մարդը, ով Երեքի խորհրդակցությունմբ ստեղծվեց միասնական [Աստվածության] պատկերով, այդպես էլ այժմ, քանի որ հին Ադամը եղծվել էր, Հոր հնչեցրած խոսքը, իմանալի լույսի ծագմամբ, Իրեն լսողների հոգիները դարձյալ կերտեց Իր աստվածության պատկերով: Բայց ո՛չ բոլորինը, այլ նրանցը, ովքեր, Հոր խոսքի վկայության համաձայն, Քրիստոսին Աստծո Որդի են դավանում: Իսկ ովքեր լսեցին Հոր հնչեցրած խոսքը, բայց ո՛չ ներքին ականջներով, և տեսան Հոգին, բայց ո՛չ մտքի աչքերով, քանի որ չհավատացին Հոր և Հոգու կողմից վկայված Աստծո Որդուն, մնացին [մարդու] ապականված ու եղծված հին պատկերով:

Հայրական այս խոսքն ամաչեցնում է նաև նրանց, ովքեր [Քրիստոսի] մարդկությունը բաժանում են աստվածությունից՝ [Նրան] երկու որդիների բաժանելով. ասում են՝ մեկը Հայր Աստծուց է ծնվել, մյուսը՝ Մարիամից: Բայց չէ՞ որ [Հայրը] չասաց. «Դրա մեջ եղածն Իմ Որդին է», այլ՝ «Դա՛ է Իմ Որդին», այսինքն՝ Ինձնից անժամանակաբար [Մնվածը] նույնն է ժամանակի մեջ մորից [Մնվածի] հետ, ո՛չ թե տարբեր [էակներ], այլ միևնույնն ու անբաժանելի:

Նաև՝ «որդի» կոչելով [Հայրն] Իր բնության հետ միավորությունն է ցույց տալիս [Քրիստոսի մեջ], որովհետև [Քրիստոսը] Հոր ծնունդն է և ստեղծված չէ՝ ըստ Արիոսի⁵: Իսկ «սիրելի» ասելով՝ ցույց է տալիս [Իր և Որդու] համակամությունը, որովհետև ուր կա սեր, տարբեր կամքեր չեն լինում: Այլև՝ որպեսզի «սիրելի» բառով տարբերազատի Իր բնությամբ Որդուն [միայն] անունով [այդպես] կոչվողներից, ովքեր Նրա սիրո դիմաց ատեցին Նրան, և որոնց ամբաստանում է [Հայրը] Եսայու միջոցով. «Որդիներ ծնեցի և աճեցրի, և նրանք անարգեցին Ինձ» (Ես. Ա 2), և Օրենքի միջոցով. «Իզուր ատեցին Ինձ»⁶:

«Ում հաճեցի»՝ ո՛չ ըստ աստվածության, որով Որդին միշտ է Հորը հաճելի, և Հայրը՝ Որդուն՝ համապատիվ լինելով, այլ ըստ մարդկության, որը հետո եղավ, քանի որ «հաճեցի» ասելը ժամանակ է ցույց տալիս: Այսինքն՝ Որդու մարդ դառնալը Հոր հաճությունմբ ու կամքով եղավ, և մարդ դառնալով՝ Հոր

¹ Գրաբարում «զգոն» բառն ունի նաև «իմաստուն» իմաստը:

² Մննդ. Ը 8—12

³ Այսինքն՝ մեռածով, որով եմ կատարվում Մկրտության § Դրոշմի խորհուրդները:

⁴ Հավիտյան – թե՛ ժամանակաշրջան, թե՛ աշխարհ:

⁵ Արիոսը Դ դարում ապրած հերետիկոս է՝ Ալեքսանդրիայի Եկեղեցուն պատկանած մի քահանա, ով չէր ընդունում Քրիստոսի աստվածությունը՝ համարելով Նրան արարած, ստեղծված: Արիոսի ուսմունքը դատապարտվեց 325թ.—ի Նիկիայի տիեզերական ժողովում:

⁶ «Օրենքում», այսինքն՝ Հնգամատյանի գրքերում, անսա խոսք գտնել չկարողացանք: Այս խոսքը գործածվում է Սաղմ. ԼԴ 19, ԿԼ 5 համարներում:

կամքին հաճելի դարձրեց մեր մարդկային բնությունը: Այս պատճառով էլ Նրա ծննդյան ժամանակ հրեշտակները փառաբանելիս կոչեցին Նրան «մարդկանց հանդեպ հաճութուն» (Ղուկ. Բ 14):

Արդ՝ եթե Հոր հնչեցրած խոսքը բավական էր վկայելու, որ Քրիստոսը ճշմարտապես Աստծո Որդին է, ապա ինչո՞ւ Հոփն երճաց, ինչպես Ակարածրեցի՞նք վերջում: Պատճառը սա է: Եթե միայն [Հոր] խոսքը հնչեր, մարդիկ կկարծեին, թե դա Հովհաննեսի մասին է, քանի որ նրան էին հայտնի ու մեծ համարում և խոսքն էլ հնչեց ո՛չ հատուկ Քրիստոսի համար, այլ անորոշաբար: Ուստի նախ Հոգին իջավ Քրիստոսի վրա՝ ասես մատնացույց անելով [Նրան], և ապա Հոր ձայնը հնչեց վերևից, որպեսզի մի բանի տեղ մի ուրիշ բան չհասկանային, այլ թե՛ «Սա՛ է Նա, Ում մասին Հայրը վկայում է, թե Դա Իմ սիրելի Որդին է»:

[Հոգին երևաց], նաև որպեսզի, Երեք առանձին Անձերի [գոյությունը ցույց տալով], Եկեղեցու հավատքը մաքրի հրեաբար խորհող Սաբելի¹ աղանդից, ով Երրորդությունը մեկ դեմք էր համարում: Բայց որ որոշ հոգեմարտներ² ընդդիմաբանում են ուղղափառ հավատքին՝ ասելով, թե Հոգին Որդուց փոքր է՝ ըստ այն փոքրություն, որն ունի աղավնին մարդու համեմատ, նրանց կասենք, որ Որդին մարդու բնությունը վերցրեց, իսկ Հոգին ոչ թե աղավնու բնությունը վերցրեց, այլ միայն կերպարանքը: Եթե այսպես հիմարաբար են մտածում, ապա թող ասեն, որ [Սուրբ] Հոգուց ավելի բարձր են [նաև] քերովբեները, որ արծվի նմանությունը են երևացել³, և հրեշտակները, ովքեր մարդու կերպարանքով [են հայտնվում]: Սակայն անշնորհք մի՛ գտնվիր Բարեգործի հանդեպ, Ով շնորհեց քեզ որդեգրություն, չարիքների կորուստ և բարիքների ձեռքբերում, ինչը կարելի է տեսնել նաև այստեղ⁴: Որովհետև հրեական մկրտությունը լռեցրեց և մեր՝ [քրիստոնեական մկրտության] սկիզբը դրեց և ինչ որ Քրիստոսը Զատկին կատարեց, նույնն այստեղ [արեց] Հոգով. որովհետև ստվերական [օրենքը] լրացրեց և հաստատեց ճշմարիտը, որն ուներ [Սուրբ] Հոգու շնորհը: Ուստի ուրիշ մկրտվածների վրա չերևաց այսպիսի բան, այլ Նրա, Ով տալու էր [Սուրբ] Հոգին: Որովհետև երկինքը բացվեց, և Հոգին իջավ՝ մեծ պատվով մեզ կանչելու բնակություն այն վայրը, որտեղից Ինքն էր իջել: Եվ մկրտությանը պատրաստում է մեզ լինելու ոչ թե հրեշտակներ կամ հրեշտակապետեր, այլ Աստծո սիրելի որդիներ:

ԳԼՈՒԽ Գ

Այդ ժամանակ Հիսուսը Հոփոց տարվեց անապատ՝ փորձվելու աստանայից (Գ 1):

Ինչո՞ւ [Հիսուսի] ծննդից միջև երեսուն տարեկան դառնալը [սատանան] չփորձեց Նրան: Որովհետև Նրա աստվածությունը ցույց տվող նշան երկնքից էր տեսել, և [Հիսուսը] ժողովրդի մեջ էր վկայվել իբրև մեծ մեկը, այլ ապրում էր իբրև մի աննշան մարդ: Նաև ինչպես որ [Հիսուսն] ամեն ինչով մեզ նմանվեց, մեղք [գործելուց] բացի՝ Իրեն իբրև օրինակ ծառայեցնելով մեզ համար, կամեցավ նաև սրանով նմանվել: Ինչպես որ մեր մեջ էլ այդ տարիքում են սաստկանում կրքերի պատերազմները, այդպես Նա էլ, կրքերից վեր լինելով, նույն տարիքում կամավորապես հանձնեց Իրեն պատերազմի, որպեսզի մեզ սովորեցնի այդ տարիքում առավել զգուշ լինել թշնամու դեմ կռվում: Քանի որ [սատանան] արդեն որովայնից է սկսում մարդկանց առաջ գայթակղություն դնել և պատերազմել, թեև ավելի շատ՝ չափահաս տարիքում, այդ պատճառով մեր Տերն էլ իջավ այն վայրը, որտեղ [սատանան] սովոր էր պատերազմը սկսել, որպեսզի Իր հետ էլ համարձակվի մարտի բռնվել: Ինչպես որ զորեղ մեկն իր գանձի գողին հետապնդում է այնքան, մինչև բռնում սպանում է և գողացվածը հետ առնում, այդպես էլ Ամենագորը [վարվեց], որովհետև կամեցավ կյանքի Գողին մահ հասցնել: Դարձավ սաղմ, և [սատանան] Նրան չկարողացավ սպանել որովայնում, ինչպես շատերին: Դարձավ մանուկ, և Նրա աճման ընթացքում փորձիչը չկարողացավ Նրան հողգողել: Երեսա դարձավ, և Նրա այրանալու ջանքերում [սատանան] չկարողացավ Նրան ծուլություն մատնել: [Դարձավ] երիտասարդ, և [սատանան] Նրա մեջ չկարողացավ [անմաքուր] ցանկություն գտնել: [Դարձավ] գիտուն, և [սատանան] իր խորամանկությունը չկարողացավ Նրան հասկանալ:

¹ Սաբելի — Գ դարի հերետիկոս, Հռոմի Եկեղեցուն պատկանած հոգևորական, ով սովորեցնում էր, որ Երրորդությունը միջնույն ժամանակ Հայր, Որդի և Սուրբ Հոգի չէ, այլ միանձնյա է՝ միադեմ, սակայն գործել է իրար հաջորդող երեք գորություններով՝ նախ՝ իբրև Հայր՝ արարիչն ամեն ինչի և օրենսդիրը, ապա՝ իբրև Որդի՝ Փրկիչը, Ով ծննդյամբ եկավ երկիր և Ում գործունեությունը Նրա համբարձմամբ ավարտվեց, իսկ այնուհետև՝ իբրև Սուրբ Հոգի, Ով Իր շնորհներով գործում է մինչ այսօր:

² Հոգեմարտ — Սուրբ Հոգու դեմ մարտնչող, Սուրբ Հոգու աստվածությունը կամ Հորն ու Որդուն հավասար ու համագո լինելը չընդունող անձ:

³ Նկատի է առնված կամ Եզեկ. Ա գլխում Ակարագրված չորս կենդանիներից մեկը, որն արծվի կերպարանքով էր, կամ՝ ընդհանրապես այն, որ քերովբեները Սուրբ Գրքում թխավոր են Աերկայացվում, ինչպես, օրինակ, արծիվը:

⁴ Այսինքն՝ Քրիստոսի մկրտության ժամանակ:

[Դարձավ] ուսուցիչ, և [սատանան] չկարողացավ Նրան հանդիմանել Նրա ճշմարիտ վարդապետության մեջ: Քանի որ պահում էր պատվիրանները, ուստի [սատանան] չկարողացավ Նրան խոտորեցնել: Ամուր էր, ուստի [սատանան Նրան] սպանելիս չկարողացավ զարհուրեցնել Նրան: Մեռավ, և չնայած գերեզմանի պահպանությանը՝ [սատանան] չկարողացավ պահել Նրան [գերեզմանում]: Չհիվանդացավ, քանի որ բժիշկ էր: Չմոլորվեց, քանի որ հովիվ էր: Հանցանք չգործեց, քանի որ ուսուցիչ էր: Չսայթաքեց, քանի որ լույս էր:

Սակայն այս պահին [սատանան] առանց պատրվակի [Նրա հետ] պատերազմի մտավ՝ բացահայտորեն փորձելու Նրան, որովհետև երբ տեսավ, որ մկրտության է եկել, և Հովհաննեսից լսեց. «Ահա՛ Աստծո Գառը, որն [Իր վրա] վերցնում է աշխարհի մեղքը» (Հովհ. Ա 29), նայեց՝ տեսնի, թե իբրև մաքրության կարո՞տ մեկն է գալիս մկրտվելու, թե՞ անկարոտ մեկը: Երբ տեսավ, որ փայլուն լույս է ծագել Նրանից ջրերի վրա, [լսեց] Հոր՝ վերևից հնչած ձայնը և [տեսավ] Հոգու աղավնակերպ երևումը, հասկացավ, որ [Հիսուսն] իբրև կարիքների բավարարող է իջել այդ ջրի մեջ, ուստի մտքում դրեց և ասաց. «Եթե մարտի մեջ մտնելով չփորձեմ Նրան, չեմ կարող [վստահորեն] իմանալ՝ Նա ով է»: Բայց չէր համարձակվում մոտենալ Նրան, մինչև Փորձվողն Ինքը թույլ չտվեց, որ [Իրեն] փորձեն: Իսկ սա ե՞րբ եղավ: Երբ Հոգու գորությունն առավ և ելավ պատերազմելու ախոյանի հետ, ինչի մասին էլ ավետարանիչն ասում է. «Այդ ժամանակ Հիսուսը Հոգուց տարվեց անապատ՝ փորձվելու սատանայից»:

Ի՞նչ է նշանակում ասելը՝ «Հոգուց տարվեց»: Նշանակում է, որ դա Սուրբ Հոգու կամքն էր, և Նա էր հորդորում Հիսուսին գնալու անապատ և կռվելու ախոյանի հետ, որպեսզի մեզ Հաղթածին հաղթի ոչ թե Աստվածության գորությամբ, որը հնարքների կարիք չունի, այլ մեր բնությունը: Նաև որպեսզի սրանով ցույց տա [Սուրբ Երրորդության Անձերի] համապատվությունը: Որովհետև ինչպես որ Հոր կամքով իջավ երկիր, Հոգու կամքով էլ տարվեց անապատ, ինչպես որ Հոգին էլ ուղարկվում է ինչպես Հոր կողմից, նմանապես էլ Որդու: Սրանք ցույց են տալիս Սուրբ Երրորդության մեկ իշխանությունն ու համագո պատիվը:

[Հիսուսը սրանով] նաև մեզ խրատ է տալիս. եթե Ինքը, որ ամենակարող է, ասվում է, որ անձամբ չի գնացել փորձվելու, այլ տարվել է Հոգուց, որքան առավել մե՛նք պիտի զգուշ լինենք և ինքնահաճ կամքով ինքներս մեզ փորձության չմատնենք: Այլ երբ մի ուրիշից տարվենք [փորձվելու], ամուր ու առաքինի մնանք, հատկապես երբ հոգևոր շնորհի ընդունումից հետո ենք պատերազմում՝ մկրտությունից կամ էլ որևէ ուրիշ աստվածային պարգև [ընդունելուց] հետո, քանի որ թշնամին սովորությունն ունի այդ ժամանակ [մեր դեմ] ավելի մեծ ջանքեր թափելու:

Պատահում է, որ Աստված թույլ է տալիս, որ փորձություն գա [մեզ] վրա՝ առաջին՝ այն պատճառով, որ երբ հաղթանակ տանենք, հասկանանք, թե որքան գորավոր ենք դարձել շնորհն ընդունելուց հետո: Երկրորդ՝ որպեսզի ավելի մեծ պարգևներով չհպարտանանք: Երրորդ՝ որպեսզի քո ընդդիմությունը չար դեռ հասկանա, որ ամբողջապես հրաժարվել ես նրանից: Չորրորդ՝ որպեսզի հասկանաս, որ երկաթից էլ ամուր ես դարձել: Հինգերորդ՝ քեզ տրված մեծ գանձերի պատճառով է [սատանան] պատերազմում, որովհետև կռվելու այդքան ջանք չէր թափի, եթե չտեսներ մեզ այդպիսի պարգևներ վայելելիս: Ուստի Ադամի վրա էլ այն պատճառով հարձակվեց, որ նրան Աստծո պատկերով ստեղծված տեսավ: Հորի հետ այն պատճառով մենամարտեց, որ [Հորն] ամեն ինչում Աստծուց գովեստի արժանացավ:

Սակայն ինչո՞ւ Հոգին փորձության համար տարավ [Հիսուսին] անապատ § ոչ թե բնակավայր: Որովհետև [Տերը] ոչ միայն կամեցավ թշնամուն նեղը գցել քաղցով, որով ցույց տվեց, որ [Ինքը] մարդ է, այլև որպեսզի անապատը ևս հարձակվելու համարձակություն տար [հակառակորդին], քանի որ վերջինս այն ժամանակ է [առավելապես] ջանք թափում, երբ ընկերներից մեկուսացած է մեզ տեսնում: Այդպես կնոջն էլ¹ մոտեցավ խաբելու, երբ նրան ամուսնուց հեռու գտավ: Հետևաբար, մենք նույնպես պետք է միմյանց հետ բնակվենք, որպեսզի դյուրավ չընկնենք սատանայի ձեռքը: Իսկ այն անապատը հասարակ չէր, այլ հույժ խորին, ինչ պատճառով Մարկոսը գրում է, որ [Հիսուսն այնտեղ] գազանների հետ էր²:

Եվ քառասուն օր ու քառասուն օր իշեր պահք պահելուց հետո քաղցեց (Գ 2):

Պահքով ժուժկալություն ցուցաբերեց մինչև Մովսես և Եղիա մարգարեների սահմանը և ո՛չ ավելի, Նա, Ով կարող էր առանց բնավ ճաշակելու էլ ապրել: Սակայն որպեսզի չկարծեին, թե Նրա մարդկու-

¹ Այսինքն՝ Եվային:
² Մարկ. Ա 13

Թյուենն առաջոք է¹, մարմնի բնությանը թույլ է տալիս կրել իրեն պատշաճը, հասկապես, որ [Մովսեսի և Եղիայի] մասին չի գրված, թե քաղցեցին, թեև պահքի սկզբում քաղց զգում էին՝ մարդ լինելով, իսկ Քրիստոսի մասին ավետարանիչը գրում է, թե քաղցեց: Ո՛չ ակամա, ինչպես մենք, այլ երբ կամեցավ, ինչպես վայել է Աստծո՛ւն՝ չմտնելով [մարդկային] բնության հարկադրանքի տակ: Սա՛ է նշանակում ասելը՝ «հետո քաղցեց», այսինքն՝ քառասուն [օրվա] լրումից հետո: Ուրեմն՝ քաղցելը հաստատում է Նրա մարդկությունը, իսկ այն, որ [քաղցեց] կամովին և ոչ թե հարկադրաբար, հավաստում է [մարդկությանը] միացած Նրա Աստվածությունը:

Եվ փորձիչը մոտեցավ § ասաց Նրան. «Եթե Աստծո Որդի ես, ասա՛, որ այս քարերը հաց դառնան» (Ռ 3):

Տես, թե ինչպիսի խորամանկություն բանեցրեց, որ մոտեցավ ոչ թե երբ [Հիսուսը] պահքի մեջ էր, այլ երբ քաղցեց:

Իսկ ինչպե՞ս հասկացավ [Հիսուսի] քաղցելը: [Նրանից հասկացավ, որ Հիսուսը] կամ՝ նշանով, կամ՝ խոսքով ցույց տվեց, որ կերակրի կարիք ունի, որպեսզի դրանով չարին համարձակություն տա, որովհետև առանց այսպիսի բաների [սատանան] չի կարող իմանալ մարդու խորհուրդները: Նաև քանի որ գիտեր, որ մարգարեները մինչև քառասուն օր էին պահք պահում, համբերեց, մինչև մարգարեների [պահեցողության] չափը լրացավ, և ապա՛ սկսեց փորձել: Որովհետև նայում էր՝ տեսնի, [թե Հիսուսն իրեն ինչպես կպահի]. ասում էր. եթե Աստծո որդի է, ինչպես Հոր հնչեցրած խոսքը վկայեց, կանցնի պահեցողների սահմանը, իսկ եթե սոսկ մարդ է, նույն չափով կփուժկալի: Իսկ Տերը քաղցի մասին հայտնեց նրան քառասնյակի ավարտին՝ ասես կարթին կերակուր հագցնելով, որպեսզի [սատանան] փորձելով կուլ տա Նրան իբրև մարդու, [այդ կերակուրը] նրա քիմքում մնա, և նա հաղթվի ու կործանվի [Տիրոջ կողմից] իբրև Աստծուց:

Ուստի մոտենալով ասաց. «Եթե Աստծո Որդի ես, ասա՛, որ այս քարերը հաց դառնան»: Քանի որ լսեց ի վերուստ «Դա է Իմ սիրելի Որդին» և Հովհաննեսի այդքան վկայությունները, իսկ հետո տեսավ, որ [Հիսուսը] քաղցեց, ուստի վարանման մեջ ընկավ: Այդ մեծ վկայությունների պատճառով Նրան սովորական մարդ էր համարում, բայց և Աստծո Որդի էլ չէր համարձակվում [խոստովանել] քաղցած տեսնելու պատճառով: Եվ այսպես մեծ տարակուսանքի մեջ ընկնելով՝ սկսեց խոսել: Ինչպես որ նախկինում Եվայի հետ խորամանկորեն խոսեց, որպեսզի նրանից ճշտեր պատահած բաները, այդպես էլ այստեղ կամեցավ ասես վարմով խոսք քաշել, որպեսզի կարողանար հասկանալ այն իրողությունը, որը նրան հայտնի չէր, քանի որ տեղյակ չէր Տնօրենության անճառ խորհրդին, թե ո՛վ է Նա, որ եկել է:

Եվ ի՞նչ ասաց. «Եթե Աստծո Որդի ես»: Չասաց. «Եթե քաղցած ես», որպեսզի կարծել չտար, թե նախատում է: Այլ կեղծավորությամբ՝ պատիվ ընծայող խոսքով է դիմում՝ «Եթե Աստծո Որդի ես», որպեսզի կամ դրանով [Հիսուսը] հանձն առներ նրա խնդրանքը կատարել, և նա հասկանար, որ [Հիսուսն] իսկապես Աստված է, ինչպես և վկայվել էր, և այդպիսով ինքը զգուշանար իր անձի համար, կամ էլ, եթե [Հիսուսը] չկարողանար [խնդրանքը] կատարել, հանդիմանվեր, թե մարդ է, Նրա մասին վկայությունները սուտ դուրս գային, իսկ ինքն անհոգանալով ազատվեր տարակուսանքներից:

Իսկ ի՞նչ էր խնդրում: «Ասա՛, որ այս քարերը հաց դառնան»: Ինչպիսի՞ հիմարություն: Եթե Աստծո Որդի է, ինչպես և կա, կարիք չունի գոյություններից մեկը մի ուրիշին փոխելու, այլ ոչնչից է արարչագործում, ինչպես այն ամենն, ինչ կա: Եվ այդ դյուրին բանը, որ խնդրում ես՝ այդ քարերը հացի վերածել, մի՞թե այժմ չի կարող անել. պատրաստվում է ավելի դժվարին բաներ գործել, այսինքն՝ բարու հանդեպ քարացած մարդկային հոգիներն առաքինությամբ մաքուր հաց դարձնել՝ իր աստվածության կամքին իբրև կերակուր:

Եվ ի՞նչ [պատասխանեց] Քրիստոսը:

«Միայն հացով չէ՛, որ կապրի մարդ,— ասաց,— այլ՝ Աստծո բերանից ելած ամեն խոսքով» (Ռ 4):

Այս կարճ խոսքով հարված հասցրեց նրա հպարտությանը. այն, ինչ նա կեղծավորությամբ ծածկում էր, մեջտեղ բերելով հայտնեց: Ուստի ուշադրություն դարձրու չարի խարդախությանը. ինչով առաջին մարդուն հանեց դրախտից և ուրիշ շատերի գեցեց չարիքների մեջ, նույնով նաև այստեղ է իր նենգությունը նյութում՝ մղելով դեպի կերակուրների ցանկությունը: Բայց Քրիստոսը, որպեսզի ցույց տա, որ առաքիլի անձին ոչինչ չի կարող համոզել անպատշաճ գործելու, չհամաձայնեց թշնամու կամքը կատարել, թեև կարող էր, որպեսզի մեզ խրատի չանսալ դեկրին, անգամ եթե բարին ասեն, ինչպես որ Ինքն էր

¹ Առաջոք — երջույթակամ, թվացյալ, ոչ իրական:

Հետո ըմբերանում նրանց՝ չնայած նրան, որ Իրեն Աստծո Որդի էին խոստովանում¹: Պողոսը նույնպես Հարցուկ ոգուն, որը նրան «բարձրյալ Աստծո ծառա» էր կոչում, խոսքով սաստեց²:

[Տերը սրանով] սովորեցնում է նաև այն, որ եթե մեկը պահանջի մեզինչ հրաշք ցույց տալ, չպետք է իզուր և անտեղի [այն կատարել], այլ պատշաճ տեղում և [պատշաճ] ժամանակի, ինչպես Տերը: Որովհետև այստեղ չկատարեց Մեղավորի ցանկությունը, ով փորձելով էր խնդրում, բայց մյուս անապատում շատ ավելի զարմանալի բան գործեց Իր կամքով, երբ սակավաթիվ Հացերով կերակրեց Հազարավորների, իսկ այլուր ջուրը գինու փոխարկեց³՝ ցույց տալով Իրեն իբրև այս գոյությունների արարիչ: Եվ «Միայն Հացով չէ՛, որ կապրի մարդ» ասելուց Հետո չլռեց, որովհետև ուրիշ կերակուրներ էլ կան, որոնցով մարդիկ ապրում են, այլ ավելացրեց. «այլև Աստծո բերանից ելած ամեն խոսքով»: Որովհետև մարդը երկու բանից է [կազմված]՝ Հոգուց ու մարմնից. ինչպես որ մարդիկ [մարմնով] ապրում են նյութական Հացով, այդպես էլ Հոգին ապրում է աննյութական խոսքով: Բայց ո՛չ մարդկանցից ծնվող դատարկ խոսքով, այլ Աստծո բերանից՝ ելնող [խոսքերով], որոնք մարդկանց կյանք են տալիս: Իսկ որո՞նք են դրանք: Ո՛չ միայն նրանք են, որոնք Աստված ասաց Մովսեսին և մյուս մարգարեներին, կամ [որոնք ասաց] Աստծո Խոսքն աշխարհում: Աստծո խոսքեր են նաև այն բոլոր գրվածքները, որոնք սովորեցնում են Աստծո պատվիրանները մարդկանց: Իսկ եթե դրանք [Աստծո խոսքեր են], որքան առավել Ավետարանում նրա իսկ կողմից ասված խոսքերը:

Նաև այլ իմաստով [Տերն ասաց այս խոսքը]: Ո՛չ միայն նյութական Հացով կապրի Իմ այս տեսանելի մարդը, ասում է, այլև Ինձնով, որ դրան միացած Աստծո Խոսքն էմ, որ կարողություն ունեմ ոչ միայն Ինքս Ինձ կյանք տալու, այլև Ինձ Հավատով ու սրբությունմբ մոտեցող բոլոր մարդկանց:

Դարձյալ՝ [ասես ասում է]. «Եթե գիտես, ո՛վ փորձիչ, որ Աստծո Որդին Հնարավորություն ունի քարերը Հաց դարձնելու, ապա կարող է նաև առանց Հացի՝ միայն խոսքով կերակրվել և Իր քաղցը Հագեցածություն վերածել»:

Բայց դու տես պիղծին ու գարշելուն: Երբ սրանով չկարողացավ վնաս տալ և իրեն պարտված տեսավ, այլ եղանակով փորձեց, ինչի մասին էլ պատմում է ավետարանիչը:

Այդ ժամանակ սատանան Նրան առավ տարավ Սուրբ Քաղաք, կանգնեցրեց Տաճարի աշտարակի վրա (Գ 5)

Տ ասաց Նրան. «Եթե Աստծո Որդի ես, Քեզ այստեղից վայր ցիր. որովհետև քրված է. «Իր հրեշտակներին պատվիրել է քեզ համար, և իրենց ձեռքերին կանոն քեզ, որպեսզի ոտքդ քարին երբեք չգարնես» (Գ 6):

Տե՛ս մեր Տիրոջ Հեղուկությունը: Հասնում էր այնտեղ, ուր փորձողն էր կամենում, և սա անում էր, որպեսզի չարիմաստին նրա խորագիտություն մեջ պարտություն մատնի:

Իսկ ի՞նչ ո՞ւ [փորձիչը] նույն անապատում՝ չփորձեց, ինչպես առաջին [դեպքում], [այնտեղ] կային թերձա ավելի՛ բարձրադիր վայրեր, քան Տաճարի աշտարակը: Սակայն այնտեղ տեսնող չկար, իսկ այստեղ՝ բովանդակ քաղաքը, ուստի [փորձիչը] կարծում էր, որ [Հիսուսը] խնդրանքը կկատարի տեսնողներից գովեստ ու փառք ձեռք բերելու համար: Եվ թեև այդ Տաճարն ավերվեց՝ ըստ Տիրոջ խոսքի⁵, բայց այն աշտարակը, որը Տերը բարձրացավ, մնաց ի Հիշատակ Նրա:

Եվ ի՞նչ ասաց [փորձիչը]. «Եթե Աստծո Որդի ես, Քեզ այստեղից վայր գցիր»: Սրանով երկու փորձություն սկիզբ է դնում: [Ասում է]. «Եթե Աստծո Որդի ես»: Ինչպես որ առաջին մարդու առաջ չարախոսեց Աստծուց, թե՛ «Խաբել է քեզ՝ ասելով, որ չուտես պտղից, որովհետև երբ ուտեք, ձեր աչքերը կբացվեն, և աստվածների պես կլինեք»⁶, [այդպես էլ] նույնն այստեղ է ակնարկում: «Եթե Աստծո Որդի ես, ցույց տուր, – ասում է, – Նրա գործությունը՝ կամ քարերը Հաց դարձնելով, ինչպես վայել է Արարչին, կամ էլ ներքև գցվելով և անվնաս մնալով, որպեսզի բոլորը տեսնեն ու Հավատան Քեզ: Ապա թե ոչ՝ անտեղի՛ կոչեց Քեզ «Որդի», խաբեց [աստվածային] պարգևների անունով»:

Իսկ ի՞նչ ո՞ւ Քրիստոսը չբարկացավ, այլ մեծ հանդարտությամբ [պատասխանեց]: Ինչպես որ [փորձիչը] մարգարեից վկայություն բերեց, այդպես էլ [Քրիստոսը Սուրբ] Գրքի [վկայությունմբ] պատասխանեց.

¹ Մարկ. Գ 11, Ղուկ. Ը 28

² Գործք ԺԳ 16–18

³ Մատթ. ԺԳ 17–21, ԺԵ 32–38. Հովհ. Բ 1–10

⁴ Ինչպես արդեն նշել ենք, «անապատ» բառն Ավետարանում § հայրաբանական գրականության մեջ գործածվում է ոչ թե այժմյան իմաստով, այլ ընդհանրապես անմարդաբնակ վայրի, ուստի այն կարող է լինել § լեռնային վայր:

⁵ Ղուկ. ԻԱ 5–6

⁶ Մճճ. Գ 1–5

Գրված է, և ասաց. — «Չփորձե՛ս քո Տեր Աստծուն» (Գ 7):

Որպեսզի մեզ հասկացնի, որ սատանային պետք է հաղթել ոչ թե հրաշագործություններով, այլ խոնարհուելով և համբերատարությամբ և հաղթանակն Աստծուն վերագրել:

Նկատի՛ ունեցիր, որ [չարի] բերած վկայությունն անմտությունն էր և իրավիճակին անհամապատասխան: Որովհետև գրված այդ [խոսքը]. «Իր հրեշտակներին պատվիրել է պահել քեզ», չի ենթադրում, թե [մեկն] իրեն վայր պիտի գցի ու քարավեժ լինի, ոչ էլ թե իրեն վայր պիտի գցի, եթե Աստծո որդի է: [Դա] սատանային ու նրա դեերին է հատուկ, որ [երկնքից] վայր գցվեցին սկզբում: Իսկ Աստծուն հատուկ է ընկածներին բարձրացնել:

Եվ Քրիստոսը շատ դիպուկ պատասխան տվեց. «Գրված է. «Չփորձե՛ս քո Տեր Աստծուն»: Այս խոսքի իմաստն էլ էր բավական ըմբերանելու [չարին]: Որովհետև [Տերը սրանով] խրատում է մարդկանց, որ թեկուզ առաքինի էլ մեկը լինի, իրեն կամավորապես չպիտի մատնի չարի փորձությանը՝ ասես փորձելով Աստծուն, թե արդյոք կօգնի՞, թե ոչ: Եվ Ինքը [Տերն] էլ հրամայում է աղոթել, որ փորձության չենթարկվենք¹:

Թեև [սատանայի բերած] վկայությունն անհամապատասխան էր իրավիճակին, սակայն [կատարվել էր] մեծ խորամանկությամբ: Որովհետև մարգարեից վկայաբերեց մինչև այն խոսքը, որն իր մասին չէր, իսկ ինչ որ գիտեր, որ իր մասին էր ասված՝ «Իժի և քարբի վրայով կքայլես» (Սաղմ. Դ 13), չասաց: Տերն էլ նրան այդ ժամանակ չհանդիմանեց, բայց հետո իր աշակերտներին իշխանություն տվեց կոխոտելու նրան՝ նմանեցնելով նրան օձի և կարիճի², որոնց մասին մարգարեն, պարզ է, իբրև [սատանայի և դեերի] մասին էր ասել և ոչ թե Տիրոջ: Եվ թեպետ [Տերն] այստեղ չկատարեց խորամանկի խնդրանքը, որպեսզի [վերջինս] չպարծենա, թե [կարողացել է] խաբել, սակայն երբ [Տիրոջ] վրա կատաղածները [կամենում էին Նրան] գահավեժ անել, գրված է, որ, նրանց միջով անցնելով, օդի միջով գնաց ուր Ինքը կամեցավ³: Նույն այդ մարմնով էլ հետո երկինք բարձրացավ, որպեսզի թշնամուն, ով իր վայր ընկնելն էր պահանջում, ցույց տա, որ դա՛ է Աստծուն վայել և ոչ թե անկումը, որ պատշաճ է [սատանային]:

Երբ [չարը] սրանում էլ պարտության մատնվեց, խաբեության մի ուրիշ հնար մտածեց:

Սատանան, — ասում է [ավետարանիչը], — դարձյալ առավ տարավ Նրան մի հույժ բարձր լեռ § Նրան ցույց տվեց աշխարհի բոլոր թափափորություններն ու դրանց փառքը (Գ 8):

Եվ ասաց Նրան. «Այս ամենը Քեզ կտամ, եթե [առջճս] ընկնես, երկրպափես ինձ» (Գ 9):

Որ ասում է, թե «առավ տարավ», թող ոչ ոք չկարծի, թե բռնությամբ և [Տիրոջ] կամքին հակառակ տարավ, որովհետև [սատանան] այսպես չի կարող վարվել նույնիսկ մարդկանց հետ: Այլ ինչպես առաջ էլ ենք ասել, [Տերն] էր թույլ տալիս, որ նա մտքում դներ լեռ ելնելու ցանկությունը, ինչպես և աշտարակ [բարձրանալու դեպքում]: Իսկ Ինքը չէր ընդդիմանում, այլ կամավորաբար շարժվում էր նրա ցանկության համաձայն, որպեսզի փորձվի դրանով և հաղթի, ինչպես նախորդ դեպքերում: Ուրեմն սա՛ է ասելը. «Սատանան առավ տարավ Նրան»:

Իսկ ո՞ր մեկը պիտի հասկանանք որպես այնպիսի բարձր լեռ, որտեղից տեսանելի են բոլոր թափափորությունները: Նյութական լեռներից և ոչ մեկը: Կամ էլ հայտնի չէ, թե կա այդպիսի [լեռ]: Որովհետև թեպետ ոմանք ասացին, թե դա դրախտն է՝ երկրից ավելի բարձր լինելու պատճառով, և քանի որ առաջին Ադամն այնտեղ էր փորձվել, ապա վայել էր, որ երկրորդ Ադամն էլ այնտեղ հաղթե՞ր մեզ հաղթողին, սակայն անպատշաճ է կարծել, թե այնտեղից երևում են աշխարհի բոլոր թագավորությունները: Որովհետև եթե այն չի երևում այս աշխարհից, մենք ինչպե՞ս [կերևանք] այնտեղից: Եվ եթե տեսնելու հնարավորություն լիներ կամ այնտեղից, կամ մի ուրիշ տեղից, լեռների գլուխներն ու աննշմարելի վայրեր [հնարավոր կլինեին] տեսնել մարմնավոր աչքերով և ոչ թե թագավորություններն ու նրանց փառքը: Իսկ եթե մեկն ասի, թե որտեղ էլ որ [Քրիստոսը] լիներ, մարմնավոր աչքերով տեսնելու կարիք չէր ունենա, քանի որ ամեն ինչ ամենատես Բնության աչքերի առաջ է, այս բացատրությունն էլ է թերի: Որովհետև թեպետ իրո՞ք այդպես է, սակայն եթե փորձիչն իմանար, որ [Հիսուսն] ամենատես է, չէր համարձակվի Նրա առաջ կանգնել և այդպիսի բաներ խոսել:

Հավանաբար սա՛ է հավաստի, որ [սատանան] իսկապես Նրան լեռ է բարձրացրել՝ ըստ ավետարանիչների պատմածի, որևիցե վայրում, և Նրա առաջ գանազան եղանակներով ներկայացրել աշխարհի թագավոր-

¹ Մատթ. Զ 13, ԻԶ 41, Մարկ. ԺԳ 38, Ղուկ. ԻԲ 40

² Ղուկ. Ժ 19

³ Ղուկ. Գ 29—30

ների փառքն ու վայելչութիւնը, ոչ թե նյութական աչքերին տեսանելի կերպով, այլ միայն խոսքով. կամ հայտնապես խոսելով, ինչպես սրբերից ոմանց հետ, կամ էլ [մտքի] խորհուրդների միջոցով, ինչպես ամեն մարդու հետ: Եվ սա հավաստում է Ղուկասը՝ ասելով, որ [սատանան] նրան ամեն ինչ «ցույց տվեց ժամանակի մի վայրկյանում»¹: Ոչ թե մարմնի աչքերի, այլ մտքի առաջ ցանկալի ցույց տվեց բոլոր վայելչութիւնները: Ապա ասաց. «Այս ամենը Քեզ կտամ, եթե [առջևս] ընկնես, երկրպագես ինձ»:

Տե՛ս լրբի չարութիւնը: Ասում էր, որ իրեն երկրպագի նա, Ում առաջ խոնարհվում է ամեն ծունր: Իսկ ինչո՞ւ այսպիսի հանդուժողութիւն ցուցաբերեց: Որովհետև նախորդ փորձութիւններով չկարողացավ իմանալ, թե [Հիսուսն] ով է, կամեցավ զայրացնել ժպիրհ խոսքերով, որպեսզի լրբութիւնը չհանդուրժելով՝ [Հիսուսը] հայտնի իր զորութիւնը, թե նա՛ է:

Բայց ինչո՞ւ մյուս [փորձութիւններում սատանան] ասում էր. «Եթե Աստծո Որդի ես», իսկ այստեղ՝ ոչ: Որովհետև այն ժամանակ կամենում էր պատվելով խաբել, իսկ այժմ խոնարհեցնելով կսկծեցնել, որպեսզի ասեր. «Հիմա իմացա, որ քո մասին վկայութիւնը սուտ էր, որովհետև Աստծո Որդու զորութիւնը ցույց չտվիր, ինչպես խնդրեցի: Եվ ուրեմն, քանի որ հողեղեն մարդ ես, տո՛ւր ինձ այն, ինչ պահանջում եմ, որպեսզի ես էլ տամ քեզ այս աշխարհի վայելքները»: Սովորական երկրպագութիւն չի պահանջում, այլ երեսնիվայր, ինչպես միայն Աստծուն է վայել: Եվ սրանով ճանաչվում է [սատանայի] հպարտութիւնը, որով նաև սկզբում հակառակեց Աստծուն:

Ղուկասը հակառակորդի այս խոսքերին նաև ուրիշն է ավելացնում. «Որովհետև ինձ է [տրված² այս ամենը], – ասում է [սատանան], – և ում կամենում եմ, նրան եմ տալիս սա» (Ղուկ. Դ 6): [Վերջին խոսքից ելնելով] ոմանք սխալմամբ [այդ ամենը] համարում են [սատանայի] ստեղծագործութիւնը, բայց հանդիմանվում են մյուս խոսքով՝ «ինձ է տրված», որով ցույց է տրվում, որ այս գոյութիւնների արարիչն ուրիշն է, իսկ [սատանային] թուլյալութիւնը է տրված: Եվ այն, որ ասում է. «Իշխանութիւն ունեմ ամեն ինչի վրա և ում կամենում եմ, նրան եմ տալիս», այդ իշխանութիւնը ոչ թե բռնատիրութիւն էր ունի, այլ իշխողներն են կամեցել, [որ նա իշխի իրենց վրա]: Ինչպես ասում է Պողոսը. «Ում ծառայութիւն համար որ պատրաստում եք ձեզ, նրա էլ ծառան եք՝ լինի մեղքի, թե արդարութիւն» (Հմմտ. Հռոմ. 2 16):

Բայց նաև զարմանալ կարելի է չարի հիմարութիւն վրա, թե ինչպե՞ս չմտածեց. «Եթե ասեմ, որ ամեն ինչ իմն է և ում կամենում եմ, նրան եմ տալիս, [Հիսուսը] կասի. «Հապա ինչո՞ւ քեզ կուռքերի միջոցով միշտ երկրպագութիւն մատուցող հեթանոսներից մեկին չտվեցիր տիրել ամեն ինչի վրա և ինձ ես խոստանում տալ: Ահա՛ դրանով սուտ ես դուրս գալիս. որովհետև ոչ թե քոնն է տալու [իրավունքը], այլ դրանց Արարչի, Նրա, Ով ասաց. «Իմն է ոսկին և իմն է արծաթը (Անգե Բ 8), և տալիս եմ դրանք՝ ում կամենում եմ»:

Բայց Տերը [սատանային] որևէ այսպիսի պատասխանի արժանի չհամարեց, այլ տիրաբար սաստելով նրան՝ ասաց.

ՀետՏ՛ւ □նա, սատանա՛ (Գ 10):

«Սատանա» բառը, եբրայերենից մեր [լեզվին] թարգմանվելով, նշանակում է «հակառակորդ», ով և հենց սկզբից հակառակ գտնվեց Աստծուն և մարդկանց:

Բայց ինչո՞ւ է [Տերն] ա՛յժմ սաստում նրան § ո՛չ նախորդ [դեպքերում]: Որովհետև [սատանան այս անգամ] մեղանչեց Հոր հանդեպ՝ նրա արարածներին իրենը համարելով: Սրանով [Տերը] սովորեցնում է մեզ մեր անձի հանդեպ թշնամանքի դեպքում ներող լինել, իսկ ընկերների [հանդեպ թշնամանքի դեպքում]՝ վրեժխնդիր, ինչն ինքը գործեց հրեաների առնչութիւնը: Երբ [Իրեն] դիվահար էին կոչում, չէր զայրանում, բայց երբ թշնամանք էին ցուցաբերում Հոր հանդեպ, նրանց կոչում էր սատանա հորից եղածներ³: Այդպես էլ ասաց, որ Հոգու հանդեպ հայհոյութիւնն աններելի է, բայց իր հանդեպ եղածն արժանի է ներման⁴:

Սակայն [Տերը] ոչ թե ըստ արժանվույն սաստում է [սատանային], այլ միայն հրամայում է: Որովհետև «Հետևս գնա» ասելը հրամայական [նախադասութիւն] է, որով հրամայում է [չարին] իրենից հե-

¹ Ղուկ. Դ 5
² Ծնորճալոյ մոտ՝ «իմ է» (այսինքն՝ «իմն է»), բայց շարունակութիւնը ցույց է տալիս, որ պիտի լինէր «իմն տուեալ է»:
³ Հովհ. է 20, Ը 48, 52. Հովհ. Ը 44
⁴ Մատթ. ԺԲ 31—32

ուանալ, այն էլ՝ ժամանակավորապես՝ ըստ Ղուկասի գրածի¹, քանի որ թեպետ դրանից հետո [սատանան] անձամբ չէր պատերազմում, ինչպես այժմ, սակայն, մտնելով օրենսգետների և փարիսեցիների մեջ, վիճում էր Նրա հետ, մինչև որ Նրան նաև խաչել տվեց:

Այս սաստը նաև այն է ցույց տալիս, որ նա, ով երկրպագութուն էր պահանջում, [Հիսուսի] մի փոքր սաստից (երբ կամեցավ [սաստել]) չկարողացավ մնալ տեղում, ինչից հասկացվում է, որ [Հիսուսը] կամովին էր Իրեն փորձության հանձնել և ո՛չ թե ակամա մատնվել, ինչպես մենք: Եվ երբ սաստելով հայտնեց Իր աստված լինելը, Օրենքից վկայութուն բերելով դարձյալ իջավ մեր մարդկության խոնարհությանը:

Գրված է, – ասաց, – Քո Տեր Աստծուն կերկրպագուես § միայն Նրա՛ն կպաշտես:

Պետք է Աստծուն երկրպագել իբրև Արարչի և Տիրոջ, իսկ պաշտել՝ պատվիրանների կատարմամբ, որովհետև դրանցով է Աստված պաշտվում մեր կողմից: Այս [խոսքով Հիսուսը] ցույց տվեց, որ ըստ Իր մարդկության Ինքն էլ է մեկ Աստվածության երկրպագող ու ծառա, որովհետև Նույնն է թե՛ մարմնով երկրպագողը, թե՛ Իր այդ մարմնին, ըստ Իր աստվածության, երկրպագութուն ընդունողը բոլոր արարածներից: [Եվ Նույնը] ծառա դարձավ, ինչպես Ինքն ասաց. «Չեկա ծառայութուն ընդունելու, այլ ծառայելու» (Մատթ. Ի 28):

Այս երեք փորձություններն են հանվանե հիշատակվում, սակայն հավանաբար ուրիշներն էլ են եղել՝ ըստ Ղուկասի, ով ասում է. «Երբ սատանան վերջացրեց բոլոր փորձությունները...» (Ղուկ. Գ 13): Որովհետև «բոլոր» ասելը բազմաթիվ լինելն է ցույց տալիս, բայց [միայն] գլխավորների մասին գրելով՝ մնացածը սրանց ներքո ամփոփեցին՝ հուշելով, որ ով հաղթում է այս երեքին՝ որկրամոլությանը, փառասիրությանն ու ազահությանը, հաղթում է նաև [մնացած] բոլոր ավտերին: Իսկ ով հաղթվում է սրանցից, ընկնում է սրանց ստորադասվող մնացած [ախտերի] ծառայության տակ ևս: Ինքը փորձիչն էլ, սկսելով փոքրից՝ որկրամոլությունից, հասավ մեծին՝ ազահությանը (քանի որ [վերջինս] բոլոր ախտերից առավել զորավոր է, երբ տիրում է), ինչպես որ Հոբի վրա էլ ամենասաստիկ հարվածը վերջում բերեց: Սա նաև պատերազմողներն են անում. ավելի սաստիկ մարտը հետո են վարում:

Ուստի, ինչպես որ նախահորը [սատանան] այս երեքով փորձեց ու պատրեց՝ որկրամոլությամբ, քանի որ պտուղը ցանկալի ցույց տվեց, փառասիրությամբ, քանի որ ուտելուց հետո աստվածանալու հույս ներշնչեց, և ազահությամբ, քանի որ մղեց նրան բոլոր ծառերից վայելումը բավական չհամարելու և ստիպեց ուտել նաև այն մեկից, որի վրա Աստված արգելք դրեց: Եվ ինչպես որ հին Ադամի հետ մարտնչեց սրանցով, այդպես էլ՝ Նոր Ադամի հետ. որկրամոլությամբ, թե՛ «Ասա՛, որ այս քարերը հաց դառնան», փառասիրությամբ՝ «Քեզ այստեղից վա՛յր գցիր՝ աստվածությունդ ցույց տալու համար», և ազահությամբ՝ «Քեզ կտամ, – ասաց, – այս աշխարհի փառքը, եթե երկրպագես ինձ»: Եվ [Հիսուսը] նրա հետ պատերազմեց մեր այս բնությամբ և հաղթեց աստվածային զորությամբ՝ սովորեցնելով մարդկանց [սատանայի դեմ] պատերազմելու կերպը: Որովհետև մեր մեջ էլ նույնն է [սատանայի] մարտի սկիզբը. որկրամոլությամբ պահանջում է նաև մեզնից, ինչպես Տիրոջից, որ քարերը հաց դառնան, այսինքն՝ ստիպում է մոտենալ ավելորդ կերակուրներին ու շատ ըմպելիքների, որոնք ժուժկալների համար անուտելի են, ինչպես քարերը: Երբ [մարդը] դրանք ընդունում է, [չարը] սրանով չի սահմանափակվում, այլ նաև գրգռում է դեպի անասնական ցանկությունը, ինչպես Ադամին՝ պտղի [ճաշակումից] հետո: Բայց երբ ընդդիմանում ենք [Աստծո] կենդանարար խոսքով, որն աշխարհին կյանք է տալիս, նրանով բարձրանում ենք տաճարի աշտարակը: Այստեղից էլ [չարը] ստիպում է մեզ² վայր գցվել, [այսինքն] կամ հպարտությամբ կործանվել, կամ էլ փառքի կամ ինչքի համար, խոսքի վաճառական դառնալով, գործերը մարդկանց հաճոյանալու համար կատարել: Բայց եթե սրան էլ ենք ընդդիմանում՝ խոսքն ըստ Տվողի կամքի ունենալով կամ խոսելով և Աստծուն հաճոյանալու համար գործելով, այնուհետև [սատանան] առաքինության բարձր լեռից նայել է տալիս նյութական բաների հանդեպ սիրուն և ազահության ախտի միջոցով, որով խոստանում է [նյութականը պարգևել], պահանջում է երկրպագել իրեն: Եթե արհամարհում ենք սա ևս՝ կա՛մ ինչք չընդունելով, կա՛մ էլ անհրաժեշտն ու ընդունածը Աստծուն տալով, [սատանան] ամաչելով փախչում է մեզնից, և մեզ սպասավորում են հրեշտակները, ինչպես Տիրոջը՝ հաղթանակից հետո՝ ըստ ավետարանչի, ով ասում է.

¹ Ղուկ. Գ 13

² Հաջորդող բառերը ցույց են տալիս, որ «մեզ» — ով Թնորիսիսի Ակատի ունի ոչ թե առհասարակ մարդկությանը, այլ հոգհորականներին, մասնավորապես՝ աստվածային խոսքի ուսուցիչներին ու քարոզիչներին:

Ապա սատանան Նրան թողեց, § ահա հրեշտակները մոտեցան § ծառայում էին Նրան (Գ 11):

Հրեշտակները հեռու չէին Նրանից, մոտ էին: Որովհետև եթե հրեշտակների բանակը չըջատուժ է Տիրոջից երկյուղածներին¹, որքան առավել հրեշտակների և սրբերի Տիրոջը: Սակայն քանի դեռ [Տերը] պատերազմում էր, թույլ չէր տալիս, որ նրանք երևան, որպեսզի թշնամին չկարծեր, թե հաղթանակը նրանց օգնությունը է եղել: Այլ նախ հալածեց նրան և ապա հայտնեց հրեշտակներին, որպեսզի դու սովորես, որ քո փորձություն ժամանակ էլ հրեշտակները մոտ են և հաղթանակիցդ հետո քեզ երկինք են ընդունելու, ինչպես որ Ղազարոսին էլ ցավերից ու սովամահ լինելուց հետո հրեշտակները հանգստացրին Աբրահամի գոգում²:

Սակայն ի՞նչ է պետք հասկանալ այդ ժամանակ հրեշտակների ծառայություն մատուցելը: Երևում է, ինչպես ասում են ոմանք, դա կերակուր մատուցելն էր [Հիսուսին] մարմնի բնություն կարիքների համար, բայց ոչ թե այստեղ եղած [կերակուրները], այլ որոնք հենց այդ ժամին [Տերը] ստեղծում էր արարչագործությունը: [Ստեղծում էր] ոչ թե կարիքից հարկադրված, Նա, Ով մեզ պես չէր հարկադրվում [անելու] այն, ինչ չէր կամենում, այլ որպեսզի ամաչեցնեք փորձչին, ով պահանջում էր քարերը հաց դարձնել: Յուզյ տվեց, թե՛ «Ոչ միայն քարերից, այլև ոչնչից կարող եմ կերակուր ստեղծել, երբ կամենամ, որով արդարացվում է Հայրը, որ Ինձ Որդի կոչեց»:

Հարկավոր է քննել, թե ավետարանիչներն ինչպե՞ս են գրել այն փորձությունների մասին, որոնք իրենց աչքով չէին տեսել, քանի որ [Տերը] միայնակ էր անապատում, պատերազմն անմարմնական էր, և Տիրոջից էլ չէին լսել [այս մասին], որովհետև վայել չէ մտածել այսպիսի բան. չի երևում, թե որևէ սուրբ պատմել է իր փորձությունների ու հաղթանակների մասին: Այլ այս մասին թող հավաստի [համարվի] հետևյալը: Ինչպես որ Հորին փորձության ենթարկելու համար [սատանայի] Աստծուն խնդրելու մասին³ հնարավոր չէր, որ մարդը գրեր [այլ կերպ], եթե ոչ՝ աստվածային հայտնությունը, քանի որ խոսակցությունն անմարմնների միջև էր տեղի ունեցել, և ինչպես որ Մովսեսը, թեպետ արարչագործությանը ներկա չէր, սակայն Հոգով գրեց Աստծո խոսելու և գործելու մասին, այդպես նույն Հոգով էլ [ավետարանիչները] գրեցին, թեև չէին տեսել ու լսել: Սրանից էլ պարզ է դառնում, որ ոչինչ չեն խոսել մարդկային իմաստությունը, այլ Սուրբ Հոգուց շարժված, ո՛չ միայն սա, այլ Ավետարանի բոլոր խոսքերը:

Սակայն փորձությունների հերթագայությունը Մատթեոսն ա՛յլ կերպ է ներկայացնում, Ղուկասը՝ այլ: Երկուսն էլ հույժ խորհրդաբար են [այդպես վարվում]: Մատթեոսը պահեցողության [փորձությունից] հետո Տաճարի աշտարակի [փորձությունն] է ներկայացնում և ապա՝ լեռան, ինչը ցույց է տալիս հաղթողների օրինակը: Երբ մեկը պահքով է ճգնում, փորձիչը [նրա հետ] փառասիրություն է պատերազմում, և եթե դրանից [մարդը] չի ընկճվում, [փորձիչը] ջանում է [ընկճել] ազահույժության ախտով: Եթե սրան էլ է [մարդն] ընդդիմանում, հաղթում է չարի խորհուրդին: Իսկ Ղուկասը պահեցողության [փորձությունից] հետո նախ լեռան [փորձությունն] է ներկայացնում և ապա՝ աշտարակին: Սա ցույց է տալիս պարտվողների կարգը: Երբ մեկը հաղթվում է որկրամոլությունից, հարկադրված հանձնվում է ազահույժանը՝ որովայնի պես-պես ցանկությունները բավարարելու համար: Եվ մինչ սրանց մեջ ուզածի պես ուռճանում է, մտածում է փառքի բարձունքի մասին՝ ո՛չ աստվածային բաների, այլ աշխարհի հարստության: Սրանից էլ հաղթվելով՝ չարի ծառայության տակ է ընկնում:

Ի՞նչ պետք է հասկանալ նախ Մարկոսի այն խոսքը, թե [Տերը] □ ազանների հետ էր⁴: Հասկանում ենք, որ սա ասվում է ոչ միայն խոր անապատի պատճառով տեսանելի գազանների հետ լինելու մասին, այլև աներևույթ գազանների, ոչ թե մեկ կամ սակավաթիվ, այլ բոլոր: Թեպետ տեսնում ենք, որ փորձությունների հարցումներն ուղղվում են մեկի կողմից, այսինքն՝ դևերի իշխանի, սակայն նրա հետ էր նաև նրա բովանդակ գունդը, որը նրա հետ ընկավ երկինքից, և նրանց է [Մարկոսը] «գազաններ» կոչում հոգնակի թվով: Որովհետև երբ տեսան ու լսեցին Հորդանանում [Հիսուսի] հետ տեղի ունեցած նորահաջ բաները, ահով լցվեցին, և երբ Նա այն անապատը ելավ, հավաքվեցին այդ պատճառով՝ տարբեր փորձություններով տեսնելու նրա գործությունը:

Պետք է քննել նաև այն, թե ինչո՞ւ երեք ավետարանիչները գրեցին փորձությունների մասին, իսկ Հովհաննեսը՝ ոչ: Պատճառն այն է, որ այդ փորձություններն ըստ մարդկային բնության էին, և [առաջին երեք ավետարանիչները Տիրոջ] մարդեղությունից սկսեցին պատմել, ուստի իրավացիորեն գրեցին

¹ Սաղմ. Լ, Գ 8

² Ղուկ. ԺԶ 19—31

³ Հոբ Ա—Բ

⁴ Մարկ. Ա 13

նաև փորձությունների մասին: Իսկ Հովհաննեսը, քանի որ սկսեց [գրել] Նրա աստվածությունից, չէր կարող [փորձությունների] մասին գրել, որովհետև Աստված չի փորձվում որևէ կերպ՝ ըստ Հակոբոս առաքյալի¹:

Երբ Հիսուսը լսեց, որ Հովհաննեսը մատնվել է, հեռացավ Գալիլեա (Գ 12):

Բազմաթիվ են Տիրոջ այն գործերն ու խոսքերը, որոնք ավետարանիչները չեն գրառել: Դա նաև այստեղ է երևում. որովհետև փորձությունից հետո Նրա հրաշքների և ուսուցանածների մեծ մասը Մատթեոսը թողնում է և սկսում Հովհաննես [Մկրտչի] մատնությունից: Այս բացը լրացնում է Հովհաննես [ավետարանիչն] ըստ Հոգու Հայտնության, այսինքն՝ [ներկայացնում է Կանայի] հարսանիքի ժամանակ գինին ջրի վերածելը, որը [Հիսուսի] հրաշագործությունների սկիզբն է համարում, հրեաների Չատիկի ժամանակ Երուսաղեմ գնալը և վաճառողներին ու գնողներին Տաճարից վտարելը, Նիկոդեմոսի՝ [Հիսուսի] մոտ գալը գիշերով ու հավատալը, [Տիրոջ] նրան ուղղած խոսքերը, աշակերտներով հանդերձ շրջելը Հրեաստանում և մկրտելը: Եվ այս ամենից հետո է, որ Հովհաննես [Մկրտչի] մասին գրում է, թե «մկրտում էր Հայենոնում՝ Սաղիմի մոտ.... քանի որ Հովհաննեսին դեռ չէին բանտարկել» (Հովհ. Գ 23, 24):

Իսկ Ղուկասը գեղեցիկ կերպով է շարադրում պատմությունը փորձությունից հետո: Ասում է. «Եվ Հիսուսը Հոգու գործությամբ վերադարձավ Գալիլեա» (Ղուկ. Գ 14), այսինքն՝ նույն Հոգով, Ով նրան տարավ անապատ՝ փորձվելու: Երբ [Հիսուսը] ծածուկ պատերազմում հաղթեց, [Հոգին] գործությամբ վերադարձրեց [Նրան Գալիլեա], որպեսզի Նա նաև Հայտնապես վանի դեերին՝ վտարելով մարդկանցից:

Իսկ թե ինչու [ավետարանիչներն] ամեն ինչ չեն գրել, որպեսզի չկարծես, թե միայն այն հրաշքներն են գործվել Նրա կողմից, որոնց մասին գրվել է, [արդեն] նշված պատճառներից բացի, կա նաև հետևյալը: Ամեն ինչ չգրելու պատճառը հայտնում է Հովհաննես [ավետարանիչը]. որովհետև [այդ ամենը] չէր կարող, ասում է, տանել աշխարհային միտքը²:

Սակայն Մատթեոսն ու Մարկոսն անխորհրդաբար չէ, որ սկսում են Հովհաննեսի մատնությունից: [Սրանով] ցույց են տալիս նրա լռելն ու նոր քարոզության սկիզբը:

Իսկ ինչո՞ւ [Հովհաննեսի] մատնության պատճառը [ավետարանիչն] այժմ չի օրում: Թողնում է, որ գրի նրա սպանվելուց հետո, երբ [դրա հետ կապված] բոլոր իրողությունները կատարված լինեն: Ուստի ասում է. «Երբ Հիսուսը լսեց, [որ Հովհաննեսը մատնվել է], հեռացավ գնաց Գալիլեա»:

Իսկ ինչո՞ւ են ասում, որ հեռացել է: [Տերը հեռանում է], որպեսզի սովորեցնի մեզ խրոխտանալով ինքներս մեզ չմատնել փորձության, այլ երբ մեր կամքից անկախ վշտեր պատահեն, համբերությամբ տանել:

Եվ թողնելով Նազարեթը, — ասում է [ավետարանիչը], — եկավ բնակվեց Կափառնալուսում՝ ծովեզրին՝ Չաբուղոնի § Նեփթաղիմի սահմաններում (Գ 13):

Որքան պետք էր, որ մարգարեությունն իրականանար, [Հիսուսն այնքան] բնակվեց Նազարեթում, իսկ մկրտությունից հետո տեղափոխվեց այնտեղից, որպեսզի ուրիշ կողմերում էլ քարոզի: Նաև հեռացավ նազովրեցիներից այն չար նախանձի պատճառով, որն ունեին Նրա հանդեպ, ինչպես և հանդիմանեց նրանց՝ [ասելով]. «Մարգարեն ընդունելի չէ՛ իր գավառում» (Ղուկ. Գ 24), երբ, [Նրան] փորձելով, Եսայու գիրքը տվեցին Նրան և ընթերցեց [մի հատված]: [Սա ասաց]՝ Հիշատակելով Եղիայի և Եղիսեի ժամանակ կատարված հրաշքների մասին, և Նրան հասցրին մինչև լեռան ծայրը՝ կամենալով գահավեժ անել, սակայն Նա անցավ գնաց նրանց միջից³: Իջավ Կափառնայում, որպեսզի մարգարեությունն իրականացնի և բոլոր երկրների ուսուցիչներին որսա, քանի որ այնտեղ էին շրջում: Թեև Նա ինքն էր կամենում հեթանոսների սահմանները գնալ, սակայն կամենում էր նաև, որ հրեաների կողմից էլ պատճառ ստեղծվեր, ինչը եղավ, երբ նենգություն գործեցին Կարապետի հանդեպ: Ուստի արդարացիորեն թողեց նրանց և գնաց հեթանոսների Գալիլեան:

Որպեսզի իրականանար Եսայի մարտարեի միջոցով ասված խոսքը (Գ 14).

¹ Հակ. Ա 13

² Հովհ. ԻՍ 25: Հովհաննես ավետարանիչն ասում է. «...այս աշխարհը չէր կարող տանել», ինչից երևում է, որ սբ Ներսեսն «այս աշխարհը» խոսքն այստեղ հասկանում է իբրև աշխարհային (բն.՝ «աշխարհակամ») միտքը, այսինքն՝ այս աշխարհին հակված մարդկային միտքը, որն անմաքուր լինելով՝ ընդունակ չէ հասու դառնալու հոգևոր բարձր իրողություններին:

³ Ղուկ. Գ 16—30

«Երկիր Զարուղոնի § երկիր Նեփթադիմի, ծովի ճանապարհ՝ Հորդանանից այն կողմ, հեթանոսների Գալիլեա (Գ 15):
Խավարում նստած ժողովուրդը մեծ լույս տեսավ, § երկրում ու մահվան ստվերներում նստածների համար լույս ծա-
օւեց»¹ (Գ 16):

«Զարուղոն»-ը թարգմանվում է «բնակության գորություն»², քանի որ այնտեղ բնակվեց Հայր Աստ-
ծո գորություն Որդին: Իսկ «Նեփթադիմ»-ը [թարգմանվում է] «ընդարձակություն»³, քանի որ այնտե-
ղից սկսեց տարածվել Քրիստոսի վարդապետությունը: «Ծովի ճանապարհ» ասելով՝ փրկության ավե-
տիսն է տալիս ծովեզերքում ու կղզիներում գտնվողներին, իսկ խորհրդանշաբար՝ աշխարհի ծովում
կյանքով ճանապարհորդողներին [հրավիրում է] բարձրանալ վերին աշխարհը: «Հորդանանից այն կողմ՝
հեթանոսների Գալիլեա». այս մեկ վայրով ցույց է տալիս բոլոր հեթանոսներին: Իսկ «ժողովուրդ» բա-
ռով նկատի է առնում այս ամբողջ աշխարհը: Ասում է. «Խավարում և մահվան ստվերներում նստած ժո-
ղովրդի համար լույս ծագեց»: Այստեղ տեսանելի խավարը նկատի չունի, այլ մոլորությունն ու անգի-
տությունը, որոնք նաև «մահվան ստվեր» է կոչում, այսինքն՝ հավիտենական մահվան պատճառ:
«Լույս» էլ [կոչում է] ոչ թե այս [նյութական լույսը], որը միշտ տեսնում էին մարմնավոր աչքերով, այլ
ճշմարիտ գիտությունը, որը միայն մտքին է տեսանելի: Այն կոչում է «մեծ լույս», և դա Հոր Իմաստու-
թյունն է, ինչպես և Ինքն է Իրեն «աշխարհի լույս» կոչում⁴:

Նաև անպատշաճ չի լինի, եթե մեկը [համարի], որ մարգարեի խոսքի մի մասը վերաբերում է հրեանե-
րին, մյուսը՝ հեթանոսներին: Որովհետև «խավարում նստած ժողովուրդը մեծ լույս տեսավ» խոսքը
հրեաներին է պատշաճում. թեպետ ունեին Օրենքի ճրագը, սակայն միշտ չէին լուսավորվում՝ օրինա-
գանց լինելով: Իսկ նրանով, որ ասում է «երկրում ու մահվան ստվերներում նստածներ», նկատի ունի
հեթանոսներին, ովքեր այս աշխարհի տարեքների ծառայության ներքո էին գտնվում և նստած էին
կռապաշտության մեջ՝ ասես մահվան ստվերների տակ: Ուստի հրեաների համար [մարգարեն] մահվան
ստվերի մասին չի խոսում, քանի որ ճանաչում էին [ճշմարիտ] Աստծուն, և նրանք էլ, ասում է, «մեծ
լույսը տեսան», այսինքն՝ մարմնավոր աչքերով [տեսան] Քրիստոսին, իսկ հեթանոսների համար չի ա-
սում, թե «տեսան», այլ թե՝ «նրանց համար լույս ծագեց», այսինքն՝ [ծագեց] խոսքը՝ առաքյալների մի-
ջոցով, որոնց նույնպես [Տերն] «աշխարհի լույս» անվանեց⁵: Բայց խավարում նստելը [մարգարեն] ա-
սում է երկուսի համար էլ, որովհետև բոլորն էլ մեծ չարիքների մեջ էին գտնվում՝ ասես բանտում
չլիթայված, ինչ պատճառով ասես գիշերվա աղջամուղջում նաև քայլել չէին կարողանում, որ խավարի
միջից դուրս գային, այլ դրա մեջ նստած էին [մնում], ինչն անհուսության նշան է:

Այնուհետև Հիսուսը սկսեց քարոզել § ասել. «Ապաշխարե՛ք, քանզի մոտեցել է երկնքի արքայությունը» (Գ 17):

«Այնուհետև»: Ե՞րբ: Հովհաննեսին բանտ նետելուց հետո: Իսկ ինչո՞ւ Հովհաննեսից առաջ չքարոզեց: Որով-
հետև պետք էր, որ Հովհաննեսը գար ու Նրա մասին վկայեր, և ապա՝ Նա հայտնվեր ու քարոզեր: Սակայն,
ասում են, ինչո՞ւ Նա Հովհաննեսի վկայության կտրիքն ուներ, երբ Նրա գորավոր օրո՞ծերը բավական էին վկայելու համար: Սրա-
նով իմացիր Հորը Նրա պատվակից լինելը: Որովհետև ինչպես Հայրը, Նա նույնպես Իր մարգարեներն
ուներ՝ չնայած նրան, որ դրանք Հոր [մարգարեներն] էին: [Հովհաննեսի] մասին նաև հրեշտակն ասաց.
«Կգնա Նրա առջևից» (Ղուկ. Ա 17), իսկ [Հովհաննեսի հայր] Զաքարիան՝ «Դո՛ւ, մանո՛ւկ, Բարձրալի
մարգարե կկոչվես» (Ղուկ. Ա 76):

Այլ կերպ ևս [կարելի է բացատրել]: Ընդունված էր, որ նախ ուրիշները մեկի մասին խոսեին, և ապա՝
նա՝ իր: Որովհետև եթե Հովհաննեսի այդքան վկայություններից հետո հրեաները հանդգնում էին ասել.
«Դու ես Քո մասին վկայում, և Քո վկայությունը ճշմարիտ չէ» (Հովհ. Ը 13), ի՞նչ կասեին, եթե Հով-
հաննեսը նախապես վկայած չլիներ: Այս պատճառով էլ [Հիսուսը] չքարոզեց մինչև [Հովհաննեսի] բան-
տարկությունը, որպեսզի ժողովուրդը չերկպառակտվեր: Նույն պատճառով էլ Հովհաննեսը հրաչքներ
չգործեց, որովհետև [դրանք] գործելը պահվել էր Քրիստոսի համար: Քանի որ Հովհաննեսի մասին կար-
ծում էին, թե Քրիստոսն է, ապա եթե [Հովհաննեսը] հրաչք գործեր, ավելի կհամոզվեին իրենց կարծիքի
մեջ: Այլև քանի որ Արեգակի լույսը երևաց, պետք էր, որ ճրագի լույսը մարեր: Նաև որպեսզի, ինչպես
որ [Քրիստոսը] նախ ողջերի մեջ քարոզվեց, [քարոզվեց] նաև մեռելների մեջ, ինչպես [քարոզվեց] որո-

¹ Ես. Թ 1—2

² Արդի գիտնականները թարգմանում են «բնակություն» կամ «բարձրություն»:

³ Արդի գիտնականները թարգմանում են «իմ կոիվ»:

⁴ Հովհ. Ը 12

⁵ Մատթ. Ե 14

վայնում¹, որը դժոխքի խորհրդանիշն էր: Հետևաբար, Մատթեոսը [Հիսուսի] ոչ թե հրաշքների սկիզբն է ներկայացնում, այլ քարոզության՝ [ասելով], որ Հիսուսը սկսեց քարոզել այն ժամանակ, երբ Հովհաննեսը դադարեց քարոզելուց: [Հիսուսի] քարոզության խոսքն էլ ուրիշ չէր, այլ ինչ որ Հովհաննեսն էր սովորեցնում: Սակայն վերջինիս սպառնալից խոսքերը չէր ասում՝ տապարի մասին և այլն, այլ միայն մեղմականը. «Ապաշխարե՛ք, քանզի մոտեցել է արքայությունը»:

Իսկ ո՞ր արքայությունն է մոտեցել՝ ըստ Նրա խոսքի: Նախ՝ [հենց] Ինքը, որ երկնքի և երկրի Արքան էր, և մոտեցել էր Իր խաչելությամբ ու հարությամբ փրկելու և փրկվածներին երկնքի արքայությունը տալու: Նաև՝ սրանով նոր [ուխտը] հնից ավելի մեծ դարձրեց. այնտեղ չէր ասվում, թե որևէ մեկին բարի գործերի դիմաց տրվելու էր երկնքի արքայություն, այլ միայն երկրային [վարձատրություն], իսկ այստեղ՝ երկինքն ու երկնքի թագավորությունը:

Եվ [Հիսուսն] Իր հայտնության սկզբում չէր մկրտում, որպեսզի կատարվեր ժողովրդին Հովհաննեսի ասած խոսքը. «Ես ձեզ ջրով եմ մկրտում, իսկ Նա՝ Սուրբ Հոգով»: Այլ նախ քարոզեց հավատալ և ապաշխարել, իսկ իբրև անմեղ գառ զոհաբերվելուց հետո ոչ թե Ինքն [էր մկրտում], այլ աշակերտներին՝ հրամայեց, որ մկրտեն²:

Երբ Հիսուսը քայլում էր օալիլեացիների ծովի եզերքով, տեսավ երկու եղբայրների՝ Պետրոս կոչված Սիմոնի և Անդրեասի, ովքեր ուռկան էին օցել ծովը, քանի որ ձկնորս էին (Գ 18):

Ասաց նրանց. «Եկե՛ք Իմ հետ՝ից, և ձեզ մարդկանց որսորդ կդարձնեմ» (Գ 19):

[Եվ նրանք, օրծիքներն իսկույն թողնելով, օճաղից Նրա հետ՝ից] (Գ 20):

Հովհաննես [ավետարանիչը] սրանց կանչվելն այլ կերպ է ներկայացնում³, Մատթեոսը՝ այլ, ինչից պարզ է դառնում, որ սա երկրորդ կանչն է և ո՛չ թե առաջին: Որովհետև Հովհաննես [ավետարանիչը] կանչից հետո շատ բաներ է պատմում և ապա՝ ասում, որ դեռ Հովհաննես [Մկրտչին] չէին բանտարկել⁴, իսկ այստեղ [ասվում է], որ Հովհաննեսի մատնությունից հետո՝ [Հիսուսը] եկավ և կանչեց: Այնտեղ Պետրոսին Անդրեասն է կանչում, իսկ այստեղ երկուսին էլ՝ Հիսուսը: Այնտեղ [Հիսուսը] Սիմոն անունը փոխում է Պետրոսի, իսկ այստեղ [արդեն] Իր դրած [անունով] է կանչում: Այնտեղ Հիսուսի հետ գնում են այն տունը, [ուր մնում էր Հիսուսը], և շատ բաներ լսում [Նրանից], իսկ այստեղ, իբրև Նրանից նախապես խրատվածներ, ամեն ինչ թողնում են և գնում Նրա հետևից: Ուստի պարզ է, որ այն ժամանակ միայն տեսան [Հիսուսին] ու լսեցին Նրա խոսքերը, բայց չհետևեցին Նրան, այլ վերադարձան Հովհաննես [Մկրտչի] մոտ: Իսկ երբ տեսան, որ վերջինիս բանտարկել են, իրենց ձկնորսության արհեստին վերադարձան, և Հիսուսն այս [վիճակում] նրանց գտավ և վերստին կանչեց: Սա նույնպես որսորդության նշան է, որ երբ սկզբում կամեցան հեռանալ [Նրանից], չարգելեց ստիպելով, այլ մի փոքր ժամանակով թույլ տվեց, որպեսզի երկրորդ կանչով դյուրավ ու հոժարությամբ դեպի Իրեն ձգի:

Իմացիր նաև կանչման կերպը: Ոչ իշխանություն է խոստանում տալ, ոչ հարստություն, ինչպես այս աշխարհում, այլ անսովոր բան՝ ձկների փոխարեն մարդկանց որսորդ դառնալ: Սակայն նրանք, թեպետ զբաղված էին ձկնորսության արհեստով, որը բոլորից առավել քաղցր ու գայթակղիչ է, բնավ չդանդաղեցին, չասացին՝ գնան տուն, նախ ընտանիքի հետ խոսեն, այլ ամեն ինչ թողեցին և Նրա հետևից գնացին, ինչպես և հետո ասաց [Պետրոսը]. «Ահա մենք ամեն ինչ թողեցինք և եկանք Քո հետևից», և [Տերը] խոստացավ, որ Իր [երկրորդ] գալստյանը [Պետրոսն ու մյուս առաքյալները տասներկու] աթոռներին կնստեն⁵:

Այստեղ [Տերը] գործին համապատասխան խոստում է տալիս. անբան ձկների փոխարեն հրամայում է բանական մարդկանց որսալ. ոչ թե կյանքից դեպի մահ, ինչպես ձկների դեպքում, այլ մահվանից կյանք, ոչ թե խոնավ ջրերից, այլ այս աշխարհի աղի մեղքերի ծովից՝ ասես կարթով բարձրացնելով խորագիտության խոսքով՝ ըստ [Տիրոջ] ասածի. «Եղե՛ք խորագետ» (Մատթ. Ժ 16): Այստեղ, [ինչպես] պատմում է Ղուկասը, նաև հրաշք է գործվում Տիրոջ ձեռքով. ձկների մի բազմություն Նրա հրամանով որսացվում է Պետրոսի ուղեկանների մեջ՝ խորհրդանշելով հեթանոսներին, ովքեր [առաքյալների] ավետարանման ուղեկանով որսացվելու էին հավատքի համար:

¹ Ղուկ. Ա 41—44

² Մատթ. ԻԸ 19

³ Հովհ. Ա 38—42

⁴ Հովհ. Գ 24

⁵ Մատթ. ԺԹ 27—28

⁶ Ղուկ. Ե 4—11

Այդտեղից առաջ անցնելով՝ տեսավ երկու ուրիշ եղբայրների՝ Զեբեդեոսի [որդի] Հակոբոսին § Երա եղբայր Հովհաննեսին, Ասվում, իրենց հայր Զեբեդեոսի հետ, § իրենց ուղկանները Արոփելիս, § կանչեց նրանց (Գ 21):

Նրանք, իսկույն թողնելով Ասվն ու իրենց հորը, □ Ասցին Նրա հետՏից (Գ 22):

Արանց [արարքն] առավել զարմանալի էր: Որովհետև Հայրն էլ էր նրանց մոտ, բայց նրա սերը ոչինչ համարեցին Կանչողի սիրո համեմատ, և սա՝ նախքան լսելը թե՛ «Ով սիրում է Հորը կամ մորը [Ինձնից առավել], Ինձ արժանի չէ» (Մատթ. Ժ 37), և՛ «Ով [գալիս է Ինձ մոտ և] չի ատում Հորը կամ մորը, չի կարող Իմ աշակերտը լինել» (Ղուկ. ԺԴ 26): Այլ Եղիսեի նման գնացին իրենց Ուսուցչի հետևից¹, որովհետև նույն Հոգին էր դեպի բարին շարժում թե՛ [Եղիսեին], թե՛ նրանց: Հավանաբար նրանց Հայրն էլ, բարեբարո [մարդ] լինելով, չարգելեց, այլ նույնիսկ քաջալերեց գնալու այդպիսի Կանչողի ձայնի հետևից:

Արժե քննել, թե [Տերն] ինչո՞ւ գլխավոր առաքյալներին ձկնորսներից ընտրեց, իսկ մարգարեներից չտեսրին՝ Հովիվներից: Պատճառն այն է, որ Հովիվներն արածեցնում են ընտանի և իրենց Հոտերը, ինչպես մարգարեները՝ Իսրայելին, որն Օրենքի շնորհիվ ընտանի էր և ազգությամբ՝ իրենցը: Իսկ որսորդները որսում են օտար և վայրի [կենդանիներ], ինչպես որ առաքյալները [որսացին] հեթանոսներին, ովքեր մարմնի ցեղով օտար էին [առաքյալներին] և վայրենամիտ վարքի պատճառով՝ վայրի, և նրանց դարձրին սրբերին քաղաքակից և Աստծո համար ընտանի: Նաև ինչպես որ որսորդները որսը, մանավանդ ձկները, բռնելու համար բազմաթիվ միջոցների են դիմում, իսկ Հովիվները՝ ոչ, այլ Հովվողները նրանց ձեռքի տակ են, այդպես էլ առաքյալները [Սուրբ] Հոգու բազմատեսակ միջոցներով որսացին հեթանոսներին [Քրիստոսի] հավատքի համար, իսկ մարգարեները միայն որսացվածներին էին հովվում: Այլև՝ որպեսզի կատարվեր [առաքյալների] մասին մարգարեությունը. «Ձեզ մոտ որսորդներ կուղարկեմ, և կորսան ձեզ» (Երեմ. ԺԶ 16): Որովհետև եթե [Տերը քարոզության] ուղարկեր իմաստունների, հակառակորդները կասեին, թե իմաստությամբ խաբելով համոզեցին մարդկանց: Եթե Հարուստներ ուղարկեր, կասեին՝ դրամով կաշառելով խաբեցին: Եթե զորեղներ [ուղարկեր], կասեին՝ ուժով զարմացրին: Իսկ [առաքյալները] սրանցից ոչ մեկը չէին, այլ սրանց հակառակը: Տկար էին, բայց Հոգուներին ձգեցին իրենց վարդապետությունն ուսանելու. աղքատ էին, բայց Հարուստներին սովորեցրին աղքատանալ. տգետ էին, բայց իմաստուններին ու խորագետներին աշակերտ դարձրին. որովհետև աշխարհի իմաստությունը տեղի տվեց [Սուրբ] Հոգու իմաստությանը, որն իմաստությունների իմաստությունն է:

Հիսուսը շրջում էր Գալիլեայի բոլոր կողմերում (Գ 23):

Երբ որսաց ձկնորսներին, Իր հետ առած շրջում էր, որպեսզի նրանց սովորեցնեք մարդկանց որսալու կերպերը:

Իսկ ինչո՞ւ էր աշխարհին Իր հպտնվելու սկզբում Գալիլեայի կողմերում շրջում § ոչ թե Հրեաստանում: Նախ՝ որպեսզի Եսայու այն մարգարեությունն իրականացներ, որը վերևում այս ավետարանիչը բերեց: Ապա՝ որովհետև սկզբում հնարավոր չէր շրջել օրենսգետների ու փարիսեցիների մեջ և սովորեցնել. եթե հետո, երբ ժողովուրդը հրաշքների պատճառով Նրան պատվում էր իբրև մարգարեի, նրանք այդքան նախանձով լցվեցին, ի՞նչ չէին անի այն ժամանակ, երբ դեռ անձանթ էր ժողովրդին:

Եվ ոչ թե հենց այնպես էր [Հիսուսը] շրջում, այլ մեծ օգուտ բերելով, ինչի մասին ասում է [ավետարանիչը]:

Սովորեցնում էր նրանց ժողովրդի մեջ § քարոզում արքայության ավետարանը:

Որտե՞ղ էր սովորեցնում: Երբեմն՝ տներում, երբեմն էլ՝ դրսում: Իսկ այստեղ, որ [ավետարանիչն] ասում է «նրանց ժողովրդի մեջ», նկատի ունի նրանց ժողովարանները, որտեղ սովոր էին շաբաթ օրերը հավաքվել և մարգարեների [գրքերն] ընթերցել: Այս մասին նաև Ղուկասն է պատմում՝ [Հիսուսի]՝ Նազարեթ գալը, ժողովարան մտնելն ու Եսայու գրքից ընթերցելը²:

Եվ բժշկում էր, — ասում է [ավետարանիչը], — ժողովրդի մեջ եղած բոլոր հիվանդություններն ու բոլոր ցավերը:

¹ Գ. Թագ. ԺԹ 19—21

² Ղուկ. Գ 16—17

Իր բժշկութեան պարգևը նախ հրեաներին է տալիս, ինչպես ասաց քանանացի [կնոջը]. «[Թույլ տուր] նախ մանուկները հագենան» (Մարկ. է 27), որպեսզի չկարողանային ամբաստանել Նրան [հրեաները], որոնցից հավատ չէր պահանջում բժշկելիս, ինչպես հետո՝ ոմանցից, այլ ձրի էր բժշկութուն շնորհում, որովհետև այդ ժամանակ իր [աստվածային] զորութիւնը դեռևս հայտնի չէր դարձրել: Եվ հրեաների մեջ Նրա [գործած] հրաշքների մասին լսելով՝ նաև հեթանոսներն էին հավատով մոտենում Նրան, ինչպես հաջորդիվ պատմում է [ավետարանիչը]:

Նրա համբավը տարածվեց Ասորիքի ամբողջ երկրով, § Նրա մոտ բերեցին զանազան ցավերից ու տանջանքներից տառապող բոլոր հիվանդներին, դիվահարներին, լուսնոտներին ու անդամալուծներին, § բժշկեց նրանց (Գ 24):

Հեռավոր տեղերից գալը ցույց է տալիս նրանց հավատի մեծութիւնը, ինչ պատճառով և ձրի էին բժշկութիւնը ստանում: Տե՛ս դու այս ավետարանչի անփառասեր միտքը, մանավանդ նրա մեջ գտնվող [Սուրբ] Հոգու բժշկվածներին ոչ թե մեկառմեկ է թվարկում, այլ շատերին մեկ խոսքով նշում՝ «հիվանդութիւններ» ու «զանազան ցավեր» կոչելով այն, ինչ մեր բնութիւնը սովոր է կրել մարմնի կազմութեան անբարեխառնութիւնից, որից և [առաջանում են] ցավեր ու նեղութիւններ՝ ըստ [մարմնի մեջ նյութերի] առավելութեան և նվազութեան: Իսկ նեղութիւնների մեջ ամենամեծերը [ավետարանիչը] անունով է նշում. «դիվահարներին, — ասում է, — լուսնոտներին ու անդամալուծներին»: Դեռից պատճառովոր տանջանքները հայտնի են նրանց, ովքեր տեսել են, և լուսնոտութիւնը ևս դրանց [կարգից] է, բայց ո՛չ մշտական բռնվածութեամբ, այլ ըստ նոր կամ հին լուսնի, որից և անունն է ստացել: Իսկ անդամալուծը մեծ նեղութիւն է թե՛ իր, թե՛ տեսողների համար, քանի որ տանը մեռածի պես ընկած՝ ողջ [մարդու] պես ուտում ու խմում է:

[Հիսուսն այս] բոլոր եկածներին մեկ հրամանով բժշկեց: Եվ որքան Նրա հրաշքների համբավը տարածվում էր, այնքան ավելի ու ավելի շատ էր ժողովուրդ գալիս ամեն կողմից, ինչպես և ասում է [ավետարանիչը]:

Նրա հետձից բազմաքանակ ժողովուրդ էր անում Գալիլեայից, Դեկապոլսից, Երուսաղեմից, Հրեաստանից, Հորդանանի մյուս ափից, § բժշկում էր նրանց (Գ 25):

Թեպետ, ըստ նախապես նշած պատճառի, իր հայտնութեան սկզբում չգնաց Հրեաստան ու Երուսաղեմ, սակայն ուր և շրջում էր, Նրա հրաշքներն ու վարդապետութիւնն ինքնահոծար կամքով նրանց ձգում էին դեպի Նրան: Ոչ թե նախանձից բռնվածներին, այլ պարզամիտ ժողովրդին՝ նրանց, ովքեր Հովհաննեսից կանխապես մկրտվել ու սովորել էին և լսել [Հիսուսի] մասին վկայութիւնները: Երբ տեսան, որ [Հովհաննեսը] մատնվել է և Հիսուսը՝ հրաշքներով հայտնի դարձել, հասկացան, որ Նա է այն մեկը, ում մասին [Հովհաննեսը] վկայում էր: Եվ ամենքը գնացին [Հիսուսի] մոտ, որով իրականութիւն դարձավ Հովհաննեսի ասածը թե՛ «Նա պիտի ածի, իսկ ես նվազեմ» (Հովհ. Գ 30): Եվ Նա առատապես բաշխում էր նրանց հոգու և մարմնի բժշկութիւն. նախ տեսանելին, ապա անտեսանելին, որպեսզի գործերի միջոցով նաև Նրա խոսքերը հավաստվեին՝ ըստ գրվածի. «Հիսուսը սկսեց գործել և ուսուցանել» (Գործք Ա 1): Որովհետև Աստված սովորութիւն ունի, որ երբ նոր օրենք է սահմանում մարդկանց համար, նախ մեծամեծ հրաշքներ է ցույց տալիս, որպեսզի Նրա խոսքերը հավաստվեն: Օրինակ՝ առաջին մարդու դեպքում նախ ոչնչից ստեղծեց արարածներին և հետո՝ նրան տվեց պտղի պատվիրանը: Նոյի համար էլ՝ համաշխարհային ջրհեղեղից և նրան ու ուրիշներին փրկելուց հետո՝ օրենք սահմանեց արյան փոխարեն արյուն հեղել և արյուն ու շունչ ունեցող միս չուտել¹: Աբրահամին էլ, և հանուն նրա՝ նաև ուրիշներին, թլփատութեան ուխտը տվեց² թագավորներին հաղթելուց ու փարավոնին հարված հասցնելուց հետո: Հրեաներին էլ գրավոր օրենքը տախտակների վրա տվեց³ ծառայութիւնից նրանց ազատելուց, ծովն անցկացնելուց և Եգիպտոսում ու անապատում գործած բազմաթիվ հրաշքներից հետո: Նույնպես էլ այստեղ, քանի որ պատրաստվում էր ավելի բարձր առաքիչութիւններ ներմուծել աշխարհ, որոնց մասին ոչ ոք չէր լսել, հարկավոր էր հրաշքների ցուցադրում, որպեսզի [Տերն] իր խոսքերը հրաշքներով հաստատեր: Եվ քանի որ պատվիրանները պահողներին խոստանալու էր երկնքի արքայութիւնը, որն այժմ [մարմնավոր] աչքերին տեսանելի չէ, ուստի տեսանելի նշաններով էր աներևույթ խոստումը հավաստում:

¹ ԾԱՆՈՒ. Թ՝ 4—6

² ԾԱՆՈՒ. ԺԷ՝ 10—14

³ ԵԼՔ ԼԱ, 18

Հետևաբար մենք ևս հետևենք Նրան, ինչպես ժողովուրդը՝ այն ժամանակ, և Նրա հետ բարձրանանք աստվածային լեռը՝ հայցելով Նրանից ոչ թե մարմնավոր ցավերի բժշկություն, որը փոքր է և անցավոր, այլ հոգու առողջություն՝ մեղքերի ցավերից ապաքինում:

ԳԼՈՒԽ Ե

Եվ տեսնելով ժողովրդին՝ [Հիսուսը] բարձրացավ լեռը (Ե 1):

Տե՛ս Նրա անփառասիրությունը: Ո՛չ թե քաղաքներում ու գյուղերում էր նրանց հետ շրջում, այլ անապատում ու լեռներում, որպեսզի մեզ խրատի փախչել մարդկային բոլոր վայրաքարչ կրքերից և Նրա հետ հոգով բարձրանալ իմաստության իմանալի լեռը, ինչպես աշակերտները՝ այնժամ, և այդ բարձրությունից նայել ներքև, տեսնել ստորին աշխարհում մեղքերով բռնվածներին և փախչել նրանցից: Նայել նաև իբրև դիտանոցից և այնտեղից տեսնել երկնքի արքայությունն ու դրախտի վայելչությունը և ցանկալ դրանք, որոնք Տերն ասես մատնացույց է անում [այս լեռան վրա Իր նշած] երանությունների մասերով: Այլև այն նպատակով է նրանց տանում անապատ, որ բոլոր կողմերից ապահով լինելով՝ խոսքն ու շաղրուկամբ ունկնդրեն, ինչպես որ ովքեր երեսմաններին դաս են տալիս, անաղմուկ տեղեր են տանում, որպեսզի [աշակերտներն] իրենց միտքն այլ բաներով չզբաղեցնեն և հեշտությամբ սովորեն: Այդպես էլ [Աստված] Իսրայելի ժողովրդին ոչ թե Եգիպտոսում տվեց կյանքի պատգամները, այլ անապատում. այնտեղ՝ խավարի և մեզի միջից, այստեղ՝ Իր մարմնի, որն իբրև մեզ ծածկել էր Նրա աստվածությունը. այնտեղ՝ սաստկությունը՝ ըստ նրանց սրտի խստություն, այստեղ՝ քաղցրությամբ ու վճիտ լույսով:

Եվ երբ նստեց, Նրա աշակերտները մոտեցան Նրան (Ե 1):

Եվ բերանը բացելով՝ սովորեցնում էր նրանց ու ասում (Ե 2):

Բազմեց Կյանքը՝ բաշխելու կյանքի կերակուրն ընդդեմ այն մահաբեր ճաշակման, որն առաջին մարդն ընդունեց օձի բերանից¹: Եվ բացելով բերանը՝ բխեցրեց կենդանի ջուրը՝ հանգցնելու այն կրակը, որը վառվեց Եվայից: Երբ լուռ էր, նրանց մարմինն էր բժշկում, իսկ երբ խոսում էր, առողջացնում էր նրանց հոգին, որպեսզի ցույց տար, որ Ինքն է հոգիների և մարմինների արարիչը, ով խնամք է տանում երկուսին էլ:

Բայց ինչո՞ւ է ընդհանուրի [համար նախատեսված] օրենքները աշակերտներին ուղղելով ասում: Քանի որ պատրաստվում էր երկնային օրենքներ սահմանել՝ մարմնով աղքատանալ և միշտ սգալ, հալածվել և այլն, ուստիև խոսքի սկիզբն ուղղում է ամեն ինչից հրաժարված աշակերտներին, որպեսզի այդ օրենքներն աշխարհասերների համար ծանրատաղտուկ չթվան, այլ [աշակերտներին] նախանձելով՝ [աշխարհասերները] ևս ցանկանան նրանց երանություններին հասնել: Ղուկասը պարզորոշաբար ասում է. «Աչքերը բարձրացրեց դեպի Իր աշակերտները» (Ղուկ. 20), իսկ [Մատթեոսն ասում է]. «Երբ նստեց, աշակերտները մոտեցան Նրան»: Քանի որ նրանք կատարյալ էին, նրանց չէր պատվիրում, ինչպես ապերախտ Իսրայելին, միայն հեռանալ չարիքներից, այլ երանություններով հորդորում էր դեպի բարի գործերը: Ինչպես Դավիթ [թագավորը] երանությունից է սկսում սաղմոսագիրքը², լսողներին հորդորելով հետևել երանական գործերին, այդպես էլ Դավիթ՝ ըստ մարմնի Որդին Իր վարդապետության սկզբում երանությունն է դնում, որպեսզի այս երանությունների ինը աստիճաններով, որոնք նախապատկերել էր Հակոբի [տեսիլքի] սանդուղքը³, մարդկանց բարձրացնի երկինք: Ուստի ասում է.

Երանի՛ր հո՞ով աղքատներին, քանզի նրանց է երկնքի արքայությունը (Ե 3):

Նախ պետք է պարզենք, թե ի՞նչ է նշանակում երանությունը, ինչից կարող ենք նաև մյուս բաներն էլ հասկանալ: Երանությունը բոլոր բարիքների հանրագումարն է, ինչպես թշվառությունը՝ բոլոր չարիքների, և սրանք [երկուսը] միմյանց [հատուկ] կրքերից ոչ մի մաս չունեն. ոչ երանությունը տրամական [կրքերից մաս ունի], ոչ էլ թշվառությունը՝ ուրախաբեր [կրքերից]: Հետևաբար, պիտի իմանանք, որ բոլոր գոյությունների մեջ երանություններ առաջին իսկապես ընդունողն Աստվածությունն է՝ ըստ առաքյալի [խոսքի]. «Երանելին և միակ Հգորը» (Ա Տիմ. 2 15): Երկրորդը՝ Նրանից հետո և Նրանից ըն-

¹ ՄՃՈՒ. Գ 1—19

² Սաղմ. Ա 1. «Երանելի է այն մարդը, ով չզնայ ամբարիշտների խորհուրդներով...»:

³ ՄՃՈՒ. ԻԸ 10—16

դունելով՝ անմարմիններ¹ և հատկապես Նրա պատկերով ստեղծված մարմնավորներիս² բանական բնությունն է, այնքան, որքան պահեցինք Սկզբնատիպի³ գեղեցկությունը: Իսկ երբ մեղքերով այն նսեմացրինք, կորցրինք նաև երանությունը: Ուստի նույն այդ Սկզբնատիպը եկավ փնտրելու մեզ՝ Իր կորսված պատկերը, և գտնելով ախտերի աղբի մեջ՝ լվաց խոսքի՝ դեպի հավիտենական կյանք հոսող ջրով, որպեսզի այդ [պատկերը] վերստին հաղորդակից դառնար [Սկզբնատիպի] երանությանը: Եվ ինչպես որ հմուտ նկարիչը մի անհմուտ մեկի, ում պատրաստվում է ուսուցանել, ասում է, թե այն պատկերն է գեղեցիկ, որն այսինչ չափերով և այսինչ ձևով է նկարված, այդպես էլ Քրիստոսը, Ով մեր հոգին կամենում էր փոխել ու աստվածանման դարձնել, այս երանություններով՝ որպես զանազան գույներով ու երանգներով, ցույց է տալիս, թե [ինչպես] նկարենք Իր գեղեցիկ պատկերը մեր մեջ: Եվ նախևառաջ ասում է. «Երանի՛ հոգով աղքատներին»:

Հարկ է քննել, թե ով է հոգով աղքատը: Երկու աղքատության մասին ենք սովորել [Սուրբ] Գրքից, որոնք հակառակ են երկու հարստությունների: [Այդ երկուսից] մեկը փափագելի է, մյուսը՝ արհամարհելի: Փափագելի է մեղքերից աղքատանալն ու առաքինություններով հարստանալը, և արհամարհելի՝ արդարությունից ու իմաստությունից աղքատանալը և չարիքներով ու հիմարությամբ հարստանալը, որից Տերը հրաժարվել է [հրամայում]: Ուստի ով չարիքներից աղքատանում և առատ բարիքներ է գանձում հոգում, այդպիսին է արժանանում երանելի աղքատության խոսքին, և դրա պտուղն արքայությունն է:

Նաև քանի որ ասացինք, որ [բոլոր] գոյությունների մեջ երանության առաջին արժանավորն Աստված է, իսկ մարդկանց մեջ՝ Աստծուն առաքինությամբ նմանվողը, ապա եթե անհնար է ամեն ինչով նմանվել Աստծուն, ինչպե՞ս հաղորդակից կդառնանք նաև Նրա երանությանը: Ըստ [աստվածային] վեհագույն բնության՝ [սա հնարավոր չէ] երբեք, բայց ըստ [Նրա]՝ մեզ համար խոնարհեցման, կամեցողների համար հնարավոր է: Ուստի, ինձ թվում է, հոգու աղքատություն է կոչվում կամավոր խոնարհությունը, որի օրինակ է Քրիստոսի խոնարհությունը, որը ցույց է տալիս մեզ առաքյալը՝ [ասելով]. «Մեզ համար աղքատացավ Նա, Ով հարուստ էր» (Բ Կոր. Ը 9): Քանի որ մեր բնությամբ անկարելի էր հպվել Նրա բարձրությանը, իջավ դեպի մեր աղքատությունը, որպեսզի մենք, [մեզ համար] բնական Նրա աղքատությամբ նմանվելով Նրան, կարողանանք հասնել Նրա մեծությանը: Սակայն շատ մարդիկ կան, որ խոնարհությունն ակամա՝ ունեն՝ հզորների բռնությունից կամ այս կյանքի հանգամանքներից. նրանց չէ՛, որ երանի է տալիս, այլ կամավորապես՝ [խոնարհներին] միայն, որոնց մասին [Տերը] Եսայու միջոցով ասում էր. «Ես ո՛ւմ մեջ կբնակվեմ, եթե ոչ՝ հեզերի [և խոնարհների և նրա մեջ, ով դողում է Իմ խոսքերից]» (Ես. ԿԶ 2): Իսկ Դավիթն [ասում էր]. «Աստծուն [մատուցված] զոհը խոնարհ հոգին է» (Սաղմ. Ծ 19):

Սակայն թող ոչ ոք չհամարի, թե խոնարհությունը առաքինությունը դյուրավ և անաշխատ է [ձեռք բերվում], ընդհակառակը՝ բոլոր առաքինություններից առավել՝ դժվարությամբ: Որովհետև չարը մեզ հետ հպարտությամբ առավել է պատերազմում, քան մյուս ախտերով. ոմանց հետ՝ մարմնավոր հաջողությունների միջոցով, իսկ ոմանց հետ՝ հոգևոր, ինչպես որ առաջին մարդու հետ [պատերազմեց] աստվածանալու հույսով և նրանից հետո՝ շատերի հետ՝ զանազան օրինակներով: Ինչով ինքը կործանվեց, նույն գեներով և մեզ հետ է մարտնչում և ջանում կորստյան մատնել: Սրանից զգուշանալ է խրատում առաքյալը՝ [ասելով]. «Թող չլինի մատաղատունկ, որպեսզի հպարտանալով՝ սատանայի դատապարտության տակ չընկնի» (Ա Տիմ. Գ 6): Նաև՝ «Աստված հակառակ է ամբարտավաններին» (Առակ. Գ 34, Հակ. Դ 6):

Ուրեմն՝ քանի որ այս չարիքը մեր մեջ սկզբնածին եղավ, այստեղից է Տերը երանության սկիզբը դնում՝ կամենալով մեր միջից արմատախիլ անել ամբարտավանության բույսն ու արմատացնել խոնարհությունը: Իսկ ուր խոնարհություն չկա, թեկուզ [մեկն] առաքինությամբ երկինք ելնի, դա կնմանվի հիմարի՝ ավազի վրա կառուցած տանը⁴: Որովհետև ինչպես որ մեր մեջ բոլոր չարիքների սկիզբը հպարտությունը եղավ և միշտ է՛, այդպես էլ բոլոր բարիքների հիմքն այստեղ Տերը խոնարհությունն է դնում՝ սովորեցնելով, որ հպարտությունը ոչ այլ ինչ է, քան հոգու հիմարություն. ինչպե՞ս կարելի է հպարտանալ՝ հողից սկիզբ առնելով, հողով սնվելով և հողի վերածվելով:

Դարձյալ՝ [մարդու] գոյացության սկիզբը որովայնում որդի է նման, և [վերջն] էլ գերեզմանում ապականություն վերածվում է որդի: Ուստի եթե մեկն իրեն չի ճանաչում՝ նայելով իր երիտասարդությունը

¹ Այսինքն՝ հրեշտակների:
² Այսինքն՝ մեր՝ մարդկանց:
³ Այսինքն՝ Աստծո:
⁴ Մատթ. Է 26

կամ գեղեցկությանը և այլ մարմնական բաների, թող նայի գերեզմաններին, տեսնի լուր դատարկ ոսկրերը և իրեն էլ նրանց հետ պատկերացնելով՝ թող խոնարհվի հպարտությունից:

Ուրեմն՝ ով հպարտությունը կամ այս կյանքի որևէ այլ կապանք թողնի մեզ համար աղքատացած Քրիստոսի համար և հազնի նրա խոնարհության կերպարանքը, այնպիսին արդարև՝ արժանի կլինի [երանության]:

Սրան մասնակից է նաև մյուս աղքատությունը, որի մասին Տերն ասաց հարուստին. «Վաճառի՛ր ունեցվածքդ, տո՛ւր աղքատներին և ե՛կ Իմ հետևից» (Մատթ. ԺԹ 21): Եթե կամենում ես իսկապես իմանալ, այս խոսքի գլխավոր [իմաստն] այն է, որ ով մարմնի հաճույքն ու դյուրաշահությունը¹ փոխանակում է հոգու հարստության հետ, ով երկրավոր հարստությունն իբրև ծանր բեռ թոթափելով՝ հոգով թեթևանում է, կարող է օգուտ՝ ամպերի վրա, թռչել Քրիստոսին ընդառաջ²:

Հետևաբար, բաշխելով ու տալով աղքատներին ու կարոտյալներին՝ աղքատանանք և մենք, որպեսզի վերին [ոլորտները] ելնենք:

Երանի՛ր օւալորներին, քանզի նրանք կմխիթարվեն (Ե 4):

Գեղեցկապես է Տերն այս աստիճանի կարգը դնում՝ իբրև առաջինից հետո երկրորդը: Որովհետև նախ երանեց [հոգևոր] ախտերից աղքատացած հոգիներին և այժմ էլ՝ գործված մեղքերի համար սզացողներին: Սրանով սովորեցնում է, որ մեկը նախ պիտի մերկանա ախտերից և ապա՝ կարող է սզալ մեղքերի պատճառած չարչարանքների համար, որովհետև քանի դեռ մեկը մեղքի մեջ է, հեշտությամբ չի սզում իր վնասի համար:

Սուգը երկու տեսակ է: [Մեկը], որ մարմնականն է, տրամոթյան առատությունից մահ է առաջ բերում՝ ըստ առաքյալի³, իսկ [մյուսը]՝ հոգևորը՝ կյանք և խաղաղություն: [Վերջին սուգն ունեցողների՛ն] է երանի տալիս [Տիրոջ] այս խոսքը, ո՛չ նրանց, ովքեր ըստ աշխարհի են տրամում, այլ ովքեր մեղքերի պատճառով են սզում, այսինքն՝ երբ զգում են անցյալ ժամանակում [իրենց կատարած] վատ գործերը և ողբում իրենց չար վարքը, ինչպես որ «սուգ» բառն է հայտնում ասածներիս իմաստը: «Սուգ» է ասվում պատահած բաները «զգալով» պատճառով, որոնք [մարդը], ինչ՝որ ժամանակ անզգայության մեջ լինելով, չէր զգում: Ինչպես որ [մարմնի] անդամներից ինչ՝որ մեկը, որևէ հիվանդությունից ընդարմանալով, ցավ չի զգում, եթե նույնիսկ սրով խոցեն, բայց երբ բժշկական դեղամիջոցներով կենդանանում է, դրանից հետո ցավը զգում է և արագ դիմում դեպի առողջացում, այդպես էլ, քանի դեռ [մարդը] մեղքերի մեջ է, հոգով մեռած է և առաքինության վարքի հանդեպ անզգա, բայց երբ կամովին հրաժարվում է դրանցից և հոգևոր կծվադեղեր ընդունում, այսինքն՝ յիշում [հավիտենական] տանջանքներն ու անշեջ գեհենը, հաճելի ախտերից ընդարմացած հոգին վերստանում է զզացողությունը և դեպի լավը փոփոխմամբ երանելի դառնում:

Սակայն նա, ով անասունի պես է նայում այս աշխարհին և չի հավատում գալիք [հատուցումներին], ծիծաղում է և ծաղրում տերունական այս խոսքը: Եթե, ասում է, երանելի են նրանք, ովքեր զանազան թշվառությունների պատճառով սզում են, ըստ ամենայնի ողբի են արժանի նրանք, որոնց կյանքն անտրտում ու առանց նեղությունների է: Իսկ մենք կասենք այդ կուրացած մտքերին, որ Տերը, երանելով սզավորներին, երազի է նմանեցնում այս կյանքը, ո՛չ միայն երազի պես դյուրափոփոխ ու սնոտի լինելու պատճառով, այլև հակառակադեպ լինելու: Որովհետև ինչպես որ երազի սուգը, ասվում է, թե արթուն ժամանակ ուրախություն է նշանակում, և ուրախությունը՝ տրամոթյուն, այդպես էլ ովքեր այս երազային կյանքում սզում են մեղքերի համար, անքուն արթնության կյանքում լինելու են ուրախության ու ցնծության մեջ՝ ըստ Տիրոջ հրամանի, [որն ասում է], թե ովքեր այժմ լալիս են, ծիծաղելու են⁴: Իսկ ովքեր այս երազային կյանքում ուրախության մեջ են, ինչպես [Տիրոջ պատմած առակի] հարուստը⁵, երբ արթնանան գերեզմանի քնից, կտրտմեն ու կսգան:

Բայց ինձ թվում է՝ այս խոսքը երանի է տալիս ոչ միայն մեղքերի համար սզացողներին, այլև անմեղներին ու արդարներին, հատկապես նրանց, ովքեր միշտ սզի մեջ են ոչ թե սեփական հանցանքների համար, այլ մեր [մարդկային] ընդհանուր բնության, ինչպես Եղիան ու Հովհաննես [Մկրտիչը], ովքեր սզո

¹ Դյուրաշահություն — լավ վաստակ, հարստություն:

² Ա, Թեա. Դ 17

³ Բ Կոր. Է 10

⁴ Ղուկ. Զ 21

⁵ Ղուկ. ԺԶ 19—31

զգեստ էին կրում, և բոլոր սրբերը, ինչպես նաև Դավիթը, ով թեպետ մարդկային գերագույն [պատիվն] ուներ՝ թագավորութուն, սակայն հառաչում էր՝ ասելով. «Վա՛յ ինձ, որովհետև պանդխտութունս երկարեց» (Սաղմ. ՃԺԹ 5): Իսկ թե ինչի համար է անմեղների սուգը, արժե ցույց տալ հետևյալ օրինակով:

Սակայն նախ քանքանք այս աշխարհի սուգը, թե ինչից է առաջ գալիս, և հոգևոր [սուգը] նույնպես պարզ կդառնա: Սուգ է հոգու՝ տրտմությամբ համակվելը ցանկալի բաների պակասի հետևանքով: Որովհետև բոլոր նրանք, ովքեր հաճելի ցանկություններից [բխող] ուրախության մեջ են՝ [կապված] իրենց անձի, սիրելիների և [նյութական] առարկաների հետ, սգո պատճառ չունեն: Բայց երբ իրենց անձի կամ յուրայինների այս բարիքներից զրկվում են, ուրախութունը փոխվում է տրտմության, որն էլ «սուգ» ենք կոչում: Այսպես ենք հասկանում նաև հոգևորը, որն էլ ցույց տանք այս օրինակով: Երբ երկու մարդ՝ մեկը՝ ի ծնե կույր, մյուսը՝ աչյա, արգելափակված են խավար բանտում, նույն կերպ չեն սգում եղածի համար: Ի ծնե կույրն անտրտում է բանտում՝ խավարին սովոր լինելով, և անհոգ ծերանում է այդ [վիճակում] եղածն իր համար բարիք համարելով: Իսկ նա, ով տեսել է այս լույսի գեղեցկությունը և գիտի ինչից է զրկվել, չափազանց սգում է խավար արգելաբանում բնակվելու համար և շարունակ ցանկանում ու հնար է փնտրում՝ դարձյալ հասնելու այն լույսի վայելմանը, որից զրկվել է: Նույն կերպ էլ, ով ճշմարիտ բարին, որից մեր բնությունը զրկվել է, կարողանում է տեսնել և ապա մտածում է [մեր բնության] այժմյան թշվառության մասին, շարունակ սգո և տրտմության մեջ է լինում: Ուստի այս խոսքը ոչ միայն [հոգևոր] տրտմության կիրքն է երանության արժանացնում, այլև մեր կորցրած բարու գիտության [փափագը]: Իսկ այդ բարին ո՛չ մտքին է հասանելի և ո՛չ խոսքով՝ ճառելի: Եվ որքան ավելի ենք հասկանում մեր կորցրած բարու մեծությունը, այնքան ավելի ենք սգում, որովհետև [մարդկային] այժմյան [բնության] բազմաճնունդ չարիքներից՝ բազմադիմի [հոգևոր] ախտերից ու մարմնի հիվանդություններից, ոչ մեկին մեր մարդկային բնությունը ծանոթ չէր սկզբում:

Ուրեմն՝ ով մտքի աչքերով տեսնում է այդ անզղջական ուրախությունը, նայում նաև տրտմություններով լի մեր այժմյան կյանքին և սգում իր և մեր ընդհանուր բնության՝ աստվածային կյանքից զրկված լինելու համար, նա՛ է արդարև երանելի սգի մեջ, որի պտուղը Սուրբ Հոգու մխիթարությունն է: Իսկ ովքեր անզգա են այս ամենի հանդեպ՝ ոչ անցյալն են քննում, թե ինչ էինք, ոչ այժմյան տառապանքները և ոչ էլ ապագան, թե ինչ ենք լինելու, նման են ի ծնե կույրին՝ ըստ նախասացյալ օրինակի, և չեն տարբերվում անբան անասուններից, որոնք երբ [կերակրով] հագնում են, ուրախանում են, իսկ երբ կերակուրը պակասում է՝ թախծում: Ուստիև [Տերն] այստեղ հրամայում է տրտմել և այնտեղ ուրախ լինել, այստեղ սգալ ոչ միայն սեփական հանցանքների համար, այլև այլոց, ինչպես սրբերի հոգիները՝ Մովսեսի, Դավիթի, Պողոսի և մնացած բոլորի: Այս մտքով էր նաև Մովսեսն Իսրայելին հրամայում Զատկի տոնին բաղարջը եղրգակի¹ հետ ուտել², ինչից սովորում ենք, որ հնարավոր չէ մասնակցել երկնային տոներին այլ կերպ, եթե ոչ՝ մարմնի՝ դառնությամբ [ձեռք բերվող] առաքինությամբ և մաքուր ու անախտ վարքով: Այս մասին հստակորեն սովորեցնում է մեզ նաև հարուստի և Ղազարոսի պատմությունը. «Հիշի՛ր, – ասում է Աբրահամը հարուստին, – որ քո կյանքում դու բարիքը ստացար, իսկ Ղազարոսը՝ չարչարանքը: Ուստի հիմա նա այստեղ մխիթարվում է, և դու այդտեղ՝ պապակվում» (Ղուկ. ԺԶ 25): Իսկ մխիթարությունը Սուրբ Հոգուց է, և թող մենք էլ արժանանանք հասնելու դրան:

Երանի՛ հեզերին, քանզի նրանք երկիրը կծառանգեն (Ե 5):

«Հեզություն» բառը մեկն է, բայց շատ նշանակություններ ունի, որովհետև հանդարտն էլ, ծանրաշարժն էլ, լուսերն էլ «հեզ» են կոչվում: Բայց սրանց հակառակ՝ գիտենք նաև բարին խոսելը, պատերազմում արի, [կյանքի] ընթացքում առաքինի [[ինելը], և եթե այսպես է, [Տերն] ինչո՞ւ է առաքինությունների շարքում երանի տալիս հեզերին: Ինձ թվում է՝ այստեղ ուրիշ հեզություն է նկատի առնված: Քանի որ մեր բնությունը դուրամետ է դեպի վատ բաները՝ ծանր վեճի նմանությամբ, որը դեպի վեր բոլորովին չի շարժվում, իսկ բարձրավանդակից ներքև գլորվում է խոսքից էլ արագ, և մարդկային կյանքը նույնպես ծանր ու վայրաբերվող է³, ուստի Տերը երանի է տալիս ոչ թե նրան, ով ամենևին չի բարկանում, քանի որ սա չի կարող կատարել նա, ով իր բնության մեջ սրտմտական⁴ [մաս] ունի, այլ նրան, ով առաքինությամբ սանձահարում է [հոգևոր] ախտերը՝ հակառակով հակառակը բժշկելով և ըստ այդմ

¹ Եղրդակը դառնաճամ բույս է:

² Ելք ԺԲ 8

³ Վայրաբերվող – վայր բերվող, անքճ իջնող՝ գորվող:

⁴ «Սրտմտել» նշանակում է բարկանալ:

նաև՝ Հեզուլթյամբ՝ անտեղի բարկուլթյունը: Սրանով Հեզը գովվում է ոչ միայն տերունական այս երանուլթյամբ, այլև բոլոր մարդկանց կողմից, որովհետև երբ [բարկուլթյան] ակտից [մարդու] մարմնի բոլոր շարժումները [մեր] բնուլթյանը հակառակ դրսևորում են ցուցաբերում, [մարդու բնուլթյունը] փոխվում ու գազանների բնուլթյան կերպարանքն է առնում:

Անհրաժեշտ է, սակայն, ցույց տալ, թե որտեղից է ծնվում Հեզուլթյունը կամ սրան [հակադիր] բարկուլթյունը, որպեսզի ովքեր կամենում են Հեզերի երանուլթյունը ստանալ, դյուրավ գործեն դրա առաքինուլթյունը: Հեզուլթյուն ծնողը խոնարհուլթյունն է, և բարկուլթյան արմատն ամբարտավանուլթյունն է, որովհետև բարկուլթյան պատճառները թշնամանքն ու անարգանքն են, իսկ ուր կա խոնարհուլթյուն, անարգանքը տրտմուլթյունն է ծնում: Ուր չկա սրտմտուլթյուն, կա Հեզուլթյան առաքինուլթյունը, որն [առաջ է բերում] երանուլթյուն և երկնային երկրի ժառանգուլթյուն:

Բայց թող ոչ ոք ամեն ինչում բարկուլթյունը՝ չար, իսկ Հեզուլթյունը բարի չհամարի, որովհետև երկուսն էլ [պատշաճ] ժամանակին բարի են: Մովսեսի մասին վկայվում է, որ Հեզ էր, բայց ժողովրդի չարագործուլթյան վրա այնքան բարկացավ, որ տախտակները կոտրեց¹: Փենեհես քահանան էլ մադիանացի [կնոջն ու իսրայելացուն] միանգամից ոչնչացրեց²: Չեմ խոսում և այլ [օրինակների] մասին:

Տերն [ասում է]. «Ինձնից սովորեք, որ Հեզ եմ և խոնարհ» (Մատթ. ԺԱ 29): Բարի է նրա՝ Հեզուլթյունը, ով հանդիմանուլթյունն ու խրատը Հեզուլթյամբ է ընդունում: Իսկ սրա փոխարեն ի՞նչ [պիտի ժառանգի]. «Քանզի նրանք երկիրը կժառանգեն»: Այսինքն՝ Հեզն ու խաղաղարարը, ամենքի հանդեպ սեր ունենալով, առանց խռովուլթյան գրավում է երկիրը, իսկ խռովարարը սեփական հայրենիքից էլ է զրկվում:

Բայց ուրիշներ հարմար գտան Տիրոջ խոստումը համարել իմանալի երկիրը, որը ողջերի վայրն է, ինչպես որպես Հեզ վկայված Դավիթն է ասում. «Հավատում եմ, որ կտեսնեմ Տիրոջ բարուլթյունը Ողջերի երկրում» (Սաղմ. ԻԶ 13): Որովհետև երանուլթյան այս խոսքերն աստիճաններով վերելքի են նման. անհնար էր, որ առաջին երանուլթյամբ արդեն բարձրացածներին [Տերը] դարձյալ իջեցներ ներքև՝ երկիր: Իսկ [իմանալի] երկիրը [գտնվում] է երկնքից շատ ավելի բարձր և մեղքերով մեռածներին չի ընդունում: Բայց որ [Տերը] «երկիր» բառով է այն կոչում, մի՞ գարմացիր, որովհետև մեր լսելիքի նվաստուլթյան պատճառով է [մեր հասկացողուլթյան մակարդակին] իջնում Խոսքը, Ով այն պատճառով իջավ մեզ մոտ, որ մենք չէինք կարող բարձրանալ նրա մոտ: Նույն պատճառով էլ այս աստվածային խորհուրդն է մեզ ավանդում [մեզ] ավելի ծանոթ խոսքով ու բառով:

Երանի՛ արդարության քաղցն ու ծարավն ունեցողներին (Ե 6):

Քանի որ մենք կրկնակի բնուլթյուն ունենք, ապա դրանց կերակուրները տարբեր են. մարմինը նյուլթական է՝ ըստ նրա գոյացուլթյան, իսկ հոգուներ՝ աննյուլթ և իմանալի: Եվ ինչպես որ մարմինն առանց իր կերակրի չի կարող ապրել, այդպես էլ՝ հոգին, եթե իր [կերակուրը] չճաշակի միշտ: Եթե մարմնի [մաս կազմող] ստամոքսն ինչ-որ հիվանդուլթյան հետևանքով դառն մաղձով է լցված, հագեցած է թվում և երբեք ակործելի կերակուրների քաղց չի զգում, [և մարդն] ուտում է ասես առանց կարիքի, իսկ երբ բժիշկների ձեռքով հիվանդուլթյան պատճառներից ազատվում է, առողջարար կերակուրների ցանկուլթյունը վերստանում է: Նույնը կարելի է տեսնել մտքի պարագայում, որը մեր հոգու կերակուրների ընդունարանն է: Եթե մեղքերի ճաշակմամբ հիվանդանում է, քանի դեռ այդ [վիճակում] է, չի փափագում կենդանարար և աստվածային կերակուրները, որոնք իմաստուլթյան խոսքն ու գործն են: Բայց երբ փնտրում է հոգևոր բժիշկներ, առաքինուլթյան [գործերով] հոժարուլթյամբ ընդունում ու խմում նրանց [տված] դեղերը և դուրս փսխում մեղքերի պատճառով հավաքված ժահահոտուլթյունը, այդժամ հոժարուլթյամբ փափագում է ուտել հոգևոր կերակուրը: Ահա սրանք են այն քաղցածները, որոնց երանի է տալիս Տերը: Ուրեմն՝ ով կամենում է հոգևոր կերակուրներից գորուլթյուն ստանալ, նախ միտքը թող մաքրի եկամուտ ակտերից, որպեսզի [իր հոգու] բնական կերակուրների քաղցն ունենա:

Բայց արժե քննել, թե ի՞նչ է արդարուլթյունը: Արտաքին³ [իմաստունները] արդարուլթյունը սահմանում են [այսպես]: Եթե մեկը, [օրինակ], նյուլթական բաները հավասարապես է բաշխում՝ ըստ ստացողների կարիքի չափի, ապա արդար է համարվում, ինչպես նաև այն դատավորը, ով ճշմարտուլթյամբ է դատում. արդար են կոչվում նաև այն տանուտերը, քաղաքի իշխանը, ազգերի թագավորը, ովքեր անիրա-

¹ Ելք ԼԲ 15—20

² Թվեր ԻԵ 6—8

³ Այսինքն՝ աշխարհական, աշխարհիկ, ո՛չ հոգևոր

վությամբ չեն գործում, այլ իրենց Հնազանդվողներին ուղիղ են դատում: Բայց ես այս արդարությունը չէ՛, որ Տիրոջ կողմից երանված եմ համարում: Որովհետև երանության այս խոսքը միայն մարդկանցից ոմանց չի [հասցեագրված], իսկ ոմանց՝ ոչ, այլ բոլոր նրանց, ովքեր կամենում են այն ընդունել: Ուրեմն ո՞րն է արդարության կերակուրը, որ նախատեսված է բոլորի համար և իբրև սեղան՝ բացված է բոլոր նրանց առաջ, ովքեր նրա քաղցն ունեն: Դա այն է, ինչի մասին Ինքը [Տերն] ասաց. «Իմ կերակուրն այն է, որ կատարեմ Իմ Հոր կամքը» (Հովհ. Դ 34):

Եվ ոչ միայն պահանջում է արդարության քաղցն ունենալ, այլև ծարավը: Ծարավը հիշատակելով՝ այս խոսքն օրինադրում է բարու ծայրաստիճան՝ փափագը, որովհետև ծարավը բնությանն ավելի է ստիպում հագուրդ ստանալու, քան քաղցը, այնպես, ինչպես Դավիթն էր Աստծուն փափագում՝:

Այս խոսքը քաղցի և ծարավի հիշատակմամբ երանի է տալիս նաև երկու՝ խոսքով և գործով, իմաստությունները փափագողին. քաղցը՝ իբրև ավելի թանձր առարկայի [փափագ], խորհրդանշում է գործնական իմաստությունը, իսկ ծարավը՝ իբրև ավելի անոսր նյութի [փափագ] տեսականը:

Նաև արդարություն է պետք հասկանալ հենց նրան՝ Աստծո խոսքին, Ում մասին Պողոսն ասում է. «Ով մեզ համար դարձավ արդարություն ու սրբություն» (Ա. Կոր. Ա 30): Ազնիվ մարդիկ «արդար» են կոչվում, բայց ոչ՝ «արդարություն», ուստի սա միայն Աստծուն է [վերաբերում], Ով աղբյուրի պես բխում է արդարություն, ինչպես որ Ինքը Տերն էլ Իրեն երբեմն կոչում էր «երկնքից իջած հաց», երբեմն՝ ջուր՝ ծարավյալների համար²:

Սակայն ինչո՞ւ է այս խոսքը միայն արդարության քաղցն ունեցողին երանի տալիս, երբ հո՞ու առաքիճությունները չորսն են՝: Որովհետև [արդարությունն] իր մեջ ամփոփում է բոլորը: Նաև որովհետև ինչպես որ խոսքով ու գործով [կատարվող] բոլոր չարիքները [մեկ] անվամբ կոչվում են անիրավություն, այդպես էլ բոլոր բարի [խոսքերի ու գործերի] անունն արդարություն է, քանի որ դրանք արդարապես են խոսվում ու գործվում:

Հետևաբար, երանի՝ աստվածային իմաստության քաղցն ունեցողին, որովհետև կհագնես նրա գիտությամբ: Երանի՝ Աստծո սիրո քաղցն ունեցողին, որովհետև կխմի անձառ ուրախություններով զմայլումը՝ այստեղ՝ մասամբ, իսկ հանդերձյալում [Տերը] նրան կպարգևի կատարյալ ուրախությունը:

Երանի՝ ողորմածներին, քանզի նրանք ողորմություն կտան (Ե 7):

Առաքինությունների մեջ ոչ մեկը մեզ այնքան նման չի դարձնում Աստծուն, որքան ողորմածությունը՝ ըստ Տիրոջ խոսքի. «Նմանվե՛ք ձեր Հորը, Ով արեգակը ծագեցնում է թե՛ չարերի, թե՛ բարիների վրա և անձրև բերում թե՛ արդարների, թե՛ մեղավորների համար» (Մատթ. Ե 45, 48): Եվ [Սուրբ] Գիրքը շատ տեղերում է Աստծուն ողորմած կոչում: Դավիթն ասում է. «Ողորմած, [զթած] և արդար է Տերը» (Սաղմ. ՃԺԱ 4), նույնպես են [ասում] Մովսեսը և բոլոր մարգարեները: Ուրեմն՝ եթե Աստված Աստվածաշունչ գրքում ողորմած է կոչվում, պետք է հայտնապես հավատալ, որ մարդը նույնպես, եթե իր կարողության չափով ճշմարտապես ողորմած լինի, Աստծուն կնմանվի: Բայց պետք է ընտրել ճշմարիտ ողորմածությունը, որն Աստված կամենում է և որն էլ հատուցում: [Կա ողորմածություն, որն] ակնկալիքով է կատարվում, քանի որ ոմանք փոխհատուցում են ակնկալում ստանալ նրանցից, ում տալիս են, ինչպես մեղավորները՝ մեղավորներից: Ուրիշներ էլ [ողորմած են գտնվում] գովաբանողների հանդեպ, որպեսզի բարի անուն հանեն: Ուրիշներ էլ, թեպետ աղքատներին են տալիս, սակայն՝ փառքի հույսով: Այսպիսիներն արժանի չեն երանության և ողորմություն չեն գտնի, որովհետև իրենց վարձատրությունն արդեն առել են այստեղ:

Ուստի արժե քննել, թե ինչ է ողորմությունը, ինչից է ծնվում, ինչ պատճառով սահմանվեց, և ինչպես է երանելի նա, ով այն գործում է: Արդ՝ ողորմությունը սահմանվում է որպես կամավոր տրտմություն՝ ուրիշների նեղության պատճառով գոյացած, և ծնունդ է սիրո, ինչպես որ կարծրասրտությունն ու դաժանությունն էլ իբրև իրենց պատճառ ունեն ատելությունը: Իսկ ողորմության պատվիրանը սահմանվել է, որ մեր մեջ սեր շարժվի՝ միմյանց կարեկցելու: Քանի որ այս կյանքի պարագաները ծառայությամբ ու տերությամբ անհավասար են, Աստված կամենում է, որ ավելաստացն ու կարոտյալը հավասարվեն միմյանց: Հարուստները ողորմության միջոցով Աստծուց բարիքների են արժանանում, ուստի [Տերը] կարոտյալների հանդեպ ողորմածություն է օրինադրում մարդկանց: Եվ քանի որ ողորմությունը սի-

¹ Սաղմ. ԽԱ 3 («Հոգիս ծարավ է Քեզ, Աստված ձգո՛ր § կեճարճի»):

² Հովհ. Զ 33, 35

³ Հոգու չորս առաքիճություններն են՝ արդարություն, խոհեմություն, արիություն, ողջախոհություն:

րուց է [բխում] և սիրո պտուղ տալիս, ուստի [Տերն] իրավամբ է երանության արժանացնում նրան, ով պտղաբերում է առաքինություններից ամենամեծը՝ սերը:

Այլ և՛ այս երանությամբ այն հույսն է տալիս մեղավորներին, որ ովքեր կարողությունն չունեն բազմապատիկ առաքինություններով հաճոյանալու Աստծուն, կարող են միայն ողորմությամբ արժանանալ Աստծո մեծ ողորմությանը, եթե կամենան: Որովհետև ինչպես որ ճշմարիտ ողորմածներն աղքատների հանդեպ ողորմության համար ոչ վարձ են ստանում գործի դիմաց, ոչ էլ իրենց տվածի փոխհատուցումը, այլ [ողորմում են] Աստծո հրամանի և [մարդկային] թշվառացած բնության պատճառով, այդպես էլ Տերն է Դատաստանի օրը ողորմությունն խոստանում ճշմարիտ ողորմածներին, ովքեր, եթե նույնիսկ իբրև վարձկաններ չեն աշխատել պատվիրանապահության գործում, որ խոստացված վարձը ստանան, և Տիրոջը երկյուղով չեն ծառայել, որ լսեն. «Բարի և հավատարիմ ծառա» (Մատթ. ԻԵ 21, 23), և ոչ էլ, որպես սիրելի որդի, սիրով կատարել են Հոր կամքը, որ նմանվեն Նրան¹, սակայն միայն ողորմության համար, որը գործեցին աղքատների հանդեպ, ողորմություն կգտնեն Նրանից:

Իսկ ի՞նչ է այն ողորմությունը, որը ողորմածները □տնելու են Աստծուց: Աջակողմյան դասում [կարգվելն] ու Հորից օրհնությունն [ստանալը]: Բայց թող ոչ ոք այս երանությանն արժանի չհամարի միայն [աղքատներին ողորմություն տվողներին], քանի որ եթե այդպես լիներ, ապա ամենքը չէ, որ կկարողանային ողորմություն գտնել, այլ միայն ունևորները: Ինձ թվում է՝ ով կամենում է կարոտյալի համար բարիք գործել, սակայն [հնարավորություն] չունենալու պատճառով չի կարողանում, պակաս չի արժանանում այս երանությանը, քան նա, ով իր կամեցողությունը գործով է իրականացնում: Նաև ողորմության այլ կերպեր կարելի է գտնել: Մարմնի [ողորմությունից] ավելի մեծ է այն, որ մեկը ցավակից է լինում ու ողորմում հիվանդացած ու բարուց աղքատացած հոգիներին: Ովքեր սա գործում են, նմանվում են Քրիստոսին, Ով երկնքից իջավ՝ մեզ ողորմելու: Բայց նախ հարկավոր է, որ յուրաքանչյուրն իր հոգուն ողորմի և լրացնի բարու [իր] պակասը: Որովհետև ինչպես որ աղքատը՝ աղքատի և հիվանդը հիվանդի կարիքները չեն կարող բավարարել, այդպես էլ ով մեղքերով հիվանդ է, չի կարող մեղանչածներին օգնել: Եվ հոգու ողորմությունը շատ ավելի դժվար է, քան մարմնինը, որովհետև որքան հոգին է մեծ մարմնից, այնքան հոգուն ողորմելը՝ մարմնին [ողորմելուց]: Երբ մեկը մարմնին է [ողորմություն] տալիս, թեպետ տվողի վարձը մնում է, սակայն տրվածը սպառվում է: Իսկ հոգու [ողորմությունը] համընթաց է հավատքի ճշմարտությանը: Ով մտածում է այս թշվառ կյանքի մասին, այսպիսի հիգուլթյան² մեջ ինչպե՞ս կլինի կարծրասիրտ ու դաժան: Տերը գովեց անիրավ տնտեսին, որ իմաստությամբ վարվեց մեկ ա՛յլ կերպ. շնորհեց իր տիրոջ պարտապաններից մեկի՝ [պարտքով վերցրած] ցորենի հինգերորդ մասը, մյուսի՝ պարտքով [վերցրած] ձեթի կեսը³: Ցորենը նշանակում է մարմնով աղքատների հանդեպ կարեկցանքը՝ [նրանց] անհրաժեշտ կարիքների [բավարարման համար], իսկ ձեթը առաքինություններից աղքատացածի հանդեպ հոգու ողորմությունն է, որը խրատն ու հոգածությունն է՝ թյուրածին ուղղության բերելու նպատակով: Եվ սրանք երկուսն էլ⁴ պարտապան են իրենց տիրոջը. մեկը, այստեղ աղքատության չարչարանքով քավելով [իր] մեղքերը, այնտեղ կմխիթարվի, իսկ [մյուսին] (ով, անոսր ձեթի օրինակով, հոգով է պարտապան մեղքերով), եթե խոսքի որևէ սպասավոր ողորմի և փոխ տա՝ նրան հույս տալով, նրա մեղքերի կեսը կընջվի [ողորմություն գործողի միջոցով], իսկ մնացածը՝ [մեղավորի] ապաշխարությամբ: Ըստ այս երկու տեսակ ողորմությունների՝ [ողորմություն գործողն] ինքն էլ ողորմություն կգտնի, և նրան է [Տերն ասում]. «Երանի՛ ողորմածներին, քանզի նրանք ողորմություն կգտնեն»: [Գտնեն] ո՛չ նույն չափով, [որով ողորմություն են տվել]. որովհետև իրենք իբրև մարդ են տվել, իսկ [Տերն] իբրև Աստված է հատուցելու նրանց:

Երանի՛ արտով մաքուրներից, քանզի նրանք Աստծուց կտեսնեն (Ե 8):

Այս երանությունը գերազանցում է [մեր] մտքի ըմբռնմանը: Ինչպես երբ ծովեզրին գտնվող մի բարձր վեմից նայում են անդունդի խորքը, խորքի հատակը չտեսնելով՝ լցվում են երկյուղով, այդպես և մենք, նայելով աստվածային խոսքի խորությանը, զարհուրանքով տարակուսում ենք, թե ինչպես է տերունական այս խոսքը երանում սրբերին: Որովհետև Հովհաննես [ավետարանիչն] ասում է. «Աստծուն ոչ

¹ Օգորհալին պատեղ վարձկանների, ծառայողի § որդիների օրհնակով խոսում է Աստծո պատվիրանները պահողների երեք դասակարգերի մասին: Վարձկանները պատվիրանները պահում են հանդերձալ վարձատրության ակնկալիքով, ծառայողը՝ Տիրոջ հանդեպ երկյուղից, իսկ որդիները՝ Հոր հանդեպ սիրուց:

² Հիգուլթյուն – թշվառություն:

³ Ղուկ. ԺԶ 1—9

⁴ Խոսքը ողորմություն ստացածների մասին է:

ոք չի տեսել» (Հովհ. Ա 18, Ա Հովհ. Դ 12), [և ըստ Պողոսի] նաև «չի կարող տեսնել» (Ա Տիմ. 2 16): Եվ Մովսեսին էլ էր Աստված ասել. «Մարդկանցից ոչ ոք չի կարող Իմ երեսը տեսնել և կենդանի մնալ» (Ելք Լ Գ 20): Ուրեմն ինչպե՞ս Հասկանանք այս երկուսը:

Աստվածային բնությունն այնպիսին, ինչպիսին կա, անտեսանելի է և [մեր] ըմբռնումից չափազանց վեր: Սակայն, թեպետ [Աստված] անքննելի է՝ ըստ առաքյալի¹, Անտեսն ուրիշ կերպ է տեսանելի դառնում: Նախ՝ ըստ առաքյալի² Արարիչը ճանաչվում է արարածների միջոցով. [տեսանելի] է դառնում ոչ թե Նրա բնությունը, այլ էությունն ու գորությունը՝ Նրա տեսանելի գործերով: Այս տեսությունը տեսնում են նաև աշխարհի իմաստունները, բայց արժանի չեն երանություն, որովհետև Տերը երանության է արժանացնում ոչ թե Աստծո մասին ինչ—որ բան գիտենալը, այլ նրանց, ովքեր իրենց մեջ Աստծուն են ընդունում. [նրանց մասին] է ասում. «Երանելի են սրտով մաքուրները», ինչպես որ այլուր ևս ասում է. «[Աստծո] արքայությունը ձեր ներսում է» (Ղուկ. ԺԷ 21): Սրանից սովորում ենք, որ ով սիրտը մաքրում է բոլոր ակտերից, իր հոգու գեղեցկությամբ է տեսնում աստվածային պատկերը: Ինչպես որ ովքեր մաքուր Հայելու մեջ տեսնում են արեգակը, թեև երկնքին չեն նայում, սակայն Հայելու ճառագայթներով նշմարում են բոլորածև լույսը, այդպես էլ մենք, թեպետ Աստծո անմերձենալի բնությանը նայել չենք կարող, բայց եթե Նրա պատկերը մեր մեջ մաքրենք ակտերից, Հենց մեր մեջ կտեսնենք այն, ինչ փնտրում ենք:

Ուստի ասենք, թե ինչպե՞ս ձեռք բերենք այն, որով երանելի և Աստծուն տեսնելուն արժանի կդառնանք: Չարությունը երկուսի է բաժանվում՝ խորհուրդներով և գործերով, և երկուսի համար էլ Աստված օրենք է սահմանել: Առաջին օրենքով արգելում է գործերով անիրավությունը, իսկ այս երկրորդով³ չարության հարձակումը խորհուրդներով ու խոսքերով: Ուստի ամեն ոք, ով, ըստ այս երկու օրենքների, հեռանում է չար խոսքերից ու գործերից և չարի փոխարեն բարին գործում ու խորհում, նա՛ է սրտով մաքուր և արժանանում է աստվածային տեսություն երանությանը: Եվ ինչպես որ սրտով մաքուրները երանելի են, [այդպես] աղտեղի միտք ունեցողներն էլ՝ ողորմելի: Որովհետև եթե սրտով մաքուրներն Աստծուն են տեսնելու, անմաքուրներն ու աղտեղասերները նայելու են սատանայի դեմքին: Ուրեմն՝ քանի որ Աստված լույս և կյանք է կոչվում, իսկ սատանան՝ խավար և մահ, և մեր անձնիշխան կամքից է կախված այն, թե որ [կողմն] ենք կամենում դիմել, փախչենք Բանսարկուի խավարային կերպարանքից և դրոշմենք մեր հոգում աստվածային լույսի պատկերը:

Երանի՛ խաղաղարարներին, քանզի նրանք Աստծո որդի կկոչվեն (Ե 9):

Քաղցր են խաղաղության պարագաները և հաճելի՝ հոգուն ու մարմնին: Առաջին և ծայրագույն խաղաղությունն այն է, որը գոյություն ունի Սուրբ Երրորդություն երեք Անձերի միջև՝ նրանով, որ ունեն միևնույն կամքն ու իշխանությունը, և [նրանց միջև] չկան ո՛չ խռովություն, ո՛չ պատերազմ, այլ միշտ խաղաղություն: Այնտեղից [խաղաղությունը փոխանցվում է] նաև հրեշտակային և երկնային գորություններին, քանի որ անխզելի են պահում սիրով միավորությունը Աստծո և միմյանց հետ, բացի [հրեշտակային] մեկ [դասակարգից]⁴: Այս խաղաղությունն ունեւր նաև մարդու բնությունը սկզբում, քանի դեռ պահում էր Սկզբնատիպի գեղեցկությունը: Բայց երբ անսաց Պատերազմասերի խրատին, խռովությամբ լցվեց, մինչև գալուստն Աստծո Որդու՝ ճշմարիտ Խաղաղության, Ով խաղաղություն Հաստատեց երկնքում ու երկրում, ինչպես որ Նրա ծննդյան ժամանակ հովիվները հրեշտակների հետ երգեցին. «Փա՛ռք Աստծուն բարձունքներում և երկրի վրա՝ խաղաղություն» (Ղուկ. Բ 14): Արդ՝ քանի որ Աստծո՝ բնությամբ Որդին դարձավ միջնորդ և խաղաղություն Հաստատեց [Աստծո և մարդկության միջև], այդ պատճառով էլ Տերը երանի է տալիս խաղաղարարին և Իր անվանն արժանանալ խոստանում նրանց, ովքեր Իր գործն են անում: Որովհետև ինչպես որ Տերը, ըստ Իր ամենակարող գորություն, խաղաղություն Հաստատեց երկնքում ու երկրում, այդպես էլ սրանք, ըստ իրենց տկարություն չափի, սակավաթիվ [անձանց] միջև են խաղաղություն Հաստատում: Սակայն առաջին մեծ խաղաղությունն այն է, որ մեկն ինքն իր հանդեպ է Հաստատում՝ ըստ Արարչի սահմանման ուղղելով հոգին ու մարմինը. հոգու տիրական կամքին իշխել է տալիս մարմնի կամքի վրա և ծառայակցին [դրդում] Հնազանդվելու հոգու կամքին: Ով այսպիսի խաղաղություն է Հաստատում ինքն իր և ուրիշների հանդեպ՝ խրատելով և ուսուցա-

¹ Հոմ. ԺԱ, 33—34

² Հոմ. Ա, 20

³ Առաջին օրենքը Մովսեսական (Հին) օրենքն է, իսկ երկրորդը՝ Ավետարանական (Նոր) օրենքը:

⁴ Սատանան § 7-ից հետո նույնպես հրեշտակային գորություններ են՝ «անկալ» հրեշտակներ:

նելով, նա՛ է առաջինն արժանի կոչվելու Աստծո որդի: Իսկ երկրորդը՝ նրանից հետո՝ [արժանի է] նա, ով խաղաղություն է հաստատում մարդկանց միջև: Բայց պետք է նախ սեփական անձի համար այն ձեռք բերել և ապա՝ այդպիսի ունեցվածքից բաժին հանել կարոտյալներին:

Ի՞նչ է արտաքին խաղաղությունը, որ բարի է: Ցեղակիցների՝ հանդեպ սեր պահպանելը: Իսկ սիրուն հակառակ է ատելությունը, և ինչպես որ, երբ լույսը երևում է, խավարը մերժվում է, այդպես էլ, երբ երևում է խաղաղությունը, ոչնչանում է ամեն ընդդիմակաց ախտ: Խաղաղարարները բժշկի են նման. տալիս են ընդհանուր համար [նախատեսված] աստվածային դեղը՝ խաղաղությունը, և բժշկում հիվանդացած հոգիները, որովհետև բարկության պահին բարկացողների սրտի շուրջ արյունը եռում է, և նրանք նմանվում են դիվահարների: Կամ էլ գաղտառու՝ շների նման թաքցնում են նենգությունը և [հարմար] ժամանակ գտնելով՝ այն հայտնի դարձնում նրանց հանդեպ, ում նախանձում են:

Հետևաբար, ով ջանում է այս ախտը հանել իր և ուրիշների միջից և խաղաղության կապով հաշտեցնում է մարդկանց, իսկապես աստվածային գործ է կատարում: Ուստի [Տերն] իրավացիորեն է խաղաղարարին «Աստծո որդի» կոչում, քանի որ Աստծո ճշմարիտ Որդուն նմանվեց: Եվ այս առաքինության հաղթանակն ավելի մեծ է, քան նախորդ երանությունները. նախորդներում [Տերը] պարգևներ է խոստանում, իսկ սրա [խոստումը] դառնում է պարգևներ Տվողն Ինքը՝ Աստծո Որդին: Որովհետև այս յոթերորդ աստիճանով, խորհրդապաշտական թվով, անցկացնելով յոթ պարունակների՝ միջով՝ [Տերն] այս առաքինությունը գործողին մերձեցնում է անեղ՝ Բնությանը:

Բայց ինձ թվում է՝ մի երկրորդ պարգև է նույն ինքը գործը, որի դիմաց [տրվում է] այս [երանությունը]: Որովհետև մարդկային կյանքում ի՞նչն է ավելի քաղցր վայելք, քան խաղաղությունը, և [այն հաստատողը] նմանվում է երկնավոր Հորը, Ով բոլորի վրա է անձրև բերում և արև ծագեցնում⁵: [Խաղաղարարը] գործերով նմանվում է Աստծուն, ուստիև նրան որդեգրվելու վայելքին արժանանում:

Երանի՛ արդարության համար հալածվողներին, [քանզի նրանց է երկնքի արքայությունը] (Ե 10):

Ինչպես Դավիթը «ութերորդի» մասին երկու սաղմոսներում⁶ ցույց է տալիս հարության օրը, և ութօրյա թվաատելությունը [խորհրդանշում է] հոգու ձեռքազատումը մեռելոտի գործերից, այդպես էլ ութ երանությունների միջոցով Տերը մարդկանց կբարձրացնի երկինք և ծառայությունից՝ դեպի արքայություն՝ վերստին կանչելով, որովհետև ասում է. «Երանելի են արդարության համար հալածվողները, [քանզի նրանց է երկնքի արքայությունը]»:

Բայց այս խոսքը տարակուսանք է հարուցում, թե ինչպե՛ս է [Տերը] զուգահավասար վարձատրություն՝ երկնքի արքայությունը խոստանում և՛ հոգով աղքատացածներին, որոնց համար ասաց, թե նրանց է երկնքի արքայությունը, և՛ արդարության համար հալածվողներին և թե՛ նրանց, ովքեր քաղցածներին կերակրեցին, երբ նրանց գործերը տարբեր են:

Սակայն թեպետև [սրանց] ճանապարհները տարբեր են երևում, սակայն [նրանց վերջնական] օթևանները՝ միատեղ են, քանի որ [բոլոր ճանապարհներն] էլ [երկնքի] արքայություն են տանում: Այլև նրանք բոլորն էլ մի նպատակի են ուղղված, միայն թե աղքատությունը հալածանքի համեմատ ավելի դյուրըմբերելի⁸ է՝ առավել թեթև ընթացքի պատճառով:

Արդ՝ այս խոսքը նախ վերաբերում է [հավատքի] վկաններին, ովքեր հալածվեցին չարերից, և ապա՝ բոլոր բարեպաշտներին, ովքեր հալածվում են ամբարիշտների կողմից: Նախ Լույսն Ինքը հալածվեց սկզբնաձին այն Խավարից, որը չկարողացավ նրան հասնել⁹, նաև խավարասեր մարդկանցից, ինչպես ասում էր աշակերտներին. «Եթե ինձ հալածեցին, ձեզ էլ կհալածեն» (Հովհ. ԺԵ 20): Եվ հիրավի՛ երանելի են [այսպես հալածվողները], որովհետև չարից հալածվելով՝ հասան բարուն, ինչպես որ Հովսեփի հանդեպ

¹ «Ցեղակիցներ» (բն.՝ «հոմացեղք») ասելով Օնորասիյն Ակատի ունի մարդկային՝ ցեղի Աերկայացուցիչների Ա § ոչ թե ատանձի ցեղի կամ ազգի:

² Գաղտառու — գաղտնի վերցնող, կծող:

³ Պարունակ — ոլորտ: Այստեղ Ակատի են առնված յոթ երկինքները, որոնցում բնակվում են հրեշտակային գորությունները: Այս մասին, իբրև ատալիաներից մեկը, խոսում է, օրինակ, սբ Իրենեոսը («Ցույցք ատալիական քարոզութեան», Լալպցիզ, 1907, էջ 8*, պարբ. 9):

⁴ Անեղ — անատեղծ:

⁵ Մատթ. Ե 45

⁶ Դրանք Չ § ԺԱ, սաղմոսներն են: Ըստ Հայկազյան բառարանի՝ Աշված սաղմոսների վերնագրերում եղած «ութերորդ(ք)» —ը Աշանակում է կամ ութարանի Ավագարան, կամ ութերորդ ամսվա տոնին երգվող սաղմոս (Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հտ. Բ, 1837թ., էջ 539):

⁷ Նկատի են առնված Ռետմառու օթխանները, ուր հոգիները բնակվում են միգնչ համընդհանուր հարությունը:

⁸ Դյուրըմբերելի — հեշտությամբ՝ դյուրավ տանելի, դիմաճակի:

⁹ Հովհ. Ա, 4—11

թյան էր կանչում¹: Որովհետև Աստծո համար չարչարվողները մեծապես մխիթարվում են, որով և համբերում են նեղութուններին՝ պատկանելի [արժանանալու] հույսով, [այդպիսով] անվանի դառնալով: Իսկ չարախոսության դիմաց չկա մխիթարութուն, որովհետև ավելի է ցավեցնում [հոգևոր] պատերազմ մղողին՝ մինչև իսկ ինքնասպանության մտքեր սերմանելով, ինչպես Հուդայի պարագայում:

Որովհետև այդպես հալածեցին [ձեզնից առաջ եղած] մարտարեւոյն:

Այս խոսքով [Տերն] ակնարկում է Իր Ծնողի հետ Իր համապատվությանը: Որովհետև ինչպես որ մարգարեները չարչարվում էին Հոր պատճառով, այդպես էլ դուք, ասում է՝ Ի՛մ: Եվ ասելով «ձեզնից առաջ եղած»՝ ցույց է տալիս, որ երբ [Սուրբ] Հոգին գար, [առաքյալները] նույնպես դառնալու էին մարգարե և առավել՝ քան մարգարե: Իսկ քանի որ արքայության հույսը վերաբերում է ապագային, մարգարեների մասին նշելով՝ [Տերը] մխիթարում է [առաքյալներին]: Մի՛ խռովվեք, [ասում է], երբ լուր տարածեն, թե ձեր ուսմունքն Աստծուն հակառակ է, որովհետև մարգարեների մասին էլ էին այդպես ասում: [Տերը] նրանց տարավ կանգնեցրեց Մովսեսի և Եղիայի մոտ² և մարգարեներին հիշատակեց, որպեսզի չկարծեին, թե եթե այստեղ Աստված վրեժխնդիր չի լինում, այնտեղ ինչպե՞ս կվարձատրի: Նաև եթե Օրենքի համաձայն վրեժխնդիր չեղավ, այլ սովորեցրեց [հույսը դնել] գալիք [կյանքի] վրա, ապա որքա՞ն առավել [այդ հույսով կմխիթարվեն] այժմ, երբ գալիք կյանքի լույսը փայլեց³:

Հենց սկզբից այս ճանապարհն է հարդարում՝ իբրև ոսկյա շարք ներկայացնելով պատվիրանները: Որովհետև երբ մեկը խոնարհ է, նաև սգում է մեղքերի համար, իսկ ով սգավոր է, նաև հեզ է, և հեզն արդար ու ողորմած է, իսկ արդարն ու մաքուրը՝ խաղաղարար, խաղաղարարն էլ հալածվելիս չի հակառակում, և հալածանքին համբերողը չի խռովվում, երբ բամբասանք է լսում: Եվ ուրեմն՝ քանի որ [Տերը] նրանց խրատեց այսպիսի բարձրագույն հրամաններով, որոնք [Հին ուխտում տրվածներից] մեծ էին, այնուհետև նրանց մխիթարում է գովեստով ու պատվով, որպեսզի չխռովվեն ու չասեն. «Ինչպե՞ս կարող ենք այսպիսի առաքինութուն ցուցաբերել»: Եվ լսի՛ր, թե ինչ է ասում⁴:

Դո՛ւք եք երկրի աղը (Ե 13):

Աղը երկու բնական օգտակարութուն ունի. կերակուրների անհամութունը վերացնում է և փտումից ու նեխումից փրկում: Այս պատճառով էլ [Տերը] հրամայում է [Իր աշակերտներին] աղ դառնալ մարդկանց հոգիների համար, որոնք անհամացել էին՝ [կորցնելով] առաքինութունների համը, և նեխել մեղքերի ապականությամբ, որպեսզի համեղանալով ու անուշանալով՝ կերակուր դառնան Աստվածության համար: Բայց ինչպես որ աղն [արդեն տեղի ունեցած] նեխումից ազատել չի կարող, այլ կարող է նյութի բնությունն առանց նեխման պահել, այդպես էլ [Տերն] աշակերտներից պահանջում է ոչ թե մեղքերի փտումից [ազատել] ու նորոգել, որը միայն Աստծո զորությանն է հատուկ և որը նա շնորհում է [Մկրտության] ավագանի միջոցով, այլ նորոգվածներին պահպանել, որպեսզի նախկին ապականությանը չվերադառնան:

Բայց ինչպե՞ս կարող էին Արամը [աղ] լինել § անհասանելի իրապարհով: [Կարող էին] կատարելով նախորդ երանիների օրենքները՝ լինելով խոնարհ ու հեզ, ողորմած, [սրտով] մաքուր և այլն: Այդ ժամանակ նրանց աշակերտածները կջանային նմանվել իրենց ուսուցիչներին: Եվ ըստ աղի հատկության՝ [ուսուցիչները] միշտ պիտի չհորդորեն, այլև կսկծեցնեն աշակերտներին, ինչպես և Պողոսը՝ կորնթացիներին՝ պոռնկացած [երիտասարդի] պատճառով⁵:

Իսկ «երկրի» ասելը ցույց է տալիս, որ [Քրիստոսի աշակերտներն] առավել պատվական էին, քան մարգարեները, քանի որ ոչ միայն Պաղեստինի ուսուցիչներն էին լինելու, այլև բովանդակ երկրի:

¹ Բ Թագ. ԺՁ 5—14: Այստեղ Դավիթը ոչ թե ուղղակիորեն վրեժխնդրության է կանչում Աստծուն (Դավիթը թույլ է տալիս, որ Սեմեին իրեն հայրնի, քանի որ խոնարհությամբ ընդունում է, որ Տիրոջ հրամանով է ևս հայրնի իրեն՝ Դավթին), այլ հույսը դնում է Աստծո վրա, որ վերջինս կտեսնի § համապատասխանը կտնօրհի: Այս վերջին իմաստով է Թորոնիս գործածում «վրեժխնդրության կանչել» արտահայտությունը:

² Խոսքը Պայծառակերպության ժամանակ Պետրոս, Հովհաննես ու Հակոբոս առաքյալների ներկայությամբ Մովսեսի § Եղիայի հետ Տիրոջ հանդիպման մասին է:

³ Խոսքը դարձյալ Պայծառակերպության մասին է, որի ժամանակ Տեր Հիսուսը, լուսավորվելով Իր աստվածության լույսով, ցույց տվեց հետհարության ակնհայտ գալիք մեր կյանքում մեզ էլ սպասվելիք լույսը:

⁴ Այստեղ բնագրում (իմա 1825 թ. տպագրում) դրված է հետևյալ արտահայտությունը՝ «մեղաց թողություն», սակայն չթարգմանեցինք, քանի որ բնավ չի համաձայնում ո՛չ Աստուծո, ո՛չ էլ հաջորդ մտքին, ուստի անհասկանալի է Արա՛ այս հատվածում գոյությունը: Գուցե հետագա արտագրողների ձեռքով մտած ինչ—որ սխալի կամ թուրիմացության հետևանք է:

⁵ Ա Կոր. Ե

Այս համեմատութեամբ [նրանց] պատվելուց հետո [Տերը] զգուշացնում է առաքինութեան համեղութեանը պահպանել իրենց մեջ, որպեսզի իրենց և այլոց կորստյան պատճառ չդառնան: Այս մասին ասում է.

Եթե աղն անհամանա, ինչո՞վ կաղվի: Այլն ոչ մի բանի վրա չի ազդի, այլ դուրս կթափվի § մարդկանցից կոխտովի:

Ինչպես որ աղն է բոլոր համերն անուշացնում, այդպես էլ արդարութեանը զարդարում է ամեն առաքինութեան: Եվ ինչպես եթե աղն աղի համ չունենա, ոչ մի բանի պիտանի չի լինի՝ «ո՛չ հողին, ո՛չ աղբին»՝ ըստ Ղուկասի (Ղուկ. ԺԴ 35), այդպես էլ դուք, ասում է [Տերը], որ «աղ» անվանվեցիք, եթե ձեր հոգում չունենաք արդարութեան և ընդդեմ անմաքուրների՝ կսկծեցնող բարք, ոչ արդարներին պիտանի կլինեք՝ բարի գործերի օրինակ դառնալով նրանց համար, ովքեր պտղաբեր առաքինութեամբ նման են հողի, ոչ էլ մեղավորներին, երբ մորմոքեցնող խոսքով չհանդիմանեք նրանց, ովքեր իրենց աղտեղի վարքի պատճառով նման են աղբի: Այլ Աստծո արքայութեանից դուրս կենտվեք և ոտնակոխ կարվեք մարդկանցից ու դեւերից: Որովհետեւ եթե մի տգետ ընկնի, կարող է արժանանալ թողութեան, բայց [հոգևոր] ուսուցիչը, եթե նույն ախտով հիվանդանա, կզրկվի որևէ պատասխան տալու [հնարավորութեանից]: Իսկ եթե դուք ուղիղ վարք ունենաք և կսկծեցնելու համար չարերի կողմից նախատվեք, մի՛ վախեցեք, դա հոգու վնաս չէ՛, ընդհակառակը՝ շահ է: Բայց եթե մեղկ վարքով ապրեք և բամբասակերու վախից չհանդիմանեք չարերին, որ դարձի գան, այլև կեղծավորակիցներին գովեք, այդ ժամանակ կանհամանաք, ասում է [Տերը], և ոտնակոխ կարվեք նրանցից: Որովհետեւ եթե [հոգևոր] ուսուցիչն ու առաջնորդն ինքը ճշմարտապես կատարում է Աստծո պատվիրանները և հանդիմանիչ խոսքերով մորմոքեցնում թուլացած հոգիներին, որքան նրանից հանդիմանվածները ստելով չարախոսեն նրան, այնքան մեծ վարձի առիթ կդառնան նրա համար՝ ըստ [Տիրոջ՝ վերն ասած] խոսքի. «Ձեր վարձը շատ է երկնքում» (Ե 12): Իսկ ով բամբասակերու վախից թուլ է տալիս, որ չարերն իրենց ուղածով շարժվեն, է՛լ ավելի մեծ արհամարհանքի կարժանանա նրանց կողմից, նաև կպատժվի Աստծուց, Ով նրանց արյունը նրա ձեռքից է պահանջելու¹:

[Աշակերտներին] այսպես պատվելուց ու խրատելուց հետո [Տերն] առավել բարձր համեմատութեան է անում նրանց համար: Ասում է.

Դուք եք աշխարհի լույսը (Ե 14):

Տե՛ս այս մեծ պատիվը. ըստ բնութեան իր անունով կոչում է հողեղեն մարդկանց, որովհետեւ նա, Ով իր մասին ասում էր. «Ես եմ աշխարհի լույսը» (Հովհ. Ը 12) և «Ես իբրև լույս եկա աշխարհ» (Հովհ. ԺԲ 46), այժմ աշակերտներին է ասում. «Դուք եք աշխարհի լույսը»: Ինչպես որ Լույս Հոր Որդին իբրև լույս ծագեց աշխարհին, այդպես էլ սրանք, Լույս Որդու կողմից լույս դառնալով և կոչվելով, ուղարկվեցին աշխարհի լուսատուները լինելու: Լույս՝ ո՛չ զգալի, այլ իմանալի՝ և արեգակի ճառագայթներից էլ պայծառ: Եվ ոչ թե մեկ ազգի համար, այլ ամբողջ աշխարհի: Ինչպես որ աղն է հոգևոր, այդպես էլ լույսը: Բայց նախ աղը, ապա՝ լույսը, որովհետեւ նախ պետք է կսկծեցնել և ապա՝ առողջացնել ու լուսավորել. որովհետեւ եթե աչքերի հիվանդութեանը կսկծեցնող դեղերով չբուժվի, [աչքերը] չեն լուսավորվի: Եվ ինչպես որ մարմնի աչքը, երբ հաղորդակցվում է արևի լույսին, բոլոր երևացող բաները տեսնում է, այդպես էլ երբ հոգու աչքը՝ միտքը, մաքուր կյանքով ու ճշմարտութեամբ հաղորդակցվում է Աստվածութեան իմանալի լույսին, [վերջինս] նրան հանում է բարձունքներ և ցույց տալիս Աստծո ծածկված իմաստութեանը, իջեցնում նրան խորքերը և հայտնում Քրիստոսի աստվածային տնօրենութեան գաղտնիքները: Այս պատճառով էլ [Տերն] ասում է. «Դուք եք աշխարհի լույսը»՝ Ադամի փոխարեն, ով հաղորդակցվեց հպարտացած խավարին, և [վերջինս] խավարեցրեց նրան: Եվ «դուք եք երկրի աղը»՝ նախատեղծի փոխարեն, ով հող ու կերակուր դարձավ իրեն խաբողի համար: Ուստի դուք օձին կուրացնող ա՛ղ դարձեք և լույս՝ լուսավորելու նրանից խավարածներին:

[Աշակերտներին] «լույս» անվամբ պատվելուց հետո [Տերը] խրատում է տեսանելի օրինակներով հայտնի և անչեղ պահել լույսը սեփական անձերում: Ասում է.

Ձի կարող թաքնվել այն քաղաքը, որը կանգնած է լեռան վրա (Ե 14):

Եվ ճրակը չեն վառում ու դնում ամանի տակ, [այլ աշտանակի վրա, § լույս է տալիս տանը բոլոր փոխվողներին] (Ե 15):

¹ Եզեկ. Գ 18

Քանի որ [Տերը] նեղությունից ու հալածանքից էր խոսել, որպեսզի չկարծեին, թե այդ պատճառով իրենք ստիպված են լինելու միշտ թաքնվել, քաջալերում է նրանց: Ոչ միայն չեք թաքնվելու, ասում է, այլև դրանով լուսավոր ու նշանավոր եք դառնալու ամբողջ աշխարհով: որովհետև ինչպես որ հնարավոր է, որ քաղաքը թաքնվի, այդպես էլ անկարելի է, որ ձեր քարոզությունը լռի: Սրանով խրատում է նրանց նաև միշտ զգոն լինել, ասես ամենքի աչքի առաջ են: Մի՛ նայեք նրան, ասում է, որ այժմ մի անկյունում ենք նստած, որովհետև այնպես տեսանելի եք դառնալու, ինչպես լեռան վրա կառուցված քաղաքը և աշտանակի վրա դրված ճրագը: Տես ի՞նչ է խոստանում նրանց: Ովքեր իրենց երկրում [իսկ] ճանաչված չէին ամենքի կողմից, ճանաչվեցին ծովում ու ցամաքում: Ըստ Դավթի՝ «Նրանց ձայնն ամբողջ երկրով տարածվեց» (Սաղմ. ԺԸ 5), քանի որ արևի ճառագայթներից էլ առավել տարածեցին աստվածապատկան լույսը աշխարհում:

Արդ՝ նրանով, որ ասում է, թե չի կարող քաղաքը թաքնվել, [Տերն] իր գործությունն է ցույց տալիս, որ շինեց իր Եկեղեցին երկնային լեռան՝ հավատքի հիմքի վրա: Իսկ հաջորդ [խոսքով] հայտնում է [իր աշակերտները] համարձակությունը և հոգևոր զգաստությունը: Ասում է. «Եվ ճրագը չեն վառում ու դնում ամանի տակ»: Լույսը, ասում է, Ես եմ վառում որպես ճրագ ձեր մեջ, բայց այն անչեղ պահելը ձեր գործն է՝ ոչ միայն ձեզ համար, այլև ուրիշների, ովքեր վայելում են դրա լուսավորությունը: Դրանով նաև կարողություն եք ստանում այս աշխարհը ճշմարիտ հավատքին բերելու և Աստծո անվան փառավորման պատճառ եք դառնում: Իսկ եթե սրա հակառակը գործեք, մարդկանց կորստյան կմատնեք և Աստծո անունը հայհոյել կտաք:

Ասում է, որ ճրագն աշտանակի վրա դրվի: Ինչպես որ բարձր տեղում դրված ճրագը լուսավորում է բոլոր մերձակա առարկաները, և ամենքի աչքերը տեսնում են այն, այդպես էլ, երբ դուք ուղիղ առաջնորդեք, բարի օրինակ կդառնաք: Ուստիև ասում է.

Թող ձեր լույսն այնպես փայլի մարդկանց առաջ (Ե 16):

Ինչո՞ւ այլուր [Տերը] հրամայում է ծածուկ □ործել բարիս, իսկ այստեղ՝ մարդկանց առաջ: Երկուսն էլ ճիշտ են տարբեր ժամանակներում: Երբ մարդահաճություն արտաբերվում է առաքինի մարդու հետ, պետք է բարին ծածուկ գործել: Իսկ ով հաղթում է այս պատերազմում և ամեն ինչ անում Աստծո երկյուղից ու սիրուց, հայտնի դառնալուց ոչ միայն չի վնասվում, այլև ընդհակառակը՝ օգուտ է ստանում:

[Տերն] իրավացիորեն է [առաքինությունը] նմանեցնում լույսի. որովհետև ինչպես որ ոչ ոք չի կարող թաքցնել լույսը, այդպես էլ՝ առաքինությունը, և ոչինչ այնպես նշանավոր չի դարձնում մարդուն, ինչպես առաքինի վարքը. ո՛չ միայն կենդանություն օրոք, այլև մահվան ժամանակ:

Որպեսզի տեսնեն ձեր բարի □ործերը § փառավորեն ձեր Հորը, որ երկնքում է:

Չի ասում՝ «Աստծուն», այլ՝ «ձեր Հորը, որ երկնքում է»: «Փառավորեն» ոչ թե երկրում ունեցած ձեր [Հորը], այլ [ձեր] ըստ շնորհի միակ [Հորը], որ երկնքում է՝ Անմահին ու Մշտնջենավորին: Սա ասելով՝ [Տերը] ցույց է տալիս Հոր հետ իր համապատվությունը: Մի՛ երկնչեք ձեր մասին սուտ բամբասանքներից, որովհետև շատերը ձեր բարի լինելու պատճառով կփառավորեն Աստծուն:

Իսկ խորհրդանշաբար լեռ է պետք հասկանալ Քրիստոսին՝ նրա անդրդվելի գործության պատճառով, իբրև «Աստծո լեռ» և «պարարտ լեռ»՝ ընդդեմ «հարստացած լեռների»¹: Այդ լեռան վրա կառուցված քաղաքն էլ Եկեղեցին է. ըստ Եսայու՝ «Վերջին օրերին հայտնի կդառնա Տիրոջ լեռը» (Ես. Բ 2): Այդ քաղաքի հիմքը առաքյալներն ու մարգարեներն են², շինությունները՝ բոլոր արդարների դասերը: Նրանք են նաև բնակիչները: [Տերն] ասում է. մի՛ երկնչեք, որովհետև այս քաղաք Եկեղեցին, որ հաստատված է երկնային լեռան վրա, չի թաքնվում, և «գոթիքի դռները նրան չեն գրավի» (Մատթ. ԺԶ 18): Իսկ ճրագն առաքյալներն են, ինչպես մի ժամանակ՝ Հովհաննես [Մկրտիչը], և լույսը Սուրբ Հոգու շնորհն է: Եվ լույսը վառողը՝ Քրիստոսը, Ով նրանց մեջ փչեց Սուրբ Հոգին³, հրամայում է, որ այդ [շնորհը] չծածկեն հաճույքների ու երկչոտությունների ամանի տակ, այլ դնեն քաղցրության ու ճշմարտության աշտանակի վրա: Ըստ մարգարեի՝ «Զորություններ բարձրացրու քո ձայնը, [ավետարանի՛չ դու երուսաղեմի]» (Ես. Խ 9):

¹ Սաղմ. ԿԷ 16—17

² Եփես. Բ 20

³ Հովն. Ի 22

«Եվ լույս է տալիս տանը բոլոր գտնվողներին»: Տունն այս աշխարհն է, տանը գտնվողները՝ մարդկային ցեղը: Նաև՝ տունը մարմինն է, և բնակիչը՝ հոգին, լույսն էլ առաքյալների քարոզությունն է, որով լուսավորվեցին մարդկանց հոգիները Տիրոջ գիտությամբ:

Մի՛ համարեք, թե եկա խափանելու Օրենքը [կամ Մարտարեցիին. խափանելու՛ չեկա, այլ լրացնելու՛¹] (Ե 17):

Իր վարդապետության սկզբում [Տերն] ի դեմս Իր աշակերտների խոսեց, [երբ ասաց]. «Երանի՛ հոգով աղքատներին», «Երանի՛ սգավորներին» և «Դուք եք աշխարհի լույսը», «Դուք եք երկրի աղը»: Իսկ այժմ, ասելով «Մի՛ համարեք, թե եկա խափանելու Օրենքը», հավանաբար օրենսգետներին ու փարիսեցիներին է դիմում, ովքեր ժողովրդի հետ այդ լեռան վրա էին գտնվում՝ լսելու, թե [Հիսուսն] ինչ է խոսում: Կամ էլ նրանց ընդհանուր կարծիքի դեմ է պատասխան տալիս, որ կարծում էին, թե Նա Աստծուն հակառակ է և [Մովսիսական] օրենքի խափանիչ: Բայց եթե մեկը համարի, թե սա էլ, ինչպես նախորդ խոսքերը, ուղղված է աշակերտներին, անպատշաճ չի լինի, որովհետև փոքր-ինչ հետո, խոսքը շարունակելով, [Տերն] ասում է. «Եթե ձեր արդարությունն ավելի չլինի, քան օրենսգետներինն ու փարիսեցիները, արքայություն չեք մտնի» (Ե 20): Քանի որ աշակերտները նախ այդ Օրենքով էին արդարություն գործում ու դրա մեջ էին հաստատված, ուստի, որպեսզի չկարծեին, թե [Հիսուսը] դա վերացնում ու դրան հակառակ մի ուրիշ [օրենք] է Իրենից հաստատում, ասաց. «Մի՛ համարեք, թե եկա խափանելու Օրենքը»:

Հետևաբար, պետք է նախ քննել, թե ինչ է Օրենքը, որտեղից սկսվեց և ինչի համար սահմանվեց: Օրենքը սահմանում է և եզրակետ, ինչպես, [օրինակ, Աստծո օրենքը] ծովի համար. «Այդտե՛ղ կհասնես [և չանցնես]» (Հոբ ԼԸ 11): Եվ կան [օրենքներ], որ հոգևոր են, կան էլ, որ մարմնավոր են: Հոգևորն Աստծուց է, իսկ մարմնավորը՝ մարդկանցից: Եվ ինչպես որ այս գալի աշխարհում վայրերը՝ քաղաքներ, գյուղեր և թագավորների իշխանական [տարածքներ], միմյանցից բաժանվում են սահմանադրությամբ, և ովքեր ենթակա են թագավորության սահմանադրությանը, թագավորի իշխանության ներքո են գտնվում, իսկ ովքեր [այդ սահմանադրությանը] չեն ենթարկվում, [թագավորի դեմ] ապստամբներ են, այդպես էլ ովքեր ենթակա են Աստծո կամ մարդկանց օրենքին, [գտնվում են] օրինադրի հնազանդության ներքո, իսկ եթե նրա օրենքին չեն ենթարկվում, նրան հակառակ են և ապստամբ:

Հոգևոր օրենսդրությունն Աստծուց սկսվեց մեր գոյության սկզբում և նախ տրվեց առաջին մարդուն պտղի [հրամանով]², որը նա չպահեց: Այնուհետև՝ մինչև Ջրհեղեղը, [տրվեց] Սեթի տանը, որպեսզի զատվեր ու տարբերվեր Կայենի տնից: Ջրհեղեղից հետո՝ մինչև Աբրահամ, [տրվեց] Նոյին՝ մարդու արյուն չհեղելու և շունչ ունեցող արյունոտ միս չուտելու [հրամաններով]³: Աբրահամի տանն էլ՝ մինչև Մովսես, [տրվեց] Թլփատության ուխտով⁴: Մովսեսի միջոցով [տրվեց] Իսրայելի տաներկու ցեղերին տասնաբանյայի գրավոր տախտակներով՝ մինչև Քրիստոսի առաջին գալուստը: Իսկ Քրիստոսով, մինչև Նրա երկրորդ գալուստը, ո՛չ թե գրով, այլ [Սուրբ] Հոգով, [տրվեցին] նոր պատվիրաններ բոլոր ազգերին, որոնք հնազանդվեցին ավետարանին:

Օրենքն այն պատճառով է սահմանվել, որ դաստիարակի մեր [մարդկային] բնությունը, ինչպես ասում է առաքյալը⁵: Որովհետև ինչպես որ դայակները մանուկներին մեղմությամբ են խրատում, բայց որքան [երեխաներն] աճում են, [դայակները] խստությունը մեծացնում են, մինչև [երեխաները] հասունանան, այդպես էլ օրինադիր Աստված, քանի դեռ մեր բնությունը մանուկ էր, ավելի թեթև օրենքներով էր խրատում, և որքան [մարդկային բնությունն] աճում էր իմաստության մեջ, [Աստված այնքան] ավելացնում էր նաև օրենքի ծանրությունը: Մարդկության միտքը մանուկ էր մինչև Մովսես, ուստի չէր կարող գրել-կարդալ սովորել. երեխա էր Մովսեսից հետո մինչև Քրիստոս, ուստի ուսանեց քարե տախտակներով՝ որպես պնակիտներով, և զանազան ծեծերով, ինչպես երեխաները՝ ուսուցիչների ձեռքով. և երիտասարդ է Քրիստոսից հետո, ուստի ծեծով չի պատժվում, ինչպես երեխաները, այլ ուսուցանվում է իմաստությամբ ու խրատով, որոնք սովորեցնում է Քրիստոսի օրենքը: Իսկ կատարյալ մարդ կղառնա

¹ «Լրացնել» ենք թարգմանել գրաբարյան «լնու» բառը, որն ունի թե՛ լրացնելու, թե՛ կատարելու իմաստները: Այս երկու իմաստներով էլ Օնորիսիան հասկանում ու մեկնում է այս բառը, սակայն բառափոխություն կատարած չլինելու համար մենք ամենուր պահել ենք «լրացնել» տարբերակը:

² ԾԱՆՈ. Բ 16—17

³ ԾԱՆՈ. Թ 4—6

⁴ ԾԱՆՈ. ԺԷ 10—14

⁵ Գաղ. Գ 24

Հանդերձյալում՝ ըստ առաքյալի. «...մինչև հասնենք,– ասում է,– կատարյալ մարդուն՝ Քրիստոսի կատարյալ հասակի չափով» (Եփես. Դ 13):

Եվ ինչպես որ Հաջորդների Համար Աստծո սահմանած օրենքը չէր խափանում նախորդներին, այլ ցույց տալիս, որ պահում էր թե՛ իրեն, թե՛ նախնիներին, ինչպես որ Աբրահամի [օրենքը]՝ Նոյին, Մովսեսին՝ Աբրահամին ու Նոյին, այդպես էլ Քրիստոսի այս [օրենքը] չի խափանում Մովսեսին, այլ իր մեջ պարունակում է այն, ինչպես մեծը՝ փոքրը: Այդպես լուսատուների ոլորտները [պարունակում են] միմյանց և երկիրը, և նկարիչը թագավորի պատկերը նախ կապարով է գծում տախտակի վրա և ապա՝ ծիրանափառ զարդարելով շքեղացնում, բայց վերջին հորինվածքով չի վերացնում կապարով [արված] առաջին գծագրությունը, այլ ընկղմելով ծածկում է սևությունը զանազան պայծառ [գույներով]: Այդպես էլ մեր բնության նկարիչ Քրիստոսը չեկավ խափանելու [Մովսեսական օրենքի] տիրատեսիլ ստվերի¹ թերությունը, այլ պայծառ ու կատարյալ օրենքով լրացնելու: Այդ պատճառով էլ ասում է. «Չեկա խափանելու»:

Նաև քանի որ պատրաստվում էր Հնից ավելի մեծ օրենք սահմանել, նախապես ճանապարհ է հարդարում: Որպեսզի չկարծեն, թե առաջին [օրենքը] խափանում է և Իրենը հաստատում, ասում է՝ Իմը չի խափանում նախկինը, այլ լրացնում նրա թերին: Աղքատանալը, սգալը, հեղ լինելը և մնացած բոլորն ավելի բարձր չեն, քան նախկին [օրենքը]. [նոր օրենքը] գծագրված էր [հնում], իսկ [հինը] ծածկված է [նորում]: Որովհետև սպանությունը բարկությունից է ծնվում, շնությունը՝ ցանկասիրությամբ նայելուց, իսկ ով սրանց արմատները հանում է մտքից, այդպիսին այլևս չի բռնադատվում հասնելու կատարելության, այլ դառնում է իբրև երեքպարսպյան աշտարակ, քանի որ [արդեն իսկ] դռների մոտ չի թողնում, որ թշնամին ծանր կռիվներ մղի:

[Այս խոսքն ասելու պատճառը] նաև այն է, որ թեպետ հրեաներն իրենք չէին պահում Օրենքը, սակայն Օրենքի խնամածուները լինելով՝ հակառակում էին Քրիստոսին, և քանի որ Նա քահանայական ցեղից չէր և շաբաթները չէր պահում, ուստի Աստծուն հակառակ էին նրան համարում:

Բայց ամեն տեղ չէ՛, որ [Տերն] այսպես էր գործում: Որպեսզի չար պատճառ չթողնի [հրեաներին] կարծելու, թե Ինքը տկար է, մեղքեր ներելիս, դեեր հալածելիս, ծովը սանձելիս միայն խոսքով հրաման էր տալիս: Իսկ փոքր բաներում նայում էր երկիրք և աղոթում Հորը, ինչպես հացը բազմացնելիս և այլն, և սա անում էր, որպեսզի Իրեն օտար չհամարեն Հորը: [Այսպես էր վարվում] նաև խոնարհություն սովորեցնելու համար, ինչպես որ նաև Իր ով լինելը չհայտնեց հրեաներին, քանի որ մարմին էր հագել: Սակայն, թեպետ խոսքով ծածկում էր, գործով՝ [ի ծնե] կույրի [աչքերը բանալու], ձուկը [բազմացնելու] և այլ շատ օրինակներով, ցույց էր տալիս, որ Ինքն է արարել ամբողջ աշխարհն ու մարդուն:

Եվ ինչո՞ւ գարմանալ հրեաների վրա. եթե աշակերտները, որ այնքան գորություններ էին տեսնում, չէին կարողանում ամեն ինչին հասու դառնալ, ապա ովքեր ամեն իմաստության հանդեպ կույր էին, ինչպե՞ս նրան Աստծուն օտար չէին համարի: Այդ պատճառով էլ [Տերն] այստեղ ոչ թե մեկ անգամ է ասում խոսքը, այլ կրկնում՝ հաստատելու համար: «Մի՛ համարեք, թե եկա խափանելու Օրենքը. խափանելու՞ չեկա, այլ լրացնելու՞»: Սրանով ոչ միայն հրեաների բերանն է փակում, այլև որոշ հերձվածողների, ովքեր ասում են, թե Հին Կտակարանը սատանայից է: Այսպիսիներին կասենք. [եթե այդպես է, ապա] Քրիստոսը սատանայի բռնատիրությունը չվերացրեց, քանի որ նրա օրենքը չխափանեց, այլ նույնիսկ լրացրեց, ուստի այսպես ասողը նմանվում է [նրանց, ովքեր] Տիրոջ մասին [ասում էին], թե Բեեղզեբուղի միջոցով է դեերը հանում²: Բայց մենք, թողնելով այսպիսիների հիմարությունը, քննենք, թե Քրիստոսն ինչպե՞ս լրացրեց Օրենքը կամ մարգարեներին:

Օրենքը լրացրեց նրանով, որ ոչ մի բանով չխախտեց այն, ինչպես ասաց Հովհաննես [Մկրտչին]. «Այդպե՛ս է վայել, որ կատարենք ամբողջ արդարությունը» (Մատթ. Գ 15), իսկ հրեաներին՝ «[Չեզնից] ո՞վ կհանդիմանի Ինձ մեղքի համար» (Հովհ. Ը 46): Օրենքը լրացրեց նաև Իր նոր օրենքներով. չբարկանալու [օրենքով]՝ «մի սպանիր»-ը, ցանկասիրությամբ չնայելու [օրենքով]՝ «մի շնացիր»-ը, այտն ապտակման տալու [օրենքով]՝ «աչքի դիմաց՝ աչք, ատամի դիմաց՝ ատամ»-ը]:

Իսկ մարգարեներին [լրացրեց] նրանով, որ իրականացրեց Իր մասին նրանց խոսքերը, ինչպես որ ավտարանիչներն են ասում. «...որպեսզի կատարվեր նրա մասին գրված ամեն ինչ»³: Որովհետև սկզբից՝ Իր ծննդից, մինչև հարություն առնելը՝ գործով իրականացրեց բոլոր մարգարեների [խոսքերը] ըստ այսմ.

¹ Եբր. Ժ 1
² Մատթ. ԺԲ 24
³ Մատթ. Ա, 22, Բ 23 §6

«Ահա ելնում ենք Երուսաղեմ, և կկատարվեն Իմ մասին [մարգարեների բոլոր] գրածները» (Ղուկ. ԺԸ 31):